

**SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK
BÜYÜMEYE ETKİSİ**

Serkan KÜNÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Doç. Dr. Selim BAŞAR

İKTİSAT ANABİLİM DALI

2010

Her hakkı saklıdır.

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

Serkan KÜNÜ

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE
ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETCİSİ
Doç. Dr. Selim BAŞAR

ERZURUM – 2010

Ek 4: Tez Bildirim Sayfası

03/08/2010

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03.08.2010

Serkan KÜNÜ

Ek 5: Tez Kabul Tutanağı

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Selim BASAR danışmanlığında, Serkan Kınık
tarafından hazırlanan bu çalışma 03./08/2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından.
İ. K. İ. T. Anabilim Dalı'nda Yeterlik tezi
olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Selim BASAR İmza: [Signature]
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Kerem KARAGÜL İmza: [Signature]
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Bülent KARACIOĞLU İmza: [Signature]
Jüri Üyesi : İmza:
Jüri Üyesi : İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME ve KAMU HARCAMALARI

1.1. KAMU HARCAMALARI.....	3
1.1.1. Kamu Harcamaları Tanımı.....	3
1.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	5
1.1.2.1. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Ayrımı	5
1.1.2.2. Mal ve Hizmet Alım Harcamaları- Transfer ve Yardımlar Ayrımı	6
1.1.2.3. Verimli Harcamalar-Verimsiz Harcamalar Ayrımı.....	7
1.1.2.4. Cari Harcamalar- Yatırım Harcamaları Ayrımı.....	8
1.2. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİYE ETKİLERİ.....	9
1.2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkilerine Yönelik Yaklaşımlar	10
1.2.1.1. Keynesyen Yaklaşımda Kamu Harcamalarının Etkileri	10
1.2.1.2. Monetarist Yaklaşımda Kamu Harcamalarının Etkileri.....	11
1.2.1.3. Rasyonel Bekleyişler Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri	11
1.2.1.4. Arz-Yönlü Yaklaşımda Kamu Harcamalarının Etkileri.....	12
1.2.2. Kamu Harcaması- Büyüme İlişkisini Belirleyen Faktörler	12
1.2.3. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Olumsuz Etkileri.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

2.1. SAVUNMA HİZMETLERİNİN TANIMI VE NİTELİKLERİ.....	16
2.2. SAVUNMA HARCAMALARI.....	18
2.2.1. Savunma Harcamaları Nedenleri.....	19
2.3. SAVUNMA HİZMETLERİNİN FAYDALARI.....	20
2.3.1. Caydırıcı ve Koruyucu Olması	20
2.3.2. Yasa ve Düzen Egemenliğini Sağlaması.....	21
2.3.3. Askerliğin Eğitim ve Ekonomiye Faydaları.....	22
2.4. SAVUNMA HİZMETİNİN YAPISI ve ÖZELLİKLERİ	23
2.5. DÜNYA'DA SAVUNMA HARCAMALARI	26
2.6. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARI	31
2.6.1. Türkiye'nin Savunma Politikalarını ve Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler	36
2.6.1.1. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi	36
2.6.1.2. Türkiye'nin Savunma Politikalarının Belirleyicileri	37
2.6.1.3. Türkiye'nin Çevre-Bölge Ülkeleri ile İlişkileri.....	38
2.6.2. Türkiye'de Savunma Harcamalarının Finansman Kaynakları	39
2.6.2.1. TSK Güçlendirme Vakfı.....	39
2.6.2.2. Savunma Sanayi Destekleme Fonu.....	40
2.6.2.3. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi	42
2.6.2.4. Hibe ve Dış Yardımlar	43
2.6.3. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının NATO Ülkeleriyle Karşılaştırılması	44
2.6.4. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Komşusu Olan Ülkelerle Karşılaştırılması.....	48
2.7. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ	49
2.7.1. Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi	49

2.7.2. İstihdam Üzerine Etkisi.....	50
2.7.3. Enflasyon Üzerine Etkisi	51
2.7.4. Saniyeleşmeye Etkisi.....	52
2.7.5. Kaynak Dağılımına Etkileri	54
2.7.6. Büyümeye Etkileri.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI ve YÖNTEMİ	64
3.2. PANEL VERİ KAVRAMI	64
3.2.1. Panel Veri Modelleri.....	66
3.2.1.1. Sabit ve Rassal Etkili Panel Veri Modelleri	67
3.3. Panel Veri Modellerinin Seçiminde Kullanılan Testler.....	69
3.3.1. Tahmin sonuçları	69
SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRMELER	72
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ.....	84

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ****Serkan KÜNÜ****Danışman: Doç. Dr. Selim BAŞAR****2010 - Sayfa: 84 + IX****Jüri: Doç. Dr. Selim BAŞAR****Doç. Dr. Kerem KARABULUT****Doç. Dr. Fatih KARCIOĞLU**

Devletlerin gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında güvenli bir gelecek sağlayabilmeleri açısından savunma hizmetleri onlar için vazgeçilmez bir olgudur. Egemenliklerini ve bağımsızlıklarını sağlamaları için dış ve iç tehditlere karşı savunma hizmetlerini güçlendirmeleri gerekmektedir. Bu hizmetlerin de sağlanabilmesi için devletler bütçelerinden savunma harcamaları adı altında bir miktar ayırmaktadırlar.

Savunma harcamaları ülkelerin ekonomilerinde önemli bir paya sahip olmaktadır. Bütçelerdeki savunma harcamaları kaleminin fazlalığı diğer kalemleri de etkilemektedir. Ülkelerin kamu harcamalarında büyük bir yer kaplayan savunma harcamaları bir ülkenin büyüklüğünü de gösterebilmektedir. Türkiye, Asya ve Avrupa kıtaları arasında jeopolitik öneme sahip bir ülke konumunda olduğundan komşuları arasında savunma harcamaları en yüksek ülke görünümü içerisinde.

Bu çalışmada ülkelerin savunma harcamalarına yönelme sebepleri ve savunma harcamalarının ekonomik kalkınmalarına etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca savunma harcamalarını kamu harcamaları içindeki yeri ve önemi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savunma Harcamaları, Büyüme

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE EFFECTS OF DEFENSE EXPENDITURES UPON ECONOMIC
GROWTH****Serkan KÜNÜ****Advisor: Assoc. Prof. Selim BAŞAR****2010 - Page: 84 + IX****Jury: Assoc. Prof.Dr. Selim BAŞAR****Assoc. Prof. Dr. Kerem KARABULUT****Assoc. Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU**

Defense services are indispensable phenomena for the states to be able to provide a safe future both inside and outside the country. They have to improve their defense services against the internal and external threats to sustain their sovereignty and independence. In order to provide these services, states allocate some amount of money under the name of “defense expenditures” from their budgets.

Defense expenditures have an important part in countries’ economies. The excess of defense expense items in budgets affect other expense items. Defense expenditures covering enormous parts in countries’ economies can also show the size of a state. Turkey is regarded to have the highest defense expenditures among its neighbors since it is a country of great importance for its geopolitical position between the continents of Europe and Asia.

In this study, the reasons for the countries’ attitudes towards defense expenditures and the effects of these expenditures on the economic development have been tried to deal with. The importance and place of defense expenditures for the public expenditures have also been investigated.

Key Words: Defense Expenditures, Growth

KISALTMALAR

Age	: Adı Geçen Eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birlesik Devletleri
ACDA	: Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı
Ags	: Adı geçen site
AR-GE	: Araştırma-Geliştirme
CORR	: Yolsuzluk
DE	: Savunma Harcamaları
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EX	: İhracat
g	: Büyüme
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GÜ	: Gelişmiş Ülke
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt içi Hasıla
MKEK	: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
I	: Yatırımlar
IM	: İthalat
IISS	: Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
NATO	: Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı
POP	: Nüfus
SAGEB	: Savunma Sanayini Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
SIPRI	: Stokholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSDF	: Savunma Sanayi Destekleme Fonu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1.	Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü Verileri (2009)	29
Tablo 2.2.	1976-2005 Dönemi Ülkelerin Silah Alımları (1990 sabit fiyatlarıyla, milyon ABD doları)	30
Tablo 2.3.	2005 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülke (2003 sabit fiyatlarıyla, milyar ABD doları)	31
Tablo 2.4.	Milli Savunma Bakanlığı Harcamalarının GSMH'daki Payı	33
Tablo 2.5.	Ülkerlerin GSMH İçerisindeki Yatırım Harcamaları	34
Tablo 2.6.	NATO Ülkeleri Savunma Harcamaları.....	44
Tablo 2.7.	NATO Ülkeleri Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Yüzdesi Olarak Savunma Harcamaları	46
Tablo 2.8.	Türkiye ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamaları.....	48
Tablo 2.9.	Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkilerini İnceleyen Araştırmalar .	56
Tablo 2.10.	Veriler	64
Tablo 2.11.	Sabit etkili model tahmin sonuçları, Bağımlı değişken: Büyüme oranı (g)	70
Tablo 2.12.	Tesadüfi etkili model tahmin sonuçları, Bağımlı değişken: Büyüme oranı (g)	70

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Küresel ve Bölgesel Savunma Harcamaları Tahminleri (2000-2009)	28
Şekil 2.2. Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü Verileri Pasta Grafiği ...	29
Şekil 2.3. Orta Doğu Savunma Harcamaları 1998-2009 (milyar dolar)	35
Şekil 2.4. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelirleri ve Giderleri	41
Şekil 2.5. 2008–2009 Yılları Bütçe Ödeneklerinin Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İlk Altı Aylık Kullanımı.....	43

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın hazırlanması sırasında benden bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Selim BAŞAR'a, değerli hocalarım Doç. Dr. Kerem KARABULUT'a, Yard. Doç. Dr. Ahmet Metin KUMLAYA'a Atatürk Üniversitesi araştırma görevlilerinden Dilek Polat'a, yine yardımlarını esirgemeyen değerli dostlarım Gündüz GÜNEŞ'E, Seyfettin AYDIN'a, Turgay ARTAN'a, ve Ali Furkan KOŞULLAR'a, Sosyal Bilimler Enstitüsü çalışanlarına ve tüm dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Erzurum – 2010

Serkan KÜNÜ

GİRİŞ

Toplum düzeninin kurulabilmesi, adaletin, iç ve dış güvenliğin sağlanabilmesi ve diğer kamusal ihtiyaçların karşılanabilmesi için “devlet” denen kurumun ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Devletler ülke içindeki ve ülke dışındaki tehditlere karşı ülkenin korunması, rolüne tarihin her döneminde büyük önem vermişlerdir. Devletler bu görevleri yerine getirirken bir takım harcamalarda bulunmaları da zorunlu olmuştur. İşte bu harcamalar üzerine birçok farklı yaklaşım ve tanımlar geliştirilmiştir

Devletin kamu harcamalarını gerçekleştirmesinin ana sebebi dışsalılıkları ve piyasa başarısızlıklarını telafi etmek, kamu malları üretmek ve yeniden dağılım yoluyla sosyal güvenliği sağlamaktır. Günümüzde savunma harcamalarının devlet bütçelerinden aldıkları pay birçok ülkede üst seviyelerdedir. Bütçeden savunma harcamalarına ayrılan payın yüksek olması, bütçedeki diğer kalemler açısından problemlere sebep olmaktadır. Savunmanın tüm ülkeler açısından vazgeçilmez bir unsur olması, özellikle ülkemizin sahip olduğu konumda, eğitim, sağlık, altyapı ve diğer alanlardaki yatırımlara daha az kaynak ayrılmasını zorunlu kılmaktadır.

Savunma harcamaları tam kamusal mal olma özelliğini taşıdığından dolayı bu harcamaların gerçekleştirilmesinde kullanılacak finansman hemen hemen bütün ülkelerde devlet bütçesi içerisinde karşılanmaktadır. Ülkenin savunma hizmetinin üretim düzeyine siyasal iktidarlar karar vermektedir. Nitekim savunma harcamalarının bölünmezliği nedeniyle serbest piyasa ekonomisi tarafından yapılacak düzenlemelerle savunma hizmetlerinin üretim düzeyi ve finansman miktarı belirlenemez.

Özellikle İkinci Dünya savaşının ardından dünyada siyasi dengeler değişmiş ve yeni siyasi denge arayışları ülkeleri birleşme ve güçlü ittifaklar oluşturma arayışlarına yöneltmiştir. Bütün dünyada ülkelerin güçleri açısından dengeleri değiştiren bu savaşın ardından ülkelerin savunma harcamalarında hızlı artışlar kaydedilmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından soğuk savaşın bittiği izlenimi ile çeşitli ülkeler kamu harcama kalemlerini yeniden değerlendirmişler ve savunma harcamalarında azalmalar ortaya çıkmıştır.

Türkiye ülkelerin silah alımına yöneldiği ve savunma sanayilerini geliştirdiği 1960’lı yıllarda özellikle Sovyetler Birliği ile komşu olmasının da etkisi ile savunma harcamalarını artırmıştır. Sovyetler döneminden sonra da bu durum devam etmiştir. Dünyanın en çok güvenlik tüketen coğrafyasında (Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu’nun

kesiştiği bir coğrafyada) yer alması nedeniyle, Türkiye'nin, askeri harcamalarını belli bir düzeyde tutması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye 1990'lı yıllarda, askeri harcamalarına önemli derecede kaynak ayırmış, askeri kapasitesini en azından caydırıcı düzeyde tutmaya çalışmıştır.

Savunma harcamalarının iktisadi yn literatürde çeşitli tartışmalara neden olmaktadır. Nitekim savunma harcamalarının devlet bütçesinden aldığı pay giderek artarken, bu artış ülke ekonomisi üzerinde çeşitli etkilerde bulunabilmektedir.

Bu tezin amacı savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini literatürdeki tartışmalar ışığı altında araştırmaktır. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde kamu harcamaları ve iktisadi büyüme konusuna kısaca değinilmiştir. Bu bağlamda kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri ile ilgili bir takım görüşlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde dünyada ve Türkiye'de savunma harcamaları irdelenerek, bu harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi literatürdeki tartışmalar ışığında ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca Türkiye için özellikle son yıllarda önemi artan savunma harcamalarının finansman kaynaklarına da değinilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise ülkelerin yaptıkları savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli makro ekonomik değişkenler yardımı ile analiz edilmiş ve sonuçlar sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME ve KAMU HARCAMALARI

1.1. KAMU HARCAMALARI

İnsanoğlunun tarihsel gelişim süreci içinde devletlerin kurulması eski dönemlerde başlamaktadır. Devletlerin temel fonksiyonlarının ne olması gerektiği tartışması ise günümüze kadar uzanmaktadır. Bu fonksiyonların belki de en vazgeçilmesi güç olanı savunma ve güvenliktir. Savunma hizmeti, devletin varlığının temel bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Gerek savunma harcamaları gerekse diğer hizmetlerin yerine getirilmesi için yapılan harcamalar kamu harcamaları kavramını ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak kamu harcamaları, kamu ihtiyaçlarının giderilmesi zorunluluğunun bir sonucu olarak doğmuştur.

1.1.1. Kamu Harcamaları Tanımı

Kamu gideri, toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla devletin bir hizmeti gerçekleştirmek için yaptığı parasal harcamalar şeklinde ifade edilebilir. Burada, devlet hem milletlerin siyasi organizasyonları hem de iktisadî bir örgüttür.¹ Bireylerin ortak ihtiyaçlarının makro anlamda ifadesi olan kamusal ihtiyaçların karşılanabilmesi için devletin bir takım harcamalar yapması gerekmektedir. Kamu harcamaları, kamu kesiminde mal ve hizmet üreten tüm birimlerin yaptıkları harcamalar olarak tanımlanabilir. Bu anlamı ile kamu harcamaları sadece devletçe yapılan değil, diğer kamu kuruluşlarınca yapılan harcamaları da kapsamaktadır.²

Siyasal bir organın kamu mal ve hizmetlerinin üretilmesi için topladığı vergiler ve sağladığı diğer kaynaklardan bütçe belgesi ile ayırdığı tüm ödenekler, kamu harcamasının finansmanında kullanılabilmektedir. Buna göre, müşteri finansmanına dayanan devlet harcamaları kamu harcaması sayılmamaktadır. Örneğin, döner sermayeli bir kuruluşa başlangıçta bütçeden verilen sermaye kamu harcamasıdır. Ancak, bundan sonra o kuruluşun ürünlerini satarak topladığı bedellerden yaptığı harcamalar kamu harcaması değildir. Bunun gibi, kamu iktisadi kuruluşlarına başlangıçta bütçeden

¹ Kenan Bulutoğlu, *Kamu Ekonomisine Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988, s 268

² Mustafa Efendioğlu, *Türkiye'de Savunma Harcamalarının Kaynak Tahsisi Açısından Değerlendirilmesi* (1985-1999 Dönemi), (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999 s. 10.

ayrılan "sermaye teşkil ödeneği" kamu harcaması kapsamında iken, bu kuruluşun bundan sonra kendi faaliyetlerinden elde ettiği gelirini harcaması kamu harcaması değildir.³

Türkiye’de kamu harcamaları ilk olarak 1050 sayılı Genel Muhasebe Kanunu'nun 7. maddesinde "Devlet tarafından yapılması kararlaştırılmış, bu sebeple bütçe içine alınmış bir hizmet için veya özel bir kanunla yapılmasına karar verilmiş bir husus için devlet zimmetinde tahakkuk eden borca masraf denir" denilmektedir.⁴

Para şeklinde ödemesi yapılan, yetkili kişilerce gerçekleştirilen ve zaman içerisinde sürekli olarak artma gösteren kamu giderleri, yukarıda da belirtildiği üzere kamu ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Bunlar kamu giderlerinin başlıca nitelikleridir. Kamu gideri, harcamaya yetkili olanlar tarafından yapılabilir. Her görevlinin harcama yapması mümkün olmayıp, yasalarla bu konuda yetkili kılınmış olması ve harcamanın yasal süreç içerisinde gerçekleştirilmesi gerekir. Yukarıda da belirtildiği üzere, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olan hizmetlerle ilgili bu giderler, önemli ekonomik ve sosyal etkilere neden olabilmektedir. Devlet, yüklenmiş olduğu mali ve mali olmayan nitelikteki görevlerini gerçekleştirebilmek bakımından kamu giderlerini bir araç olarak kullanmaktadır.⁵

Eğitim, sağlık gibi piyasa tarafından da üretilebilecek, pazarlanabilen hizmetler ile karşılaştırıldığında savunma hizmetleri, genel idare, adalet ve kısmen emniyet hizmetleri ile birlikte kamusal malların tipik örneği olarak ortaya çıkmaktadır. Doğrudan tüketim ve üretim kapasitesi yaratma anlamında verimsiz türden bir kamu harcama kalemi olarak sınıflandırılrsa da, savunma harcamaları toplumun varlığını sürdürebilmesi için gerekli toplumsal ve siyasi istikrar sağlamanın bir aracı, yani iktisadi faaliyetlerin ön koşulu olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda bütçelerde savunma harcamalarının esnek olmadığı genel bir gözlemdir. Örneğin istikrar tedbirlerinin alınmasının gerektirdiği durumlarda savunma harcamalarının da bundan etkilenmesi beklenirken, uygulamada tersi görülebilmektedir.⁶

Kamu harcamalarının temel ekonomik sebebi, dışsalılıkları ve piyasa başarısızlıklarını telafi etmek, kamu malları sağlamak ve yeniden dağılım yoluyla sosyal

³ Bulutoğlu, Age., s.269

⁴ Bedri Gürsoy, *Kamusal Maliye*, A Ü S B F Yay., Cilt 1, 2. Baskı, Ankara 1978, s 63.

⁵ Abdurrahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, 7.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 1999, s.58.

⁶ Gülay Günlük Şenesen, *Kamu Harcamalarının Ölçülmesi Üzerine Bir Deneme: Savunma Harcamaları, Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ*, İzmir 1997, s. 4.

güvenliği sağlamaktır. Temel fonksiyonların ötesinde kamu müdahalesi sadece piyasa başarısızlığının olduğu durumlarda haklı görülmektedir. Piyasa başarısızlığı olarak adlandırılabilir beş temel durumdan bahsedilebilir. Bu beş durum kamu müdahalesinin bazı türleri olarak da adlandırılabilir. Bunlar⁷;

- 1) Kamu mallarının yetersiz üretimi (Savunma, çevre koruması, yollar gibi).
- 2) Pozitif dışsallıklara sahip mal ve hizmetlerin yetersiz üretimi (Kamu sağlığı ve eğitim gibi) ve negatif dışsallıklara sahip mal ve hizmetlerin aşırı üretimi (sigara gibi).
- 3) Doğal monopollerle yetersiz üretim ve aşırı fiyatlandırma (elektrik ve su gibi).
- 4) Sosyal hizmet arzının yetersizliği (emekli aylığı ya da sağlık ve işsizlik güvencesi gibi).
- 5) Piyasa sürecinden etkilenen bazı gruplar için mevcut bilginin yetersizliği (gıda ürünlerinin ve ilaçların kalitesi ile ilgili bilgi gibi)

1.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamaları çeşitli ölçülerden hareket edilmek suretiyle değişik sınıflandırmalara tabi tutulurlar. Gerçekleştirilmesi amaçlanan fonksiyonlara göre (fonksiyonel ayrım); yönetim harcamaları, savunma harcamaları, eğitim harcamaları, sosyal hizmetler ile ilgili harcamalar, borç ödemeleri vb. Ekonomik niteliklere göre; mal ve hizmet alımı harcamaları, transferler ve yardımlar, yatırım harcamaları vb. şeklindedir.

1.1.2.1. Kamu Harcamalarının Fonksiyonel Ayrımı

Bu sınıflandırmada kamu hizmetleri üç büyük kümede toplanabilir. Birincisi genel yönetim ve düzen hizmetleridir; genel yönetim, temsil, yasama, düzen, güvenlik, yargı ve savunma hizmetleri bu kümede toplanır. Bunlar adeta toplumun demirbaş kamu hizmetleridir; bunlar olmadan bir devlet düzeni ve piyasa ekonomisi kurulamaz. İkinci kümede yer alan hizmetler refah sağlayan hizmetlerdir: eğitim, sağlık, dinlenme, sosyal güvenlik ve yardım, konut vb. Bu hizmetler yurttaşların dolaysız olarak kendi gereksinimleri için yararlanabildikleri hizmetlerdir. Üçüncü kümede de üretimi destekleyen ekonomik nitelikteki hizmetler yer alır; tarım, sanayi, ticaret konularındaki

⁷ IMF, Sweden Selected Issues-The Role of Government, *IMF Country Report* No.01/169, September 2001.

hizmetler, alt yapı hizmetleri ve yatırımları gibi. Bir bütün olarak çeşitli kamu hizmetlerinin maliyetlerini görmeye, bu maliyetlerle ilgili olarak karşılaştırmalar yapmaya ve dolayısıyla hizmetlerin daha verimli olmasını sağlamaya fırsat veren bu ayırım, genellikle yarı toplumsal ya da piyasa konusu olabilir nitelikteki hizmetlerin etkinleştirilmesi, maliyet ya da analizlerinin yapılabilmesi bakımından daha fazla yarar sağlayabilmektedir⁸.

Fonksiyonel sınıflandırma içinde bulunan kalemleri şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Genel kamu hizmetleri
2. Savunma hizmetleri
3. Kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri
4. Ekonomik işler ve hizmetler
5. Çevre koruma hizmetleri
6. İskân ve toplum refahı hizmetleri
7. Sağlık hizmetleri
8. Dinlenme, kültür ve din hizmetleri
9. Eğitim hizmetleri
10. Sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri

1.1.2.2. Mal ve Hizmet Alım Harcamaları- Transfer ve Yardımlar Ayırımı

Mal ve hizmet alım harcamaları; kamu kuruluşlarının kamu hizmetlerini yerine getirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu insan gücüne ve geniş çapta mal alımlarına yapılan harcamaları ifade etmektedir. Transfer harcamaları ise; ekonomik, sosyal ve mali nedenlerden dolayı gerekli görülen kişilere yapılan fon aktarımlarıdır. Sübvansiyonlar ve sosyal güvenlik ödemeleri transfer harcamalarının içerisine girmektedir.

Devletin üretim faktörlerinin kullanımına sahip olmak için yaptığı ve karşılığında bir mal veya hizmet ya da işgücü alınmasının söz konusu olduğu harcamalar reel (gerçek) harcamalar diye tanımlanır. Cari dönemde üretilmiş mal veya hizmetlere karşı, devlet harcamalarında doğrudan bir talep yaratırsa bu harcamalar gerçek harcama olarak nitelendirilir ve milli gelir hesaplarına dahil edilir.⁹

⁸ Abdunahman Akdoğan, *Kamu Maliyesi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1985, s. 54.

⁹ Füsün Çelebi, *Türkiye'de Kamu Harcamalarını Genel Bir Değerlendirilmesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri*, (Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi), Ankara 1994, s 6.

Transfer harcamalarının türleri, genel olarak dört grupta ele alınıp değerlendirilebilir¹⁰.

1) Merkezi İdarenin Mahalli İdarelere Yaptığı Mali Yardımlar: Kamu hizmetlerini gerçekleştirebilmek için mahalli idarelerin yetersiz kalması durumunda idarenin mahalli idarelere parasal yönden destek sağlamasıdır. Genel bütçeden yapılan bu yardımlar, mahalli idareler tarafından mal ve hizmet alımında kullanılmış olsa bile, merkezi idareye herhangi bir karşılık sağlamadıkları için transfer harcaması olarak kabul edilebilir.

2) Devlet Borçlarının Faiz Ödemeleri: Devlet çeşitli nedenlerle, ülke içinde bulunan kişi ve kişilere ayrıca sınırları dışında bulunan uluslar arası kuruluşlara başvuruda bulunarak bunlara karşı borçlanabilir ve bu borç karşılığında alacaklılara karşı faiz öder. Bu faiz ödemeleri karşılığında herhangi bir mal ve hizmet alımı yapılmadığı için faiz ödemeleri de transfer harcaması olarak kabul edilir.

3) Sosyal Amaçlı Transfer Harcamaları: Gelir dağılımında adaleti sağlamak amaçlı olan bu harcamalar emekli aylıkları, dul ve yetim aylıkları, muhtaç öğrencilere verilen burslar vb. giderler en tipik örnekleridir. Sosyal amaçlı yapılan bu ödemelerde transfer harcaması olarak kabul edilir.

4) İktisadi ve Mali Amaçlı Transfer Harcamaları: Bunlar genel olarak, ekonomik ve mali politika uygulamaları gereğince devlet tarafından yapılan giderlerdir. Çeşitli nedenlerle bir verginin alınmaması veya indirilerek alınması şeklinde olabilir.

1.1.2.3. Verimli Harcamalar-Verimsiz Harcamalar Ayırımı

Ekonominin üretim kapasitesinde artış sağlayan veya kamu gelirlerini arttıran harcamalar verimli, diğer harcamalar ise; verimsiz olarak kabul edilmektedir. Yapılan kamu harcaması milli hasılayı pozitif yönde etkileyerek bir artışa neden oluyorsa verimli, milli hasılda düşürücü bir etkide bulunuyorsa verimsiz olarak nitelendirilebilir.¹¹

¹⁰ Beyhan Ataç ve Engin Alaç, Türkiye'de 1964 - 1991 Döneminde Ekonomik Açıdan Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi, *Anadolu Üniversitesi İ İ B F, Maliye Bölümü 1993 Maliye Sempozyumu*, Eskişehir 1993 s 3.

¹¹ Akdoğan, Age., s.3.

Milli hasılda toplam üretim miktarını ve bu üretime bağlı olarak kamu gelirlerini artırıcı bir etkide bulunan harcamalar verimli harcama diye tanımlanabilir. Kamu harcamaları ulusal kaynakların tüketimine yol açıyorsa bu tür harcamalar da verimsiz diye tanımlanmaktadır. Bu sınıflandırma çok net değildir. Verimlilik genelde amaca en az maliyetle ulaşmak demektir. Bu tanım askeri harcamalarda kısıtlı bir uygulama alanına sahiptir. Maliyet - Fayda analizleri asıl olarak ölçülebilir hedeflerin olduğu (örneğin alternatif füze seçimlerinde) durumlarda uygulanabilir. Maliyet-Verimlilik analizi ise özel savunma amaçlarına (örneğin iyi düzenlenmiş bir saldırıda ikinci vuruşta hedefe ulaşılması) uygulanabilir. Ancak askeri amaçlar genelde kesin olarak tanımlanmadığından savunmaya verimli bir kaynak tahsisi belirlemek de zordur.¹²

1.1.2.4. Cari Harcamalar- Yatırım Harcamaları Ayırımı

Yapıldığı dönemde faydaları yok olan, hizmetler ve bir yıl içinde kullanılarak tamamlanan harcamalar cari harcamalardır. Kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilen tüketim harcamaları ve faydası yapıldığı dönemde yok olan harcamalar cari harcamalar grubuna girmektedir. Cari harcamaların büyük bir bölümü personele yöneliktir. Eğitim ve sağlık harcamaları da insan üzerinde gelecek dönemlerde cari kalıcı etkileri olduğu için, kamu muhasebesinde cari harcama kapsamına girer.¹³

Yatırım gerçekleştirilirken kamu yatırım harcaması niteliğini alabilmesi için, doğrudan devlet tarafından gerçekleştirilmeli, devletin doğrudan mali yardımları, teşvikleri, iştirakleri aracılığı ile gerçekleşmeli veya harp tahribatının onarılması amacıyla devlet tarafından gerçekleştirilmelidir. Yatırım harcamaları sınıfına "Etüt ve proje giderleri, yapı, tesis ve büyük onarım giderleri, makine - teçhizat ve taşıt alım veya onarımları, küçük onarımlar, kamulaştırma ve satın almalar" girmektedir¹⁴.

¹² Doğan Cansızlar, *Kamu harcamaları Rehberi*, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, sayı: 1995/2, Ankara, s 92

¹³ Akif Erginay, *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s 166.

¹⁴ Nazan Susam ve Elif B. Yılmaz, Türkiye’de Kamu Harcamalarının GSMH içindeki Payının Analizi ve Ülkeler Arası Karşılaştırma, 16. *Maliye Sempozyumu*, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa 2001, s.5.

1.2. KAMU HARCAMALARININ EKONOMİYE ETKİLERİ

Kamu harcamaları tarihi süreçte sürekli artış eğiliminde olmuştur. Bu eğilim, hem devletçi ekonomik sistemi benimseyen hem de piyasa ekonomisini benimseyen ülkelerde görülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi, Wagner, kamu harcamalarında artışın milli gelir artışından daha fazla olduğunu tespit ederek bunu “kamu harcamaları artış kanunu” olarak nitelendirmiştir. Yine İngiltere’de 1890–1960 yılları arasında kamu harcamalarındaki artışın basamaklı bir gelişme kaydettiğini ileri süren Peacock ve Wiseman, olağanüstü haller nedeniyle kamu gelir ve giderlerinde büyük artışlar olduğunu, normal döneme gelindiğinde artan oranların düşmediğini belirten “sıçrama tezini” ortaya atmıştır.¹⁵

Kamu harcamaları kamusal mal ve hizmet üretimine yönelik olmaları sebebiyle piyasadan üretim faktörü talebine yol açarlar. Kamu harcamalarının artırılması, üretim faktörlerine olan talep üzerinde de benzer bir artış ortaya çıkarır. Devlet, kamu harcamalarıyla üretim faktörlerine sahip olarak üretimde bulunabileceği gibi; piyasadan mal ve hizmet satın almak suretiyle de üretimi uyarabilir. Böyle bir durumda araştırılması gereken husus, hangi tür harcamaların üretim artışı üzerinde etkili olacağının belirlenmesidir. Kamu harcamalarının hacim ve bileşimi üretim faktörlerinin, genel bir ifadeyle ekonomideki kaynakların, belirli alanlara yönlendirilmesine neden olur.¹⁶

Ekonomik ve sosyal gelişmenin belirleyici unsurlarından olan kamu harcamaları sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi açısından son derece önemlidir. Kamu harcamalarını gerçekleştiren devlet büyümeye doğrudan etki eden bir faktör değil, büyümenin gerçekleşebilmesi için katalizör görevini taşımaktadır.¹⁷

Kamu harcamalarıyla ekonomideki istihdam hacmi artırılabilir. Bu amaca en uygun kamu harcaması, yatırım harcamaları olmaktadır. Yatırım harcamaları üretim kapasitesinin artışına yol açarak daha büyük çapta üretim faktörü kullanılmasını sağlar. Eğer yatırımlarda seçilen, teknoloji, emek-yoğun bir teknoloji ise, bu takdirde yapılacak yatırımda daha çok sayıda işgücü istihdam edilebilir. Kamu yatırım harcamaları az gelişmiş ülkelerde genelde düşük seviyede kaldığı için, bu ülkede devlet, özel kesim

¹⁵ John Cullis ve Jones Philip, *Public Finance and Public Choice*, McGraw-Hill Book Company, England 1992, s.385.

¹⁶ Eker ve Tüğen, Age., s.101.

¹⁷ Dünya Bankası, *Dünya Kalkınma Raporu 1997(Özet)*, 1997 Haziran, s.96.

yatırımlarını çeşitli teşviklerle (yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, gümrük vergi ve resimleri muafiyeti gibi) harekete geçirmeye çalışır. Devletin özel kesim lehine feragat ettiği ekonomik ve mali kaynaklar kısa dönemde ekonominin istihdam yeteneğinin gelişmesine yardımcı olur. Uzun dönemde ise, yatırımların tamamlanıp üretime geçirilmesinden itibaren devlet, yavaş yavaş ve fakat daha büyük miktarlarda feragat ettiği kaynaklara kavuşmaya başlar.¹⁸

1.2.1. Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkilerine Yönelik Yaklaşımlar

Kamu harcamalarının ekonomik etkilerini Keynesyen, Monetarist, Rasyonel Bekleyişler ve Arz-Yanlı İktisat yaklaşımlarına göre ayrı ayrı ele almakta fayda vardır.

1.2.1.1. Keynesyen Yaklaşımda Kamu Harcamalarının Etkileri

Bu görüş, devlet müdahalesini gerçekleştirerek kapitalizmin yaşatılması amacına yönelik, liberal öğretiyeye diğer kısmi tepkiler ile aynı koşut düzlemde birleşmektedir. Bu açıdan, Keynes bir alanda devlet müdahalesini kabul ederek, kapitalizmin yaşayabileceğini savunan yeni bir liberalizmin, yeni bir çelişkinin kaynağı da olmuştur; tam istihdam politikası, milli savunma giderleri artışıyla sonuçlanmıştır. Baran, Sweezy gibi Marksistler, bu çelişkiye dayanarak kapitalizmi yerebilmişlerdir.¹⁹

Keynesyen modelde para arzı ve kamu harcamalarının dışsal, gelir ve faiz oranlarının içsel değişken olduğu ve ayrıca maliye politikasının ekonomi üzerinde para politikasından daha etkin olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda kısa dönemde kamu harcamalarındaki bir artış, Keynesyen modele göre enflasyona yol açmadan gelir ve istihdam düzeyini arttırabilecektir.

Bu yaklaşımda önemli olan bir başka kavram da kamu mallarıdır. Bu kavram dışsallık kavramından türetilmiştir. Bu kavramın temel belirleyici özelliği, birisine sağlanan avantajların diğerlerine sağlanacak avantajları etkilememesidir. Bu mal çeşitlerinde tüketim rekabetçi değildir; bununla birlikte bu mallar bireyler açısından yoksun bırakılamaz mallardır.

¹⁸ Eker ve Tüğen, Age., s.105.

¹⁹ Gülten Kazgan, *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, 2.basım, Altın kitaplar, İstanbul 1995, s. 257.

1.2.1.2. Monetarist Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri

Monetarist yaklaşımda ekonomide fiyat ve faiz oranlarının içsel, gelir düzeyinin ise dışsal bir değişken olduğu ve ekonominin kendi halinde bırakılırsa kısa dönemde tam istihdam denge düzeyine ulaşacağı varsayılır. Dolayısıyla kamu harcamalarında bir artışın, ekonomi tam istihdam düzeyinde dengede varsayıldığından, gelir ve istihdam düzeyini etkilemeden sadece faiz oranının yükselmesine neden olacağı görüşündedirler.²⁰

Monetaristlere göre, ekonomiyi dengeden uzaklaştıran temel etken olarak görülen parasal faktörler ise temelde kamu sektörü tarafından yaratılmaktadır. Bu durumda karşılaşılan temel sorun, serbest piyasa varsayımı altında devlet faaliyetlerinin sınırlandırılmasıdır. Örneğin, devlet sadece vatandaşlarının iç ve dış güvenliğini sağlamalı, ülke içinde düzeni ve adaleti gerçekleştirmeli, rekabetçi piyasaların güçlendirilmesini ve para sisteminin kontrolünü amaçlamalıdır. Ayrıca, bunun yanında devlet özelleştirme, deregülasyon, çalışmayı ve yatırımı engelleyen vergi politikalarından vazgeçme vb. gibi yapısal politikaları da gerçekleştirmelidir.

1.2.1.3. Rasyonel Bekleyişler Yaklaşımında Kamu Harcamalarının Etkileri

Bu yaklaşımın temel öğeleri birey, rekabet ve piyasadır. Bu açıdan özünde geleneksel liberalizm anlayışına dönüş sayılabilecek önermeler ortaya koyar; özellikle kamu kesiminin küçültülmesi, enflasyonla mücadele veya sosyal devletin ortadan kaldırılması ilk amaçlanır. Bu bağlamda, kamu harcamalarının küçültülmesi ve sıkı para politikası, politika önermelerinin araçlarıdır. Bu açıdan, hükümetlerin sınırlarının ne olması gerektiği sorunundan hareket ederler.²¹

Rasyonel modele göre hükümet politikaları determinist ise, yani para arzı ve kamu harcamalarının ne yönde değişeceği toplum tarafından önceden biliniyorsa, bu durumda kısa dönemde bile hükümet politikaları doğal üretim düzeyini etkilemez. Çünkü ekonomideki karar birimleri davranışlarını hükümet politikalarını etkisiz kılacak şekilde değiştirebileceklerdir. Eğer hükümet politikaları belirli bir süre için ekonomik

²⁰ Keith Cuthbertson, *Keynesyen, Yeni Cambridge ve Monetarist Makroekonomik Modeller*, (Çev. N. Engin), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1987, s.154.

²¹ Graham Burchell, Liberal government and techniques of the self, *Economy and Society*, Vol. 22, sayı:3, 1997,s.267.

karar birimlerini şaşırtabiliyorsa, kısa dönemde beklenen enflasyon gerçekleşen enflasyondan veya beklenen kamu harcamaları miktarı gerçekleşen harcama miktarından farklı olacak, dolayısıyla da kısa dönemde üretim ve istihdam düzeyi doğal üretim düzeyini aşsa da, uzun dönemde doğal üretim düzeyine yeniden dönecektir.²²

1.2.1.4. Arz-Yönlü Yaklaşımda Kamu Harcamalarının Etkileri

Arz-yönlü iktisat vergi indirimlerine önem vermektedir. Arz-yönlü iktisat yaklaşımına göre vergi indirimlerine gidilmesi ekonomide kişileri çalışmaya, yatırıma, tasarrufa ve üretime teşvik edecektir. Özellikle durgunluk içinde enflasyonu (stagflasyon) önlemede yetersiz kalan Keynesyen, öneriler karşısında arz yönlü iktisat, devlet harcamalarını sınırlayarak toplam talebi azaltan, para arzındaki artışı denetim altına alan ve tasarruf ve sermaye Birikimini olumsuz yönde etkileyen vergi yüklerini hafifletmeye yönelik öneriler getirmiştir.

Arz-yönlü iktisat yaklaşımına göre, bütçe açığı ve enflasyon ilişkisinde, eğer toplumun enflasyon beklentisi sabit ise para arzında bir artış olursa, enflasyonda da belirli bir artış görülür. Ancak enflasyon beklentisi belirli bir eşiği aştıysa (Laffer Eğrisi Yaklaşımında vergi oranlarının belli bir oranı aşması durumunda vergi hâsılatının düşmesine benzer bir şekilde) para arzında az bir artış bile enflasyonda büyük artışlara neden olabilir. Artan kamu harcamaları enflasyon beklentisini yükseltirse, kamu harcamalarının emisyonla finansmanı, enflasyonda büyük artışlara neden olabilir.²³

1.2.2. Kamu Harcaması- Büyüme İlişkisini Belirleyen Faktörler

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenirken, üretken ve üretken olmayan kamu harcamaları üzerinde durulabilir. Yapılan ampirik çalışmaların en önemli bulgusu, üretim artışı ile kamu tüketiminin GSYİH'daki payı arasında negatif ilişkinin bulunmasıdır. Üretken olmayan kamu harcamaları gelişmiş ülkenin iktisadi büyümesi üzerinde kısa ve orta dönemde negatif ve anlamsız bir etkiye sahipken, az gelişmiş ülkelerde kısa dönemde pozitif, orta dönemde negatif etkiye sahiptir.²⁴

²² Thomas J Sargent., *Macroeconomic Theory*, Academic Pres, New York 1979, s.357.

²³ Stephen J Turnovsky, *Macroeconomic Analysis and Stabilization Policy*, Cambridge, 1977, s.123.

²⁴ Steven A. LIN, Government Spending and Economic Growth, *Applied Economics*, Vol:26, 1994,s..83

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak kamu harcamalarının büyüme üzerinde ki etkisi farklı sonuçlar doğurabilmektedir. Eğer ekonomi az gelişmiş olarak nitelendiriliyorsa kamu harcamalarında meydana gelecek bir artış üretim düzeyini yükseltecektir. Ancak ekonomi gelişmiş ise, yani durağan dengede ise, kamu harcamalarında ki artış üretim düzeyini olumsuz etkileyecek ve üretim düzeyinin azalmasına sebep olacaktır.²⁵

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerinin saptanması için hiç kuşkusuz altyapı harcama kompozisyonunun bilinmesi gerekmektedir. Bazı kamu harcamaları büyümeyi doğrudan etkilerken bazı harcamalar ise dolaylı ve uzun dönemde büyümeyi etkilemektedir. Özellikle ulusal tasarrufların yetersiz olduğu ve kamu finansman sorunlarının yaşandığı ülkelerde ise altyapı harcamalarının kimi zaman bir dışlama etkisi yaratarak özel yatırımlar üzerinde bir baskı oluşturduğu ve büyüme sürecini yavaşlattığı bile söylenebilir. Transfer harcamalarına yönelik kamu harcamalarının artmasının ise vergilerde aynı oranlarda artışlara yol açtığı saptanmıştır. Kamu harcamalarında artışın devam etmesi durumunda da büyüme sürecinin yavaşladığı, harcamaların büyümeyi finanse edecek kaynaklar üzerinde baskı oluşturduğu belirtilebilir.²⁶

Kamu altyapı harcamaları özellikle gelişmekte olan ülkeler bakımından son derece önemlidir. Zira söz konusu ülkeler ulusal tasarruf düzeyinin yetersiz olduğu, büyüme ve kalkınmanın finansmanında önemli sorunlar yaşayan, yoğun kamu finansman sorunlarının yaşandığı, gelir dağılımında ve bölgeler arasında büyük dengesizliklerin olduğu ülkelerdir. Böylesi bir yapı içerisinde gerçekleştirilecek kamu altyapı harcamaları ile bir yandan üretim maliyetleri düşürülerek özel kesime öncülük edilecek, öte yandan rasyonel önceliklerle belirlenmiş harcama programları ile bölgeler arası dengesizlikler giderilmiş, özellikle beşeri sermaye temelinde geliştirilecek altyapı harcamaları ile gelir dağılımı düzeltilerek sosyal amaçlar yerine getirilmiş olacaktır. Kamu harcamalarını gerçekleştirirken kaynakların kısıtlı olması harcama önceliklerinin doğru biçimde belirlenmesini önemli bir unsur haline getirmektedir.

²⁵ Abdullah Yavaş, Does too Much Government Investment Retard Economic Development of a Country, *Journal of Economic Studies*, Vol.25, No.4, 1998, s.296

²⁶ Stefan Fölster, M., Henrekson, Growth and the Public Sector: a Critique of the Critics, *European Journal of Political Economy*, Vol. 15, 1999, s.342.

Savunma ve eğitim alanının dışında yapılan kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek düşmesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte yapılan birçok çalışmada ekonomik büyüme ve eğitim arasında olumlu bir ilişki ortaya konulmuş ve eğitime yapılan kamu harcamaları ile büyüme arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.²⁷

1.2.3. Kamu Harcamalarının Büyüme Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Kamu harcamaları ve kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerine etkileri, ekonomi ve maliye yazınında üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur.

Kamu harcamalarının büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

- Çarpıklık yaratması ve özel sektör yatırımlarını azaltması
- Yozlaşmaya yol açması
- Azalan getirilerin ortaya çıkması
- Piyasa şartlarına hemen uyum sağlayamama
- Verimliliğin düşük olması

Barro, ekonomideki kamu büyüklüğünün büyüme oranını önemli ölçüde etkileyeceğini ileri sürerken, kamu harcamalarının GSMH içindeki payı küçüldükçe büyüme oranının olumlu, artması durumunda da büyüme oranını olumsuz etkileyeceğini iddia etmiştir. Barro (1988) çalışmalarında mevcut içsel büyüme modellerini kamu kesimini de içine alacak şekilde geliştirmiştir. Bu bağlamda kamu harcamalarının GSMH’deki payı ile kişi başına milli gelir büyüme oranı arasında içsel bir model kurmaya çalışmıştır. Modelin varsayımları sırasıyla şunlardır.²⁸

1) Üretim fonksiyonu özel sermaye ve kamu hizmetleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Yapılan kamusal hizmetler özel sektör üretim sürecinde bir girdi niteliğindedir,

2) Her iki faktöre göre sabit getiri vardır, ama her faktör ayrı ayrı azalan marjinal verimliliğe sahiptir,

3) Kamu hizmetleri düz oranlı bir vergi ile finanse edilmektedir.

²⁷ IMF, International Finance Statistics, 2002

²⁸ Robert Barro, J., Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth, NBER 1988, s.2588

Sonuçta ekonomik büyüme ve tasarruflar, başlangıçta verimli kamu harcamalarının GSMH' ye oranı arttıkça belli bir yere kadar artar, optimal bir seviyeye ulaştıktan sonra azalmaya başlar.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi önemli bir konudur. Ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesi için güvenliğin sağlanması önkoşul olarak değerlendirilebilir.

Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında oluşan bağ önemli iki görüşe dayanmaktadır. Bunlardan ilki, savunma harcamalarının optimal düzeyi belirlenebilse bile, halihazırdaki tüketim, yatırım veya çıktıdaki büyüme veya azalmalar açısından savunmanın maliyetinin değerlendirilmesinin gerekliliğidir. İkincisi, ekonominin diğer alanları özellikle altyapı, teknolojik gelişme ve beşeri sermaye birikimi alanlarında savunma harcamalarının pozitif dışsal etkilerinin bulunmasıdır. Kıt kaynakların şimdiki tüketim, yatırım ve ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlamayan alanlardan kaydırılmasıyla oluşan kullanım değişikliğinin maliyetinin, pozitif dışsal faydalarla nasıl karşılanacağını araştırmak gerekmektedir.²⁹

2.1. SAVUNMA HİZMETLERİNİN TANIMI VE NİTELİKLERİ

Savunma hizmetleri, eski çağlardan beri her siyasi topluluğun ve günümüzdeki en modern devletlerin en başta gelen görevleri arasında yer alan, devletin varlığını, belli bir toplum üzerinde egemenlik örgütlenmesinin ön şartı, başka devletlerin aynı toplum üzerinde egemenlik iddiasının bir reddidir.

Savunma hizmetleri, günümüz modern devlet yapısında devletin temel ve asli fonksiyonu olarak kabul edilmiştir. Devletin varlığının bir göstergesi olarak da ilk örgütlenen hizmet olmuştur. Savunma hizmeti salt anlamda bir ortak tüketim hizmetidir.³⁰ Çünkü savunulan alanda yaşayan herkes gönüllü olarak katılsın veya katılmasın, ister istemez bu hizmetten yararlanmak zorundadır. Bir bölgeye sunulan hizmet kaçınılmaz olarak orada yaşayanların tümünün yararına sunulmuş demektir. Bu nitelik çerçevesinde savunma hizmetleri tam kamusal mal genel kapsamı içerisinde

²⁹ Rati Ram, "Defense Expenditures and Economics Growth", Handbook of Defense Economics I, (Ed: Keith Hartley and Todd Sandler), Amsterdam: Elsevier Science B.V. 1995, s.251

³⁰ Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993)*, Ankara 1993, s.11.

değerlendirilebilir. Zira kolektif hizmetin ve kolektif tüketimin tipik bir örneği olarak yapılmakta olup, belirli kişilerin bu hizmetten mahrum edilmesi söz konusu değildir.³¹

Savunma hizmetlerinin caydırma özelliği tamamen bölünmez bir kamu hizmetidir. Buna karşılık, savaş başladıktan sonra defetme, püskürtme ve zararların azaltılması coğrafi bölgelere göre farklılık gösterebilir. Bu farklılaşmanın boyutlarını ve öncelikli coğrafi bölgelerin tespitini siyasi otorite yapmaktadır.

Savunma Hizmetlerinin Uluslar Arası Silah Trafiki Ek Talimatı (USTET) [International Traffic in Arms Regulations – ITAR] 120.9(a)'da yapılan tanımına göre savunma hizmetleri şu maddeleri kapsamalıdır³²:

- İster ABD'de ister yurtdışında olsun, yabancılara savunma malzemelerinin tasarımı, geliştirilmesi, mühendisliği, imalatı, üretimi, kurulumu, test edilmesi, tamirata, bakımı, modifikasyonu, işleyişi, etkisiz hale getirilmesi, yok edilmesi, işleme konulması ya da kullanımı konusunda eğitimi de içeren yardım ve destek sağlanması veya

- İster ABD'de ister yurtdışında olsun, yabancılara tüm teknik veri ve bilgilerin sağlanması veya

- İster ABD'de ister yurtdışında olsun, düzenli ya da düzensiz yabancı birim veya kuvvetlerin resmi ya da gayri resmi talimini veya her türden teknik, eğitsel ya da bilgilendirici yayın ve medya, eğitim yardımı, oryantasyon, uygulama ve askeri öğüt yoluyla mektupla eğitimini de kapsayacak şekilde yapılan askeri eğitimin verilmesi.

Soğuk savaş sonrasında gerçekleşen süper güçler arasında ki çekişmelerde önemli bir azalma olmasına rağmen tüm ülkeler için savunma hizmetleri önemini korumakta ve bu doğrultuda yatırımlar devam etmektedir. Globalleşme çerçevesinde ülkeler arasında çoklu kutupsallaşmanın başladığı 1980'lerden 1998'e kadar olan dönemde başta Ortadoğu ve daha az derecede de Güney Asya ve Kuzey Afrika'da olmak üzere birçok gelişmekte olan ülkede hükümetlerin mali sınırlamalarından dolayı savunma harcamalarında önemli derecede azalışlar olmuştur.

Savunma hizmetinin bir başka özelliği de, örneğin harp ve benzeri dönemlerdeki milli savunma hizmetlerinin çok büyük hacimlerde gerçekleşmesidir. Barış döneminde savunma ihtiyacının asgari düzeyde olduğu ülkeler dahi, sözü geçen hizmetin hacmi

³¹ Emine Koban, Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, sayı:355, Ocak-1998, s.40.

³² Alan Kashdan, The Broad Scope Of ITAR-Controlled 'Defense Services—Lessons Learned From The Analytical Methods Case', *International Government Contractor*, Temmuz 2009, Cilt 6, No. 7, s.2.

yinede piyasanın yeterli olmayacağı derecede büyüktür. Bu nedenle bütün diğer şartlar elverişli olsa dahi piyasanın savunma gibi bir hizmeti üretmesi yinede mümkün değildir.³³

2.2. SAVUNMA HARCAMALARI

Savunma harcamaları bir ülkenin, iç ve dış güvenliğini sağlamak maksadıyla milli gelirinden savunmasına ayırdığı paydır. Savunma harcamaları; savunma hizmetinde kullanılan araç ve gereçlerin üretilmesi veya satın alınması, bakım ve onarımlarının yapılması, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, tahsis edilmiş askeri ve sivil personel ile ilgili harcamaların yapılması gibi ana başlıklardan oluşmaktadır. Savunma hizmetini gerçekleştiren, milis, polis, gümrük görevlileri gibi asker benzeri güçlere, sivil savunmaya, silah üretimini gerçekleştirebilecek sivil teşebbüslere yapılan harcamalar, zorunlu yiyecek maddeleri ve ham maddelerin stoklanması faaliyetleri ile yapılan harcamalar ve yabancı askeri yardımlar geniş anlamda savunma harcamalarını oluşturmaktadır.³⁴

Savunma harcamaları ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden, ülke bütünlüğüne yönelik tehdidin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları bir pay olup, egemenlik ve ulusal varlığının devamını sağlamak amacıyla yapılan harcamalardır.³⁵

Ülkelerin refahları pahasına milli gelirlerinden ülke bütünlüğüne yönelik tehdidin artan bir fonksiyonu olarak ayırdıkları bir pay olan savunma harcamaları, egemenlik ve ulusal varlığın devamı için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu açıdan bakıldığında savunma harcamaları ülkelerin bütçelerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Savunma, devletin egemenliğinin diğer devletlerin egemenlik iddialarına, müdahalelerine karşı korunmasıdır.³⁶

Savunma harcamaları ve bu harcamaların ekonomi üzerindeki etkileri güncelliğini sürekli koruyan bir konudur. Son derece hassas yönleri bulunan bu konuda bilim adamları tarafından çeşitli araştırmalar yapılmış ve halen yapılmaya devam etmektedir. Ancak, araştırma sonuçları arasında her ülke ve zaman için geçerliliğini

³³ Mutlu, Age., s.8.

³⁴ İbrahim Uçar, *Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri Ve Savunma Harcamaları- Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), KHO Savunma Bilimler Enstitüsü Harekat Araştırması Anabilim Dalı, Ankara 2003, s.4.

³⁵ Koban, Age., s.41.

³⁶ Bulutoğlu, Age., s.268.

koruyabilecek tatmin edici belirli paralelliklerin ortaya çıkmamış olması, savunma harcamaları ile ilgili tartışmaların öneminin korunmasına yol açmaktadır. Milli savunma, yani dış saldırı tehlikesine karşı korunma klasik bir kamu malı olmaktadır. Eğer kamuoyunun düşüncesi böyle bir tehdidin potansiyel olarak var olduğu ya da olabileceği yönünde ise, o zaman gerekli tedbirleri almak devletin asli görevi olacaktır. Fakat burada soru, söz konusu korumanın sağlanması için ne kadar harcama yapılacağıdır. Tehdidin büyüklüğü ile karşılığında sağlanacak savunma hizmetinin ölçülmesi çoğu zaman kolay olmamaktadır. Bundan dolayı savunma ihtiyaçlarına göre savunma harcamalarının değerlendirilmesi oldukça zor olmaktadır.³⁷

Savunma harcamalarının, ülkelerin ekonomik performansı ve büyümesi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi önemli bir husustur. Ancak, savunma harcamaları, kamu harcamalarının büyük bir bölümünü oluşturmalarına rağmen, ekonomistler, sağlık ve eğitim ekonomilerinin aksine, savunma ekonomisi konusunda ortak bir noktaya varamamış ve ekonomi biliminin bir alt dalı olarak gerçek bir savunma ekonomisi disiplini oluşturmamışlardır.³⁸

2.2.1. Savunma Harcamaları Nedenleri

İç ve dış tehditler savunma harcamalarının nedenleri arasında gösterilebilir. Bu tehdidin analizinde ise tehdidin oluşumuna neden olan unsurlar arasında: jeopolitik konum, stratejik kaynaklara sahip olmak ya da hakim bir bölgede bulunmak, ekonomik ilişkiler, sosyo-ekonomik ve etnik yapı bulunmaktadır. Coğrafi konumu itibari ile kritik bir yerde olmayan ülkeler için dış tehdit yok denecek kadar azdır. Buna en güzel örnek: İsviçre-Kuveyt ikilisidir. İsviçre, konum itibari ile hiçbir jeostratejik önemi olmayan, hiçbir stratejik kaynağa sahip olmayan bir ülkedir ve bu özelliği nedeniyle güvenlik riski en düşük ülkeler arasındadır. Bu sayede de dünyanın finans merkezi olabilmıştır. Kuveyt ise, konumu, sahip olduğu petrol yatakları, komşularının kimlikleri açısından hem bölgesel, hem de global olarak pek çok riski karşılamak zorundadır. Bu durumda Kuveyt'in savunma harcamaları, İsviçre'ninkinden çok daha fazla olmaktadır.³⁹

³⁷ Kamil Tüğen, "Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri", *Dokuz Eylül Üniv. İİBF Dergisi*, İzmir, Cilt:3 Sayı:2, s.285.

³⁸ Goodwin Craufurd, *Economics and National Security*, Duke University Pres, London 1991, s.256.

³⁹ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri-1500'den 200'e Ekonomik Değişme Ve Askeri Çatışmalar*, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s.16.

Birçok ülkede, toplam kamu harcamaları içinde çok önemli bir paya sahip olan savunma harcamaları, genel olarak eğitim ve sağlık harcamalarından nispi olarak daha fazla paya sahip bulunmaktadır. Ülkeler, kendilerini muhtemel bir saldırıya karşı korumak veya düşmanı saldırıdan caydırmak amacıyla silahlanmaktadırlar. Burada asıl önemli olan nokta bir ülkenin kendini savunabilmesi için ne kadar bir savunma harcamasının yeterli olduğudur. Bu sorunun yanıtı ise ülkeden ülkeye değişmektedir.⁴⁰

Gelişmiş ülkeler için yapılan analizde savunma harcamaları ve ekonomik faktörler arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı, bunun aksine az gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının gelir düzeyine bağlı olduğu ortaya konulmuştur. Bu yüzden gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının milli gelirden aldığı pay, gelişmekte olan ülkelere kıyasla çok daha az dalgalanma yaşamaktadır.⁴¹

2.3. SAVUNMA HİZMETLERİNİN FAYDALARI

Savunma Hizmeti üç yönlüdür. Birincisi ülkeye karşı yapılacak bir saldırının caydırılması, ikincisi, saldırının gerçekleşmesi durumunda buna karşı konulması, üçüncüsü ise savaşa hazırlığın ülke insanlarına faydalarıdır.

2.3.1. Caydırıcı ve Koruyucu Olması

Caydırma ve koruma (Püskürtme) faydaları bir bileşik ürün olarak ortaya çıkmalarına karşı birbirlerinden farklı özellikler taşırlar. Kamusal faydanın klasik bir örneğini oluşturan savunmanın caydırıcı faydası, ülke bütününde bölünmez bir ortak tüketim hizmetidir.⁴² Bu hizmetten kimse mahrum bırakılamaz, hiçbir kimse birbirine rakip olmadıkları gibi yararlanan kişilerin sayısındaki artış hizmetin yararını azaltmaz. Savunmanın ikinci faydası koruma ve püskürtme, caydırma faydasına kıyasla farklı nitelikler taşır. Örneğin korunma hizmetinin yoğunluğu bölgelere göre farklılaştırılabilir. Savunulmak istenmeyen bölge hizmet dışı bırakılabilir, hizmetten yararlanmada bölgeler birbirine rakiptir. Bu farklılık siyasal tercihten kaynaklanabilir

⁴⁰ Peter Saunders, “Recent Trends in the Size and Growth of Government in OECD Countries”, *The Growth of the Public Sector* Norman Gemmell (Ed.), England: Edward Edgar Publishing Limited 1993,s.26

⁴¹ Aziz Akgül, “Savunma Sanayi İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayi”, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1986, s.19.

⁴² Memduh Yaşa, *Kamu Maliyesi Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, s.20.

veya savunmanın maliyeti ile çıktısını oranlayarak en yüksek etkinliğin elde edilmek istenmesi sonucu olabilir.⁴³

Genel bir kural olmamakla birlikte, caydırıcılığın sağlanmasında bilgi harekâtının psikolojik harekât, istihbarat harekâtı, komuta kontrol harekâtı kapsamında elektronik harekât ve aldatma harekâtı, basın ve halkla ilişkiler unsurları ön plana çıkar. Caydırıcılığın icra edilmesinde bilgi harekâtının genel esasları birbirinin aynı olmakla beraber, bu harekâtın planlanmasında ve icrasında hedef ülkenin hassas tarafları dikkate alınmak suretiyle, Silahlı Kuvvetlerin sahip olduğu üstünlükler ön plana çıkarılır. Caydırıcılığın sağlanması için⁴⁴;

- Kuvvet çarpanlarına sahip silahlı sistemleri üstünlüğü,
- Teknolojik üstünlük,
- Nitelik üstünlüğü,
- Bilgi üstünlüğü,
- Eğitim üstünlüğü,
- Füze ve füze savar sistemlerine sahip olmak,
- Etkili erken ihbar ve ikaz sistemlerine sahip olmak,
- Uluslararası askeri oluşumlarda rol alıp etkili olmak,
- Çok uluslu barışı destekleme faaliyetlerine katılmak,
- Etkili psikolojik hareket ile özel hareket icra etmek,
- Hasım ülkeler hakkında barıştan itibaren yeterli ve zamanında bilgi ve istihbarata sahip olmak,
- Güvenlik çıkarlarına yönelik tehdit / risklerin oluşmasını önlemek,
- Uygun zamanlama ile büyük tatbikat ve manevralar icra etmek,
- Dost çevre ülkeler ile askeri ilişkileri geliştirmektir.

2.3.2. Yasa ve Düzen Egemenliğini Sağlaması

Düzen ve yasa egemenliğini sağlama hizmetinde savunma dışı, güvenlik ise içe dönük hizmetler olarak ayrılırlar. Düzen ve yasa egemenliği milli amaçlara ulaşabilmek ve devamını sağlayıp geliştirmek için devletin iç politikasını demokratikleştirme, aykırı

⁴³ Nurullah Altun, *Savunma Harcamaları ve Türkiye'deki Gelişme Seyri (1973-1998)*, (Maliye Anabilimdalı Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1998, s.29.

⁴⁴ MT 411-1 Bilgi Harekatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2003, s.4-19.

olanları tasviye, uluslararası itibarı sağlama, devlet yönetim biçiminin etkinliğini sağlama ve koruma gibi konularla ilgilidir.

İç güvenlik hizmetleri, İçişleri Bakanlığı ve buna bağlı Jandarma Genel Komutanlığı (kırsal kesimde) tarafından sağlanır. İç güvenliğin gücünü aşan düzen bozucu, yasal olmayan eylemler aşırı boyutlara ulaşınca ilgili mülkü amirin isteğiyle geçici olarak askeri birlikler devreye sokulur.⁴⁵

2.3.3. Askerliğin Eğitim ve Ekonomiye Faydaları

Toplumun bazı kesimlerince, savunma hizmetleri üretken olmayan ağır bir yük getiren hizmetler olarak görülür. Gerçekte ise bu yanlış bir kavrayıştır, en somut kanıtlarından biri de askerliğin ülke insanının eğitimine yapmış olduğu katkıdır.

Askerlik eğitimi, bir yandan genel eğitime bir yandan da mesleki eğitime katkıda bulunur. Okuma - yazma öğrenmeye imkanı olmayan erlere okuma - yazma öğretilir ve bir çoğuna teknik bilgiler kazandırılır. Erlerin aldığı genel ve teknik eğitim zorunlu askerliğin içerdiği nesnel vergi yükünü de hafifletir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde düşük eğitim düzeyi bir ölçüde askerlik eğitimi sırasında telafi edilebilir. Askerliğin bir yandan mesleki eğitime bir yandan da genel eğitime katkı sağlayıp milli gücün esas unsurlarından biri olan entelektüel kapasiteyi harekete geçirir, iyi yetiştirilmiş insanlar geçmiş tecrübelerden yararlanabilir, geleceğin problemlerini teşhis edip çözüm oluşturabilir, daha iyi teşkilatlar kurulabilir ve birikimlerini daha kolay gelecek nesillere aktarabilir.⁴⁶

ABD Sosyal Güvenlik Yasası ordu hizmetini tamamlamış olan vatandaşlarına geri dönüşler yoluyla bazı ekonomik yararlar sunmaktadır. 1956 yılından itibaren orduda hizmet vermiş olan personelden ek kazançlar adı altında vergi kesilmiştir. Bu kesintiler ve 1988 yılından itibaren Silahlı Kuvvetlerde yapılan gayri faal görevler (hafta sonu talimleri gibi) Sosyal Güvenlik kapsamına alınmıştır. Bu husustaki Sosyal Güvenlik Yasası sayesinde, belirli şartlara tabi olmak koşuluyla, 1957-2001 arası döneminde yapılan faal görev süresini kapsayan ek kazançlar bireylerin Sosyal Güvenlik birikimleri kayıtlarına geçirilebilmektedir.

⁴⁵ Bulutoğlu, Age., s.279.

⁴⁶ Nurullah Altun, *Savunma Harcamaları ve Türkiye'deki Gelişme Seyri (1973-1988)*, (Maliye Anabilim Dalı Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1998.

- 1957-1967 dönemi için Sosyal Güvenlik ödemesine başvurulduğu takdirde ek krediler bireyin hesabına eklenmektedir.
- 1968-2001 dönemi için bu ek kredilerin alınması için hiçbir işlem yapılmasına gerek yoktur. Krediler otomatikman hesaplara aktarılmaktadır.
- 2001 sonrası dönem için askerlik hizmeti dolayısıyla özel ek kazanç kredisi uygulanmamaktadır.⁴⁷

2.4. SAVUNMA HİZMETİNİN YAPISI ve ÖZELLİKLERİ

Yasal egemenlik, diğer bir deyimle güvenlik ve savunma hizmetleri toplumlarda ekonomik ilişkiler kurulmasının temel gerekleridir. Egemenliğin ve savunmanın sağlanması birer masraf nedeni olsalar da, piyasa ekonomisinin faaliyetini ve akışını da sağlayan masraflardır. Yabancı ülkelerin tehdidi nedeniyle caydırıcı gücünü arttıran bir ülke, yurttaşlarına belki doğrudan ve somut herhangi bir ilavede sayılmaz. Bu nedenle ulusal gelir hesaplarında savunma harcamaları, ulusal gelirden aldığı payın büyük ve küçüklüğüyle orantılı olarak etki eder. Savunma harcamaları payının büyüklüğü azaltan, küçük oluşu ise arttıran ters orantısına sahiptir.

Kamusal mal ve hizmet niteliğinde olan savunma harcamaları, ekonominin iç ve dış kaynakları ile bir bütün içinde ele alınır ve devlet kesimi tarafından planlanarak bütçede gider kaydedilir. Stuart Mili devlet faaliyetlerinden olan güvenlik hizmetlerinin ikincil faaliyetlerden olduğunu savunur.⁴⁸

Yukarıda ifade edildiği gibi savunma, devletin bir fonksiyonudur. Onunla ilgili harcamaları yapmak da devletin görevidir. Devletin asli görevi halkın sosyal refahını sağlamak olduğundan, savunma ikincil faaliyetlerden sayılmaktadır

Savunma hizmetinin etki alanı ülke geneline yayılmaktadır. Savunulan alanda kimse bu hizmeti reddetme hakkına sahip değildir. Savunulanan caydırıcı ve koruyucu özelliği bölünmez bir ortak tüketim hizmetidir.

Milli savunma ve iç emniyet (asayiş) hizmetleri diğer (sosyal) mal ve hizmetlerde olan ortak özellikleri taşırlar. Bunlar; teknik bölünmezlik, fiyat ödemek istemeyenlerin yararlandırılmaması prensibinin uygulayamaması, tüketimde tüketiciler

⁴⁷ Social Security Administration (SSA) Publication, *Military Service and Social Security*, No. 05- 10017 ICN 451475, 2010, s. 1, <http://www.ssa.gov/pubs/10017.pdf>

⁴⁸ Tuncay Özkan, Türkiye'de ve Dünya'da Savunma Harcamaları, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Ekim 1991 Sayı: 330, s.5.

arasında bir rekabetin mevcut olmaması, üretim miktarlarının piyasada karşılanması mümkün olmayacak derecede büyük olması, bazen bu mal ve hizmetlerden yararlanmanın zorunlu olabilmesidir.⁴⁹

– Üretimin Kamusal Talep Tarafından Düzenlenmesi

Savunma hizmetinin hangi düzeyde üretileceğini siyasal organ takdir eder. Talep ve finansman yönetimi, tüm kamusal mallarda olduğu gibi savunmada da vergi ve siyasal taleptir. Bu düzenleme piyasa ekonomisinde yapılabilecek bir tahsis değildir. Çünkü devletin egemenlik haklarına karşı muhtemel bir tehdidin önem derecesi ve buna bağlı olarak yeterli güvenlik seviyesinin tespiti ancak bu egemenlik hakkını temsil eden siyasi iktidar tarafından yapılabilir. "Ancak, siyasal organın saldırı tehlikesini caydırıcılığın azalması karşısında beklenebilecek baskıları değerlendirirken, savunma uzman ve teknisyenlerin değerlendirmelerinden büyük ölçüde etkilenirler."⁵⁰

– Faydasının Bölünemez Olması

Bir hizmetin faydasının bölünemez olması, o hizmetin faydasının özel malların aksine tüm topluma yayılması anlamına gelir. Savunma hizmeti bu konuda en güzel örnektir. Bu bölünmezlik tüm yurt çapında olacağı gibi, belli bir bölge üzerinde de olabilir. Dolayısı ile etkilenme (yayılma) alanının boyutları arz edilen hizmetin türüne ve amaçlanan faydaya göre farklılaşır.⁵¹

Kamu hizmetlerinin temel nitelikleri bakımından, savunma hizmeti kendine özgü, diğer hizmetlerden ayrı bir bileşimdir. Ülkenin savunma gücü caydırıcı ve koruyucu hizmet faydalarını birlikte, bir bileşik ürün (joint product) olarak yaratır. Aynı silahlar, bir yönden koruma işlevi taşıırken, bir yandan tüm ülke için caydırıcı, yarar üretir. Savunmanın caydırma faydası, yurt çapında bölünmez bir ortak tüketim hizmetidir. Yurt içinde bulunan herkes, istemese de, caydırma hizmetinden faydalanır. Koruma ve püskürtme, caydırma faydasına kıyasla, farklı temel nitelikler taşır. Caydırıcı faydadan farklı olarak, bu hizmetin yoğunluğu bölgelere göre farklılaştırılabilir. Bu tercih siyasal organca, en yüksek can ve mal değerini koruma,

⁴⁹ Aksoy, Age., s.64.

⁵⁰ Bulutoğlu, Age., s.273.

⁵¹ Bulutoğlu, Age., s.55.

ülkenin ekonomik gücünü en yüksek düzeyde koruma amacını gerçekleştirmek için yapılan taktik bir tercihtir.⁵²

– Yararlananlar Tüketimde Birbirlerine Rakip Değillerdir

Kamu hizmetlerinde, rakip olmamakla belirtmek istenen şey bir ferdin bu mallardan tüketimde bulunmasıyla diğerlerine düşecek payda bir azalma olmayacağıdır. Kamu mallarından, faydaların yayılma alanında yaşayan herkes aynı ölçüde faydalanır. Ancak, kamusal hizmetlerde de kapasite sınırı aşılmca rekabet ortamı oluşur. Bu açıdan rekabetin varlığını test etmenin yolu; yararlananların sayısı ile hizmetin üretilmesi için gerekli giderler arasında ilişkiye bakmaktadır. Eğer bir doğru orantı varsa rekabet söz konusudur.⁵³

Savunma hizmetinde ise, gereken savunma harcaması ile nüfus arasında direkt bir doğru orantı söz konusu olmadığından kullananlar arasında rekabetten söz edemeyiz. Yukarıda da bahsedildiği üzere savunma harcamasının boyutunu tehdidin büyüklüğü belirler ve bu bağlamda nüfusun büyüklüğünden ziyade yapısı etkindir.⁵⁴ Yurt savunması hizmetinden, o topraklar üzerinde yaşayan herkes aynı ölçüde faydalanır.

– Üretim ve Tüketimde Yasal Zorlamaya Başvurulur

Piyasa işlemlerinde tarafların iradeleri yasal açıdan serbest ve eşittir. Ne hizmeti talep eden, ne de sunan diğeri üzerinde yasalar açısından üstün bir iradeye, bir zorlama hakkına sahiptir. Taraflar üçüncü kişilere karşı da zora başvurmazlar.⁵⁵

Kamusal malların talebi siyasal organca tespit edildiği ve piyasa-fiyatlandırma mekanizması kullanılmadığı için diğeri bir deyişle, faydaları fertlere bölünerek pazarlanmadığı için kamusal finansman yoluna gidilir. (Üretimde yasal zorunluluk)

Bu açıdan tüm kamu hizmetlerinin yurttaşlara satılmasında da (yani, bedelinin ödetilmesinde) yasal bir zorlama vardır. Böylece, vatandaş istemediği bir hizmeti, ya da istemediği miktarda bir hizmeti almak zorunda kalabilir, ya da hizmete istemediği bir fiyat ödemek zorunda bırakılabilir. Çünkü vergi fiyatı hizmetin faydasına göre belirlenmez.

⁵² Bulutoğlu, Age., s.272.

⁵³ Arif Nemli, *Kamu Maliyesine Giriş*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1996, s.21.

⁵⁴ Sevim Görgün, *Kamu Maliyesi Ders Notları*, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul 1989, s.21.

⁵⁵ Bulutoğlu, Age., s.58.

Üretimde zor kullanma yetkisinin yanı sıra bazı durumlarda kamusal hizmetlerin tüketiminde de cebir yetkisi devlete verilmiştir. Örneğin ilköğrenim hizmetini kullanmak aileler için bir zorunluluktur. Savunma hizmeti açısından olaya bakıldığında ise, yurt savunmasının en etkin bir şekilde sağlanması için yeterli ödenek kamusal finansman yöntemiyle temin edilir. Hiç kimse devletin arz ettiği savunma hizmetinde yararlanmak istemediğini beyan ederek, vergi ödemekten kaçınmaz. Aynı şekilde askerlik hizmeti de savunma hizmetinin üretiminde bir girdi olarak hukuki zora dayanır.

2.5. DÜNYA'DA SAVUNMA HARCAMALARI

Medeniyet tarihinin bilinen 7000 yıllık geçmişinde yüzyıllık kesitlerde 87 yıl savaşa, 13 yıl ise barışa tekabül ettiği söylenmektedir. Yapılan bilimsel araştırmalara göre 1960 yılı itibarıyla 14531 savaş olayından etkilenen 181 nesil bulunduğu, sadece 10 neslin savaş görmeden yaşadığı belirtilmiştir.⁵⁶

20. yüzyılda, ikinci dünya savaşıyla birlikte artık savaşlar yerel olmaktan çıkarak, küresel bir boyut kazanmıştır. Bugün dünyanın birçok yerinde yerel ve bölgesel savaşlar sürmekte, halen dünya üzerindeki kaos ve çatışmalar devam etmektedir.⁵⁷

Dünya'da savunma harcamaları, İkinci Dünya Savaşından sonra sürekli artış göstermiş, 1987 yılından itibaren ise düşüşe geçmiştir. Bu azalışın nedenleri arasında; Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla oluşan soğuk savaşın bittiği izlenimleri ve kamu harcama önceliklerinin yeniden düzenlenmesi gerekliliğini doğuran bazı mali sınırlamaların yaşanması gösterilebilir.

Savunma harcamalarındaki azalma eğilimi 1998'den sonra ortadan kalkmış ve harcamalar tekrar artmaya başlamıştır. 1998'den itibaren savunma harcamalarındaki artış öncelikle Ortadoğu ve Doğu Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika ve Doğu Asya'da yaşanan ekonomik, politik ve teknolojik değişiminin bir sonucudur. 2001 yılına değin söz konusu artış, reel olarak yaklaşık %7 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2002–2004 savunma harcamaları artışı ise, ortalama %6 seviyesindedir. Bu dönemde yaşanan savunma harcamaları artışının en büyük nedeni, küresel ortalamaları en çok etkileyen

⁵⁶ Nihat Falay, *Kapitalist Devletler ve Savaşlar, İktisadi Gelişmeler İzleme Raporu* (2.Bölüm), Temmuz 2004, s.6.

⁵⁷ KESK, *Barıştan Yana Bir Çözüm İçin Henüz Geç Değil*, <http://www.kesk.org.tr / kesk .asp ? sayfa = kesksesyazi & id = 266>, (20.06.2010) .

ülke olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin 11 Eylül saldırıları sonrasında başlattığı Afganistan ve Irak operasyonlarıdır.⁵⁸

Dünyada savunma harcamalarını rapor eden ve yayınlayan çeşitli kuruluşlar vardır. Bu kuruluşlardan bazıları Stokholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI), Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı (ACDA), Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (IISS)'dür. Verileri daha fazla güvenilir olarak nitelendirilen SIPRI, savunma harcamalarını NATO tanımlamasına göre rapor etmektedir. ACDA da, NATO tanımlamasına göre savunma harcamalarını yayınlamasına rağmen verilerinin yeterince güvenilir olmadığı ve harcamaların olduğundan az gösterildiği bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür.⁵⁹

Dünya çapında savunma harcamaları 2009 yılında tahminen 1531 milyar dolara ulaşarak genel bir artış göstermiştir. 2008 ile karşılaştırılma yapıldığında yüzde 5.9'luk bir artış olmuştur. Bu durum 2000 yılına nazaran yüzde 49 oranında daha yüksek bir meblağ anlamına gelmektedir. Bu da küresel GSYİH'nın – “askeri yükün” – yaklaşık olarak yüzde 2.7'sine, ya da kişi başına 224 dolara tekabül etmektedir. Askeri yükteki bu ani artış – 2008'deki GSYİH'nın yüzde 2.4'ünden – gerçek savunma harcamalarındaki artıştan, küresel GSYİH'daki düşüşten ve küresel çerçevede ABD askeri yükünün etkisini artıran ABD doları değerindeki artıştan kaynaklanmaktadır.⁶⁰

Dünyada savunma harcamaları yılda 500 milyar doların üzerine çıkmıştır ve bu artış sürmektedir. Bu artışta, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra savunma bütçesini 450 milyar doların üzerine çıkaran ABD'nin payı büyüktür. ABD savunma bütçesindeki bu artış ve savunma AR-GE harcamalarına ayrılan büyük kaynak Avrupa Birliği ülkelerini endişeye düşürmektedir. Yapılan bir değerlendirmede oluşan bütçesel ve teknolojik farkın, rekabet bir yana, iş birliğini bile imkansız hale getireceği endişesi dile getirilmiştir.

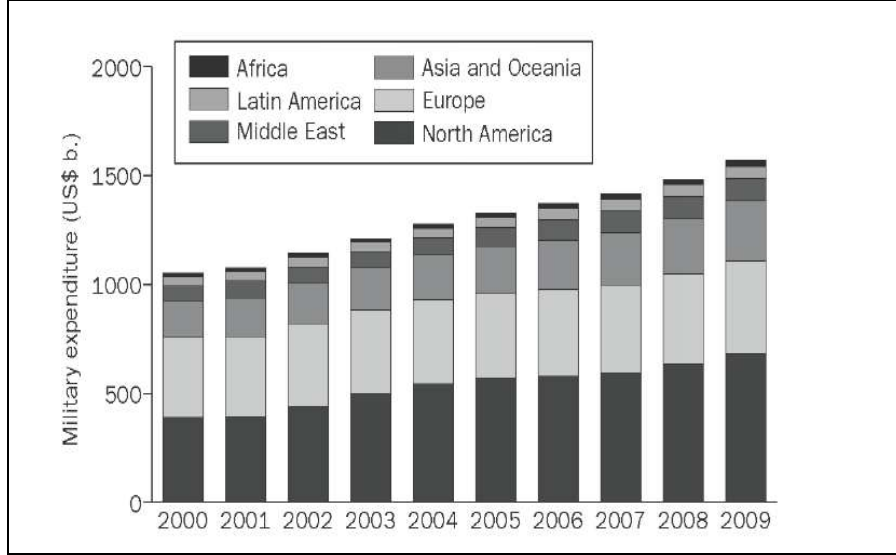
Neredeyse tüm bölge ve alt bölgeler küresel çaptaki artıştan paylarını almışlardır (bkz. Şekil 2. 1.). Reel artışın neredeyse yarısından fazlasının ABD kaynaklı olmasının yanında Brezilya, Çin ve Hindistan gibi büyük para harcayan ülkeler de küresel ve

⁵⁸ Mustafa Taner, *Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı*, 2006, s.3.

⁵⁹ Hatice Karaçay, *Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s.4.

⁶⁰ Uluslar Arası Para Fonu (IMF) 2009 yılında küresel üretimde %1.1'lik bir düşüş beklendiğini açıklamıştır. Monetary Fund, World Economic Outlook database, Oct. 2009, <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>

bölgesel etkilerini ve devamlı ekonomik gelişimlerini yansıtan çok büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Şekil 2.1. Küresel ve Bölgesel Savunma Harcamaları Tahminleri (2000-2009)

Kaynak: SIPRI Yearbook 2010: Armaments, Disarmament and International Security, s. 178

Küresel mali kriz ve ekonomik gerileme savunma harcamalarında genel bir düşüşe yol açmamışsa da, hükümet gelirlerinde ki düşüşler ve ekonomik açıklarda büyümelere neden olmuştur. Savunma harcamalarının en gelişmiş ülkeler ve büyük ekonomiler tarafından ekonomik gerilemeye bir karşı saldırı olarak kullanılmış olan tek seferlik ekonomik teşvik paketlerinin ana bileşenlerinden olmamasına karşın, genellikle bu harcamalardan kesinti de yapılmamıştır.

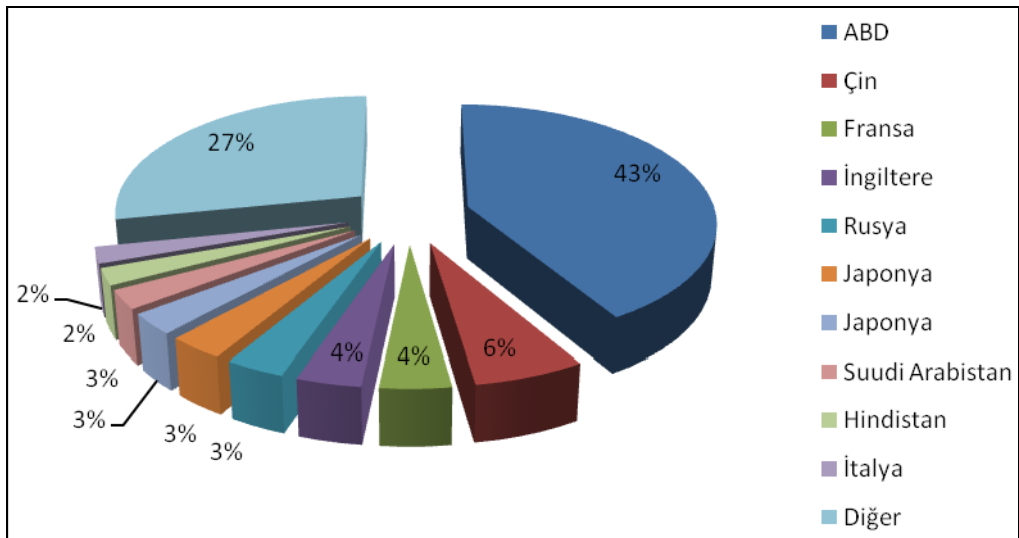
Verilerin mevcut olduğu 120 ülke arasından G20 ülkelerinin %65'i (G20'nin önde gelen 16 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkesi) 2009 yılında savunma harcamalarını artırmış olsa da bazı daha küçük ekonomiler bütçe açıklarını kapatmada yetersiz kalarak savunma harcamalarını kesmişlerdir.

Tablo 2.1. Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü Verileri (2009)

Sıra	Ülke	Harcama (milyar dolar)	Dünyadaki Yüzdesi
--	Dünya Toplamı	1464.0	100
1	ABD	661.0	43
2	Çin	100	6.6
3	Fransa	63.9	4.2
4	İngiltere	58.3	3.8
5	Rusya	53.3	3.5
6	Japonya	51.0	3.3
7	Japonya	45.6	3.0
8	Suudi Arabistan	41.2	2.7
9	Hindistan	36.3	2.4
10	İtalya	35.3	2.8

Kaynak: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/milex_15

Stockholm Uluslar arası Barış Araştırma Enstitüsü verilerine göre dünyada 2008 verilerine göre 1464 milyar dolar savunma harcaması kaydedilmiştir. ABD dünyada en fazla savunma harcaması yapan ülke olarak dikkat çekmektedir. Çin nüfus olarak dünyanın en kalabalık ülkesi olmasına rağmen savunma harcamalarında ABD'den sonra gelmektedir. Ayrıca dünya savunma harcamaları trendini, Amerika ve Avrupa kıtalarının savunma harcamalarının belirlemekte olduğunu görmekteyiz.

Şekil 2.2. Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü Verileri Pasta Grafiği

1976-2005 döneminde ülkelerin savunma hizmetlerini güçlendirmek için yapmış oldukları silah alımlarını aşağıda ki tablo da görebiliriz.

Tablo 2.2. 1976-2005 Dönemi Ülkelerin Silah Alımları (1990 sabit fiyatlarıyla, milyon ABD doları)

Ülkeler	2005 Yılı	1976–2005 Dönemi
ÇİN	2.697	23.020
HİNDİSTAN	1.471	55.869
İSRAİL	1.422	22.706
YUNANİSTAN	1.114	25.892
TAYVAN	777	27.658
TÜRKİYE	746	31.264
MISIR	596	27.369
GÜNEY KORE	544	22.099
SUUDİ ARABİSTAN	470	38.968
İRAN	403	27.816
IRAK	290	38.965
İSPANYA	281	13.637
JAPONYA	250	30.212
PAKİSTAN	161	16.344
CEZAYİR	149	16.195
İNGİLTERE	94	14.404
LİBYA	0	26.446
SURİYE	0	22.464
SSCB	0	14.558
DOĞU ALMANYA	0	14.508
DİĞERLERİ	10.500	363.635
TOPLAM	21.965	874.029

Kaynak: <http://www.sipri.org>

Tablo 2.2.'ye baktığımızda; 2005 yılında en yüksek silah alımı yapan ülkelerin Çin, Hindistan, İsrail, Yunanistan olduğunu görüyoruz. Ancak; dönem olarak bakıldığında, Hindistan'ın ilk sırada yer aldığını, arkasında da Suudi Arabistan, Irak ve Türkiye'nin olduğu görülmektedir.

Tablo 2.3. 2005 Yılında En Fazla Savunma Harcaması Yapan 15 Ülke (2003 sabit fiyatlarıyla, milyar ABD doları)

Ülke	Savunma harcaması (milyar \$
1.ABD	478.2
2.İNGİLTERE	48.3
3.FRANSA	46.2
4.JAPONYA	42.1
5.ÇİN	41.0
6.ALMANYA	33.2
7.İTALYA	27.2
8.SUUDİ ARABİSTAN	25.2
9.RUSYA	21.0
10.GÜNEY KORE	20.4
11.HİNDİSTAN	16.4
12.KANADA	10.6
13.AVUSTRALYA	10.5
14.İSPANYA	9.9
15.İSRAİL	9.6

Kaynak: <http://www.sipri.org>

Tablodan bakıldığı zaman, 2005 yılında savunmaya yapmış olduğu harcama ile ilk sırada ABD bulunmaktadır. ABD'nin yapmış olduğu savunma harcamaları 478.2 milyar \$ dır. 2005 yılında diğer ülkelerin yapmış oldukları savunma harcamaları toplamı 1 trilyon civarındadır. Ve yapılan bu toplam savunma harcamalarının büyük bir kısmının ABD tarafından gerçekleştirdiğini görebiliriz

2.6. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARI

Türkiye ekonomik ve bölgesel karışıklıkların ve bu süreçle ilgili olarak yaşanan istikrarsızlıkların yoğun olduğu bir bölgede bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de savunma harcamaları her zaman önemini korumuştur. Dünyada soğuk savaşın sona

ermesiyle savunma harcamalarında genelde NATO üyesi ülkelerde gözlenen düşüş eğilimi Türkiye’de gerçekleşmemiştir.

1960’lı yıllardan sonra tüm dünyada başlayan hızlı silahlanma sürecinde Türkiye’de etkilenmiş ve silahlanmaya yatırım yapmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından gelişen silah teknolojileri ve üretimi, birçok dünya ülkesinin askeri harcamalarının artmasında önemli bir etken olmuştur. Türkiye’nin askeri harcamaları 1970 yılından itibaren sürekli artış eğiliminde olmuş ve 1971-89 döneminde askeri harcamaları en hızlı artan NATO üyesi ülke olmuştur.⁶¹

Türkiye’nin savunma harcamaları SIPRI (Stokholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü), ACDA (Silah Kontrol ve Silahsızlanma Ajansı), IISS (Uluslararası Stratejik Çalışmalar Enstitüsü) ve NATO verilerine göre genel olarak artış eğilimindedir. 1960-1975 yılları arasında düzgün bir artış trendi izleyen Türkiye’nin savunma harcamaları, 1975 yılında ABD ambargosunun etkisiyle %75 artmış, 1990-1994 yılları arasında PKK terörünün etkisiyle yıllık ortalama %15 büyümeye göstermiştir.⁶²

Ancak, bölgesel olarak bakıldığında, Türkiye’nin komşularının (Rusya, Yunanistan, İran, Suriye) da oldukça yüksek savunma harcaması yaptığı, savunma yükü açısından değerlendirilme yapıldığında, Yunanistan, Rusya ve Suriye’nin savunma yükünün Türkiye’den daha fazla olduğu görülmektedir.⁶³

1990’lı yıllarda Türkiye askeri kapasitesini en azından caydırıcı düzeyde tutmak için askeri harcamalarına önemli derecede kaynak ayırmıştır. Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu’nun kesiştiği bir coğrafyada yer alması nedeniyle, Türkiye’nin, askeri harcamalarını belli bir düzeyde tutması bir zorunluluktur. Zira Türkiye, dış politikasında askeri güç unsurunu kullanmadan çözemeyeceği sorunlara sahiptir.⁶⁴

⁶¹ NATO (1991), *CRS Report for congress*, Bölüm II-6.

⁶² İbrahim UÇAR, *Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri Ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kho Savunma Bilimler Enstitüsü Harekat Araştırması Anabilim Dalı, Ankara 2003, s.6.

⁶³ Selami Sezgin, “Türkiye’de Savunma Harcamaları: Bir Giriş”, *Savunma Sanayii Sempozyumu-2000: Türk Savunma Sanayii’nin Dünü, Bugünü, Yarını*, Ankara, 7-8 Kasım 2000, s.476.

⁶⁴ Gökhan Koçer, “1990’lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Vol.29, No:1-2, ss.125,2002, s.151.

Tablo 2.4. Milli Savunma Bakanlığı Harcamalarının GSMH'daki Payı

Yıllar	GSMH	Merkezi Yönetim Bütçesi	MSB Başlangıç Bütçesi	MSB Bütçesi/ GSMH (%)	MSB Bütçesi/ Merkezi Yönetim Bütçesi (%)
1997	29.393.262	6.361.686	671.020	2.8	10.5
1998	53.518.332	14.789.475	1.390.263	2.6	9.4
1999	78.282.967	27.266.600	2.507.010	3.2	9.2
2000	125.596.129	46.827.435	4.136.500	3.3	8.9
2001	176.483.959	79.159.490	5.396.586	3.0	6.8
2002	275.032.366	98.181.000	8.234.696	3.0	8.4
2003	856.680.888	147.280.170	10.209.250	2.9	6.9
2004	428.932.348	150.568.129	10.889.576	2.6	7.2
2005	484.058.000	156.088.874	10.977.067	2.3	7.0
2006	575.784.000	174.958.101	11.887.593	2.1	6.8
2007	646.893.000	204.902.268	13.052.398	2.0	6.4

Kaynak: Kübra Önder, Türkiye’de Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkisi Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, 2009, s.6

Tablo 2.4 incelendiğinde, 1995 yılında savunma harcamalarının konsolide bütçeye oranının yüzde 10,5 olduğu ve bu oranın 2002 ile 2005 yıllarındaki küçük artışlar dışında 2007 yılında yüzde 6,4’e kadar düştüğü görülmektedir. Bu gözlem zaman içinde savunma harcamalarının arttığı yönündeki gözlemlerle uyuşmamaktadır. Oysa konsolide bütçenin faizlerden ötürü şişmesi paydayı büyütmemektedir ve bu gerçeğin göz ardı edilmesi ciddi bir yanılgıya neden olmaktadır. Bu durumda değerlendirmede, faiz dışı bütçe (birincil bütçe) dikkate alındığında, bütçeden savunma harcamalarına ayrılan payın konsolide bütçeden ayrılan paya benzer bir azalış göstermediği gözlenmektedir.⁶⁵

⁶⁵ Gülay Günlük Şenesen, *Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri 1980-2001*, TESEV Yayınları, İstanbul 2002.

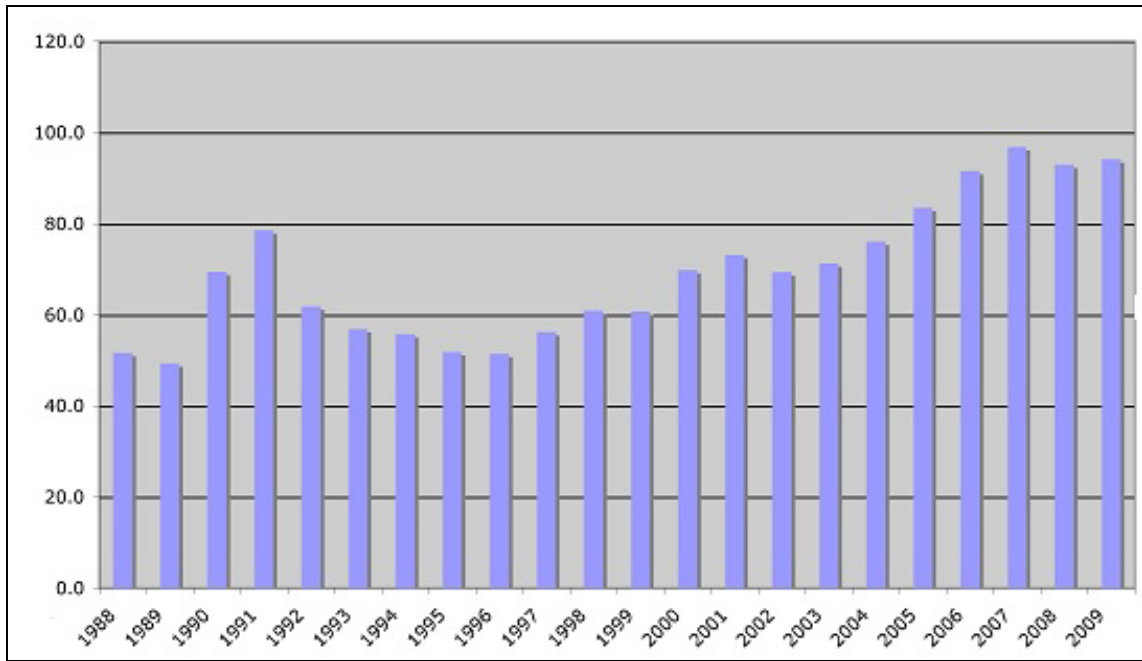
Tablo 2.5. Ülkelerin GSMH İçerisindeki Yatırım Harcamaları

Ülke	2005	2006	2007	2008
ABD	18.9%	18.8%	18.6%	18.4%
Almanya	4.4%	4.3%	4.4%	
Avustralya	7.3%	7.6%	7.7%	
Avusturya	2.2%	2.1%	2.4%	2.2%
Azerbaycan				17.4%
Brezilya	27.3%	5.4%	6.0%	5.9%
Bulgaristan	7.6%	7.5%	8.2%	7.1%
Çin	18.5%	18.0%		
Fransa	5.4%	5.3%	5.3%	
Gürcistan	19.3%	25.7%	40.0%	27.9%
Hindistan	18.3%	16.6%	15.4%	15.2%
İngiltere	5.9%	5.9%	5.9%	5.7%
İran	16.4%	15.5%	14.0%	12.6%
İspanya	4.2%	4.7%	4.6%	4.6%
İsrail	17.9%	18.4%	20.2%	19.7%
İtalya	4.8%	4.5%	4.5%	4.4%
Kanada	6.3%	6.5%	6.9%	
Rusya	18.4%	15.0%	16.4%	
Türkiye	11.5%	8.7%	9.5%	
Yeni Zelanda	3.1%	3.2%	3.1%	
Yunanistan	8.3%	8.5%	7.9%	

Kaynak: <http://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>

Savunma harcamalarımız geçmiş dönemde GSMH'nın yaklaşık yüzde 5'i civarında seyretmiştir. Ve bu oran ABD, İngiltere, Fransa ve Yunanistan'la birlikte NATO ülkeleri ortalamasının üzerindedir. Ayrıca Türkiye'nin savunma harcamaları, dünya savunma harcamaları sıralamasında ilk 15 ülke arasında yer almaktadır. Avrupa'da silahlı kuvvetler mevcudu açısından birinci sırada yer alan Türkiye, savunma harcamaları açısından ise 5. sırada bulunmaktadır. Avrupa'da en çok savunma harcamasını İngiltere yaparken, bu ülkeyi Fransa, Almanya ve İtalya'nın izlemekte olduğu söylenmektedir.

Türkiye'nin silah ve diğer askeri teçhizat donanım harcamaları bütçe ile sınırlı değildir. 1980'li, yılların başında yürürlüğe konan TSK'lerinin Modernizasyon Programı'nın temel amacı silah donanımını yenilemek, bunu da ulusal silah sanayini kurarak gerçekleştirmektir. Bu program çerçevesinde, silahlanmaya 1985-1995 dönemi için ortalama yıllık 1 milyar dolar, 1996-2025 dönemi için de yıllık ortalama 5 milyar dolar kaynak aktarılması uygun öngörülmüş, iktisadi krizin derin bir hal alması ile bu tutar 2000-2010 dönemi için ortalama yıllık 2 milyar dolar olarak değiştirilmiştir. Bu finansmanın önemli bir kısmı bütçe dışından, Savunma Sanayini Destekleme Fonu'ndan (SSDF) karşılanmaktadır.

Şekil 2.3. Orta Doğu Savunma Harcamaları 1998-2009 (milyar dolar)

Kaynak: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/resultoutput/regional/milex_middle_eas

Şekil 2.3'de Türkiye'nin de içinde bulunduğu Orta Doğu ülkeleri (Türkiye, Irak, İran, Suriye, İsrail, Filistin, Arabistan, Ürdün, Mısır, Lübnan)'nın savunma harcamalarında ki dalgalanmayı görmekteyiz. Son yıllarda gerek Türkiye'deki terör olaylarının artması, gerek ABD- Irak Savaşı gerekse İsrail- Filistin olayları bu ülkelerdeki ve komşu ülkelerdeki savunma harcamalarını büyük oranda arttırmıştır.

2.6.1. Türkiye'nin Savunma Politikalarını ve Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler

Savunma harcamalarını belirleyen birçok faktör bulunmakla birlikte bu faktörlerin önem dereceleri her ülke için farklılık göstermektedir. Yabancı ekonomik yardımlar, askeri yardımlar, iç ve dış tehdit, ittifaklar ve askeri yönetimler başlıca faktörler arasında gösterilebilir.

1980'li yıllarda Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar, komşu ülkeler ile ilgili yaşanan problemler, ülkenin jeopolitik konumu, bölücü terör örgütüne karşı yürütülen ve “düşük yoğunluklu savaş” şeklinde nitelendirilen mücadele, savunma harcamalarına yapılan yatırımların artmasına neden olmuştur.

2.6.1.1. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi

Her çağda coğrafyanın siyasete etkisi olmakla birlikte, ulusal çıkarların dünya üzerine yayıldığı ve topyekün savaş fikrinin ortaya çıktığı 1. Dünya Savaşından beri jeopolitik bilimi de büyük önem kazanmıştır.

Üç tarafı denizlerle çevrili ve iki kıtayı birbirine bağlayan konumuyla Türkiye, çok özel ve jeostratejik bir konuma sahiptir. Bu yapısıyla Türkiye aynı anda birçok bölgeye aittir. Türkiye aynı anda bir Avrupa, Balkan, Kafkas, Ortadoğu, Akdeniz ve Karadeniz ülkesidir. Türk Boğazları ve Anadolu, Balkanlar, Akdeniz ve Karadeniz'in ortasında yer alan konumu ve Avrasya'ya açılan kapı özelliği ile Cebelitarık'tan başlayıp Ortadoğu ve Orta Asya'ya uzanan bir politik-askeri derinlik içinde, tartışılmayacak bir stratejik öneme sahiptir. Türkiye belirtilen jeostratejik konumu çerçevesinde, Soğuk Savaş sonrasında belirgin olarak ortaya çıkan ve Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da yoğunlaşan aşırı milliyetçilik, köktendincilik, kitle imha silahlarının yayılması, terörizm ve etnik çatışmalar gibi risk ve tehditlerle dolu bölgenin tam ortasında bir istikrar ve denge unsurudur. Bu tehdit ve riskleri önlenbilmesinde kilit konumdadır.⁶⁶

Balkanlar ve Orta Asya arasında köprü görevi üstlenen Türkiye, bölgesinin vazgeçilmez bir istikrar unsurudur. Bulunduğu bölgeyi koruma faaliyetlerine etkin bir şekilde katılmaya devam ederken, diğer yandan barışı korumak, istikrarı sürdürmek,

⁶⁶ Milli Savunma Bakanlığı (1998), *Beyaz Kitap Savunma*, Ankara, MSB., s.5-6

krizleri önlemek, çatışma durumunda ise, toprak bütünlüğünü korumak ve milli menfaatlerini muhafaza etmek için yeterli seviyede bir askeri kuvvet yapısını idame ettirmek durumundadır.⁶⁷

Türkiye komşularının hiç biriyle tatminkâr seviyede politik, ekonomik ve kültürel işbirliği içinde bulunmamaktadır. Çok önemli yeraltı zenginliklerine de sahip değildir. Ama bunun yanında eskiden olduğu gibi günümüzde de kıtalar arası ticaret yollarının geçtiği transit bir merkezdir. Dünyanın petrol merkezleri olan Ortadoğu ve Orta Asya'nın batıya en uygun çıkış kapısıdır. Doğu ve batı dünyası arasında tampon bölge konumundadır.⁶⁸ Boğazlar sayesinde bölgesindeki kara ve de denize hakim durumdadır. Geniş bir yüz ölçümüne sahip olmamız herhangi bir saldırı durumunda büyük bir avantaj olurken, Ege adalarının neredeyse Anadolu yarımadasına bitişik olmaları, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarımızın büyük denizlerle ve uzun sahil şeridiyle çevrili olması, Kafkas ve doğu sınır şeridimizin çok dağlık olması sonucu belirli geçitlerin kullanılabilmesi dezavantajlardır.

2.6.1.2. Türkiye'nin Savunma Politikalarının Belirleyicileri

Savunma ihtiyacını belirleyen faktörler her ülkenin kendi gerçeklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin çevresindeki politik, askeri ve ekonomik atmosfer her geçen gün değişmekte, Türkiye'de buna bağlı olarak savunma politikalarını yeniden düzenleme ihtiyacını hissetmektedir. Avrupa siyaset sahnesindeki baş döndürücü gelişmeler, ABD-SSCB ilişkilerinin çatışmadan, yumuşamaya ve uzlaşmaya dönüşmesi, S.S.C.B.'nin dağılması ve İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan tüm dengelerin, yıkılmaya yüz tutması, uluslararası siyasal düzenin yeni bir yapıya kavuştuğunun göstergesidir. Son gelişmeler Türkiye açısından, olumlu sonuçlar doğurabilir. Fakat yeni uluslararası düzen Türkiye'nin tamamen lehine olmayan bazı durumlarda yaratabilecektir.⁶⁹

Türkiye'nin savunma politikalarına yön vermesini sağlayan kriterler şunlardır;

⁶⁷ Hilmi Özkök, "Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı:381, Ankara Temmuz-2004, s.8.

⁶⁸ Şimşek, Age., s.174.

⁶⁹ Hidayet Güngör, "Ortadoğu'da Genel Stratejik Durum Değerlendirmesi ve Bölgedeki Krizlerin Türkiye'nin Milli Güvenliğine Etkileri", *Stratejik Etüdler Bülteni*, Sayı: 76, s 61

- **Ekonomik ve Siyasal İstikrarsızlık**

1970 ve 1980'li yıllarda olduğu gibi ekonomik ve siyasal istikrarsızlığın fazla olduğu bir dönemde ülkede iç ve dış tehditlere karşı koyabilmek için savunma harcamalarına olan ihtiyaç daha da artmaktadır.⁷⁰

- **Türkiye'ye Yönelik Tehditler**

Türkiye'nin tehdit olarak algıladığı faaliyetler arasında: Yunanistan ile süregelen Kıbrıs ve Ege Sorunları (Adalar, Kıta Sahaneliği, Kara Suları), Batı Trakya Türklerine uygulanan baskılar, Türkiye'nin Avrupa Birliğı ile son zamanlarda hızlanan ilişkilerini engelleme hareketleri dış tehditlerdir. Suriye'nin Türkiye'den toprak ve Fırat sularının paylaşımı ile ilgili tuhaf istekleri ve buna bağılı olarak PKK terör örgütüne destek faaliyetleri; Irak'ın toprak bütünlüğüne karşı özellikle de Kuzey Irak'ta yaşanan kaygı verici gelişmeler Türkiye açısından bir tehdit niteliğindedir.

2.6.1.3. Türkiye'nin Çevre-Bölge Ülkeleri ile İlişkileri

Türkiye'yi çevreleyen komşularının hemen hepsi, mirasçısı bulunduğı Osmanlı İmparatorluğunun toprakları üzerinde kurulmuştur. Bugün bu ülkelerin pek çoğıyla ilişkilerinin iyi olduğu söylenemez.

Bazı komşu ülkelerin Türkiye'den toprak talepleri, bazılarının ise Türkiye'ye karşı, tarihi bir kompleks ve husumet duygusu bulunmaktadır. Bazı ülkeler Türkiye'yi kendileri için bir tehdit kaynağı olarak görürken, bazıları da Türkiye'nin rejiminden rahatsızlık duymaktadır. Bunlar aralarında sinsi bir işbirliğıyle, Türkiye'de etnik bir mesele olduğu propagandasını yaparak, mezhep ve kültür farklılıklarını istismar ederek amaçlarını gerçekleştirmek istemektedirler. Bunların gayretlen sayesinde yeni bir "Şark Sorunu" uluslararası politika sahnesine taşınmaya çalışılmaktadır.⁷¹

Türkiye savunma politikasını gerçekleştirirken ve buna bağılı olarak savunma harcamasında bulunurken komşu ülkelerin yaptıkları savunma harcamalarını da göz önünde bulundurmaktadır. 1995 yılında Türkiye'nin savunma harcamalarını belirleyen etkenlerin neler olduğunu analiz eden Chletsos ve Kollias, oluşturdukları modelde açıklayıcı değişken olarak; Türkiye'nin milli geliri, müttefik olarak NATO'nun savunma yükü ve rakip olarak da Yunanistan'ın savunma harcamalarını kullanmışlardır.

⁷⁰ Uçar, Age., s.30-31

⁷¹ Taha Akyol, *Sovyet Rusya Stratejisi ve Türkiye*, Cilt 1, İstanbul 1976.

Chletsos ve Kollias, Kıbrıs konusundaki uyuşmazlığı da kukla değişken olarak eklemişlerdir. Çalışmalarının neticesinde, Yunanistan'ın gerçekleştirmiş olduğu savunma harcamalarının uzun dönemde Türkiye'nin savunma harcamalarını pozitif yönde etkilediği sonucuna varmışlardır.⁷²

Türkiye'nin 2009 yılındaki savunma harcamaları 14 milyar doları bulmuştur. 2009 yılında Türkiye ana bütçesinin 10 milyar dolarını, Savunma Sanayii Müsteşarlığı dahil olmamak üzere, savunma harcamalarına ayırmıştır. Yunanistan savunma harcamalarına bütçesinin 6 milyar dolarını ayırmaktadır, fakat diğer masraflar da değerlendirmeye alındığı takdirde bu miktar 10 milyar doların üzerine çıkmaktadır. Bu da kabaca bizdeki oranın yedide birine denk gelmekte olup, bu ülkedeki kişi başına düşen savunma harcamaları miktarı oldukça yüksektir.

2.6.2. Türkiye’de Savunma Harcamalarının Finansman Kaynakları

Türkiye'nin savunma harcamalarının bütçe içi kaynakları; Milli Savunma Bakanlığı bütçesinden tahsisli kaynaklar, Jandarma Genel Komutanlığı ödenekleri, Sahil Güvenlik Komutanlığı ödenekleri ve Milli Savunma Bakanlığının özel kanunlara dayanan gelirlerinden oluşmaktadır.

2.6.2.1. TSK Güçlendirme Vakfı

Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, vakıf olarak, 19 Temmuz 1909 tarihinde "Donanma-i Hümayun Muaveneti Milliye" adı ile bir Vakıf kurulmuş, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması üzerine Vakfın çalışmalarına son verilmiştir. 11 Mayıs 1965 tarihinde "Türk Donanma Cemiyeti" kurulmuş ve bu Cemiyet 6 Şubat 1972 tarihinde kapatılarak yerine, 11 Mart 1972 tarihinde, "Türk Deniz Kuvvetlerini güçlendirme konusunda, Türk ulusunun maddi ve manevi desteğini sağlamak" amacıyla "Türk Donanma Vakfı" kurulmuştur. 16 Ekim 1981 tarihinde Vakfın adı, "Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" olarak değiştirilmiş, 16 Temmuz 1970 tarihinde, "Milli havacılık sanayimizin geliştirilmesi, hava harp silah ve vasıtalarının satın alınması, hayati önemi haiz hedeflerin havaya karşı korunma imkanlarının geliştirilmesi suretiyle Türk Hava Kuvvetlerine güç katkısında bulunmak" amacıyla, "Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı" kurulmuştur. Silahlı

⁷² Selami Sezgin, ve Jülide Yıldırım, “The Demand for Turkish Defence Expenditure”, *Defence and Peace Economics*, Vol.13. No.2., 2002, ss. 121-123

Kuvvetlerin güçlendirilmesi, ihtiyaç duyulan silah, araç ve gereçleri yurt içinde üretecek seviyede bir Savunma Sanayi kurularak dışa bağımlılığın asgariye indirilmesi maksadıyla, 3388 sayılı yasa ile, 26 Eylül 1987 tarihinde Kara, Deniz, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıflarının birleşmesiyle Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kurulmuştur. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı; yeni vakıflar içinde özel kanunla kurulmuş tek vakıftır.⁷³

Vakfın amacı; yeni harp sanayi dallarının kurulması, harp silah, araç ve gereçlerinin satın alması suretiyle TSK'nin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmak üzere maddi ve manevi destek sağlamak olarak belirtmiştir. Vakıf ortaklıklarda bulunduğu yani %50'sinden fazla hissesine sahip olduğu TAI, TEI, Roketsan A.S., Mercedes Benz Türk A.S., Netas A.S., gibi kuruluşlarla Türk savunma sanayine destek olmaktadır.⁷⁴

2.6.2.2. Savunma Sanayi Destekleme Fonu

Pek çok vergi ve denetim muafiyetleri tanın Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF) Sayıştay Kanunu, Devlet İhale Kanunu ve Genel Muhasebe Kanunu kapsamı dışında tutularak faaliyetlerinde büyük bir esneklik kazanmıştır. Bunların yanında fon kurumlar, veraset ve intikal gibi vergilerden de muaf olduğu için gelirlerinde önemli artışlar olmuştur.⁷⁵

Savunma Sanayi Destekleme Fonu (SSDF), 13 Kasım 1985 tarih ve 3238 sayılı kanunun 12. maddesi ile T.C. Merkez Bankası nezdinde, Savunma Sanayini Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (SAGEB) emrinde kurulmuştur.

SSDF'nin başlıca gelir kaynakları (nakit girişleri) vergiler, mal varlıkları ve dış kredilerdir. SSDF'nin vergi gelirleri özel düzenleme ile tahsil edildiğinden, Türkiye'nin toplam vergi gelirleri içinde kapsamamaktadır. SSDF'ye sürekli gelir akışı sağlamak amacıyla yasal düzenlemeler yapılmış, vergi gelirlerine ilişkin oranlar zaman zaman değiştirilmiştir.⁷⁶

⁷³ http://www.tskgv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=91

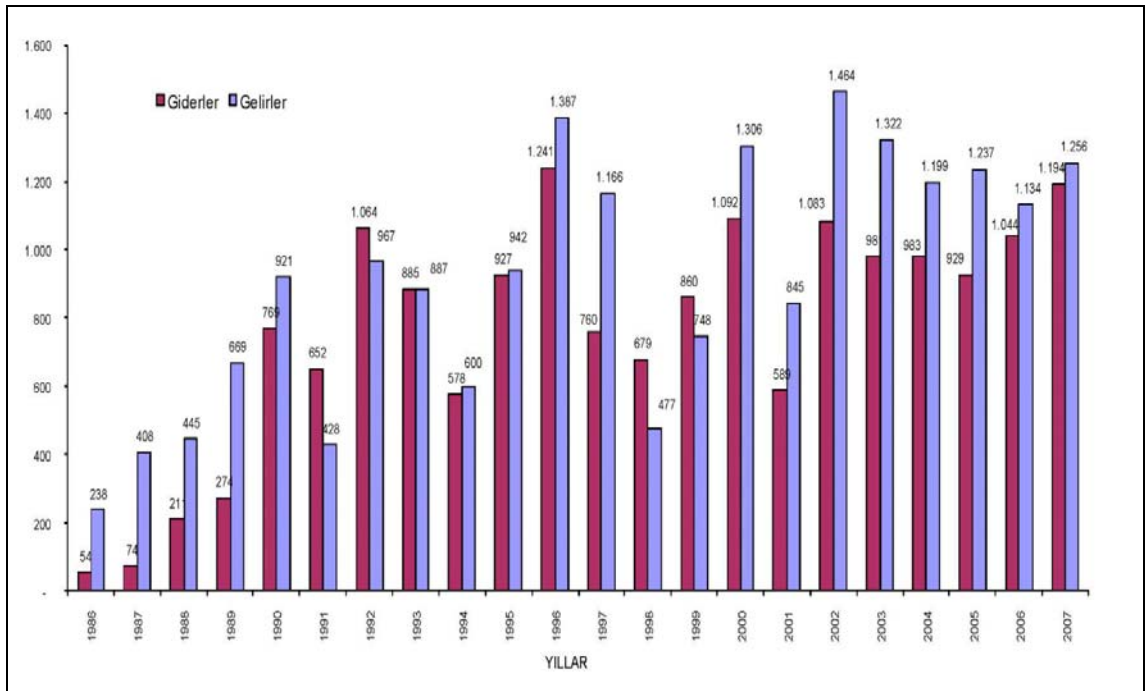
⁷⁴ ÖZER, M.,A., Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Bütçe Ve Mali Planlama Bilim Dalı, İstanbul 2001,s.54

⁷⁵ Ali Türkaslan, *Klasik Kamu Gelirleri İle Fon Gelirlerinin Mukayesesi ve SSDF'nin Bu Açıdan Değerlendirilmesi*, 1994, s 25

⁷⁶ A.Cömert, Kamu Maliyesi İçinde Fon Uygulamasından Beklenen Faydalar ve Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Bu Açıdan İncelenmesi, SSM Uzmanlık Tezi, Ankara 2004.

SSDF'nin kaynaklarını aşağıda ki gibi sıralayabiliriz⁷⁷:

- Gelir ve kurumlar vergisi payı,
- Akaryakıt tüketim vergisi payı, (1998'de kaldırıldı)
- Alkol ve tütün satışlarından alınan pay, (2003'te kaldırıldı)
- Bedelli askerlik ödemelerinden alınan pay,
- Milli piyango hasılatı payı ve müşterek bahis gelirlerinden alınan pay,
- 1989-1993 döneminde Milli Savunma Bakanlığı bütçesi ile Genel Bütçe'den ayrılan paylar,
- Hafif silah satış geliri hasılatından alınan pay,
- Fon malvarlığı gelirleri ve diğer fonlardan aktarmalar,
- Alınan dış krediler,
- Bağış ve yardımlar.

Şekil 2.4. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Gelirleri ve Giderleri

Kaynak: Ömer İnək, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, 2008, Kayseri,
<http://mdk.anadolu.edu.tr/toplanti/16MDKsunular/omer%20inak.pdf>

⁷⁷ Uçar, Age., s.23

SSDF kurumsal amaçları şöyledir:

- Kullanıcı ihtiyaçlarına ve endüstriyel hedeflere uygun olarak, tedarik faaliyetlerini etkinleştirmek,
- Savunma sanayiini özgün yurt içi çözümler sunabilecek ve uluslararası alanda rekabet edebilecek şekilde yapılandırmak
- Uluslararası işbirliğini gözeten çok taraflı sanayii, savunma ve güvenlik projelerine aktif katılım sağlamak, SSDF'nin kurumsal amaçları arasındadır.

2.6.2.3. Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi

Savunma harcamaları gerçekleştirilirken en önemli pay Milli Savunma Bakanlığınca karşılanmaktadır.

Milli savunma bütçesi, ana hizmet gruplarına göre dört bölümden meydana gelmektedir. Bunlar; personel giderleri, diğer cari giderler, yatırımlar ve transferlerdir.

Personel giderleri; personel ile doğrudan ilgili olan özlük haklarından meydana gelmektedir.

Diğer cari giderler; bütçenin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Stratejik hedef planında yer alan modernizasyon projeleri, inşaatlar, bina onarımları bu harcama grubu içerisinde yer almaktadır. Bu grupta yer alan modernizasyon harcamalarının önemli bir bölümü ekonomik alanda yatırım kategorisinde bulunmakla birlikte, bütçenin fonksiyonel ayırımına göre DPT'nin denetimine tabi olmadığından cari gider olarak kabul edilmektedir.

Yatırımlar: DPT vizesine tabi bulunan ödeneklerden oluşmaktadır. Kapsamında taşıt alımları, bir kısım inşaat projeleri ve çeşitli yenileştirme projeleri yer almaktadır.

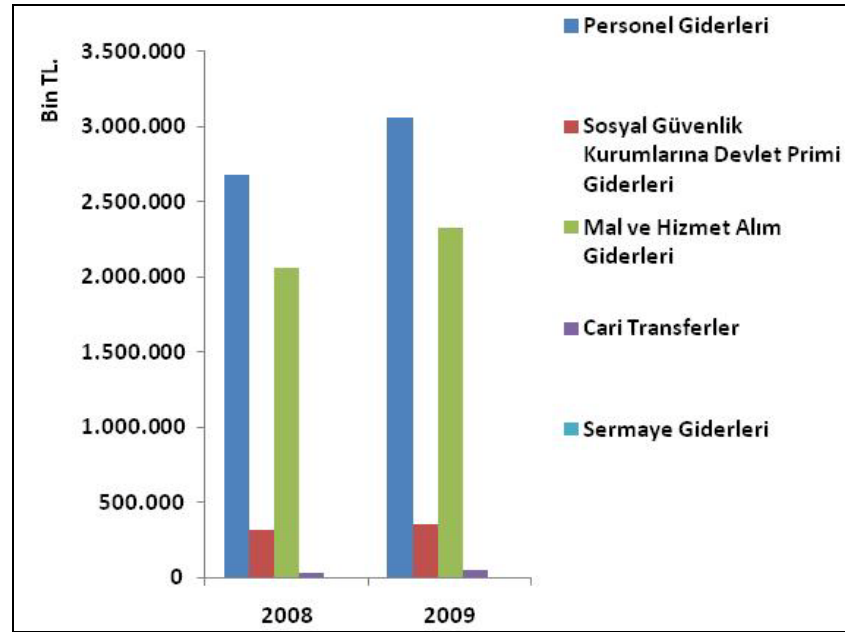
Transferler: Uluslararası kuruluşlara üyelik aidatlarını, kamulaştırmayı, geçen yıllardan kalan borçların ödenmesini ve çeşitli dernek, birlik, kurum ve kuruluşlara yapılacak sosyal yardımları kapsamaktadır.

2009 Yılında Millî Savunma Bakanlığı Bütçesine⁷⁸;

- Personel Giderleri: 6.175.173.000 TL,
- Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri: 905.437.000 TL,
- Mal ve Hizmet Alım Giderleri: 7.196.731.000 TL,
- Cari Transferler: 90.828.000 TL,
- Sermaye Giderleri: 36.953.000 TL,

⁷⁸ Millî Savunma Bakanlığı 2009 Yılı Kurumsal Mali Durum Ve Beklentiler Raporu, <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/2009MALIRAPOR.pdf>

olmak üzere toplam 14.405.122.000 TL ödenek tahsis edilmiştir.

Şekil 2.5. 2008–2009 Yılları Bütçe Ödeneklerinin Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İlk Altı Aylık Kullanımı

Kaynak: Millî Savunma Bakanlığı 2009 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu, <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/2009MALIRAPOR.pdf>

2009 yılında Sırasıyla; ilk altı aylık dönem içinde 01-Personel Giderlerinin %49,57'si, 02-Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderlerine konulan bütçe ödeneğinin %38,54'ü, 03-Mal ve Hizmet Alım Giderlerine konulan bütçe ödeneğinin %32,35'i, 05-Cari Transferlerin %51,25'i ve 06-Sermaye Giderlerinin %18,33'ü olmak üzere 2009 yılı ilk altı ayında Millî Savunma Bakanlığı Bütçesinin %40,2'si harcanmıştır.

2.6.2.4. Hibe ve Dış Yardımlar

1950-1971 yılları arasındaki dönemde hibe yardımları yaklaşık 3 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Bu yardım Truman Doktrini çerçevesinde ABD askeri malzeme fazlasının TSK'nin ihtiyacı ölçüsünde malzeme seçimi şeklinde başlamıştır. ABD yardımlarının 1972-1991 yılları arasında %41'i son 10 yılın ise %75'lik bölümü hibe yardımları şeklindedir. (Tahmini 375 milyon dolar civarı).⁷⁹

⁷⁹ Yılmaz Usluer, Türkiye'nin Savunma Harcamaları, *M-5 Savunma Dergisi*, sayı:69, 994, s.29.

Ayrıca Türkiye’de gerek NATO üyesi ülkeler, gerekse dost ve müttefik ülkelerden askeri yardım almıştır. Türkiye’ye yapılan savunma yardımları ve hibe yardımları neticesinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK)’nin gelişmemesine neden olmuş, ayrıca askeri ve otomotiv sanayi, askeri elektronik sanayi, gemi inşa sanayi ve havacılık sanayinin de bu yardımlardan olumsuz etkilenmiştir. 1974 yılından sonra, Türkiye’nin savunma teçhizatı tedarikine getirilen ambargolar nedeniyle, yerli savunma sanayii kurumlarımızın teşkili birçok sektörde sıfırdan başlanarak planlanmış ve bugüne gelinmiştir.⁸⁰

02 Mayıs 1964 tarihinde yapılan anlaşma gereği Almanya tarafından Türkiye’ye yapılan hibe yardımı bulunmaktadır. Başlangıçta 18 aylık, son olarak da 36 aylık dilimler halinde yapılan ve her dilimi 260 Milyon DM olan yardımın %80’i ile yeni sistemler, %20’si ile de Almanya’nın önerdiği kullanılmış malzemeler alınmaktadır. Ancak, 26 Kasım 1992 tarihinde imzalanan anlaşma ile 1995’ten itibaren sona ermiştir.⁸¹

2.6.3. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Nato Ülkeleriyle Karşılaştırılması

Tablo 2.6. Nato Ülkeleri Savunma Harcamaları

Country / Pays	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Arnavutluk	//	//	//	//	//	//	//	//	23543
Belçika	144183	155205	131156	139711	3400	3434	3773	4293	4048
Bulgaristan	//	//	//	//	1051	1116	1415	1310	1273
Hırvatistan	//	//	//	//	//	//	//	//	5356
Çek Cumhuriyeti	//	//	//	44314	52960	54411	51283	52755	59619
Danimarka	13344	16399	17468	19339	20800	23173	22731	24410	23252
Estonya	//	//	//	//	2568	2945	4246	4595	4006
Fransa	186716	231911	238432	240752	42545	44386	45150	45366	39190
Almanya	58650	68376	58986	59758	30600	30365	31090	32824	34166

⁸⁰ Oktay Alıak, “Savunma Endüstrilerinde Teknolojik Gelişme Stratejileri”, *Savunma sanayisinde Stratejik ilişkiler Sempozyumu*, Pelin Ofset, Ankara 2002, s.16.

⁸¹ Nevzat Ayaz, MSB Faaliyetlerindeki Son Gelişmeler ve Türkiye’nin Savunması, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 7, No: 4, Temmuz- Ağustos 1993, s.20.

Tablo 2.6. (devam)

Country / Pays	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Yunanistan	321981	612344	1171377	2017593	5429	5829	5997	6896	7263
Macaristan	//	//	//	226926	318552	296665	326205	321486	298620
İtalya	17767	28007	31561	47100	26959	26631	20932	22631	21946
Letonya	//	//	//	//	115	176	228	260	160
Litvanya	//	//	//	//	846	973	1142	1251	998
Luksembourg	2265	3233	4194	5613	196	197	209	146	179
Hollanda	12901	13513	12864	14284	7693	8145	8388	8488	8733
Norveç	15446	21251	22224	25722	31471	32142	34439	35932	38960
Polonya	//	//	//	13418	17911	19021	21681	20602	22767
Portekiz	111375	267299	403478	479663	2527	2514	2418	2536	2671
Romanya	//	//	//	//	5757	6324	6409	7558	6785
Slovakya	//	//	//	//	25537	27064	28131	30146	972
Slovenya	//	//	//	//	99084	116400	506	566	571
İspanya	674883	922808	1078751	126429	10497	11506	12219	12756	12196
Türkiye	1235	13866	302864	6248274	13840	16514	15392	18873	16869
İngiltere	18301	22287	21439	23532	30738	32105	34430	37127	37932
NATO -Avrupa*	92218	186189	184352	164349	250064	261743	287782	314124	281205
Kanada	10332	13473	12457	12314	16001	17066	19255	21100	22712
Amerika	258165	306170	278856	301697	503353	555950	586106	605496	574070
North Amerika	265731	317717	287933	309989	516557	570994	604032	625271	593939
NATO - Toplam	357949	503906	472284	474338	766621	832736	891814	939396	875145

Kaynak: Nato, Financial and Economic Data Relating to NATO Defence, Nato Public Diplomacy Division, June 1 2010,p. 4

Veriler dikkate alındığında, savunma pazarında ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin, Almanya, İsrail'in hakim güçler olduğu anlaşılmaktadır. Bu ülkelerin dışında olan ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 40 kadar ülkenin bu pazardan aldığı pay %10 civarındadır, Türkiye'nin payı %0,2 civarındadır.

Tablo 2.7. Nato Ülkeleri Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Yüzdesi Olarak Savunma Harcamaları

Ülkeler	Yıllar								
	1985 - 1989	1990 - 1994	1995 - 1999	2000 - 2004	2005	2006	2007	2008	2009
(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Arnavutluk	//	//	//	//	//	//	//	//	2.0
Belçika	2.7	1.9	1.5	1.3	1.1	1.1	1.1	1.2	1.2
Bulgaristan	//	//	//	//	2.5	2.3	2.5	2.0	1.9
Hırvatistan	//	//	//	//	//	//	//	//	1.6
Çek Cumhuriyeti	//	//	//	2.0	1.8	1.7	1.5	1.4	1.6
Danimarka	2.0	1.9	1.7	1.5	1.3	1.4	1.3	1.4	1.4
Estonya	//	//	//	//	1.5	1.4	1.7	1.8	1.9
Fransa	3.7	3.3	2.9	2.5	2.5	2.5	2.4	2.3	2.1
Almanya	2.9	2.1	1.6	1.4	1.4	1.3	1.3	1.3	1.4
Yunanistan	4.5	3.9	4.1	3.2	2.8	2.8	2.6	2.9	3.1
Macaristan	//	//	//	1.7	1.4	1.2	1.3	1.2	1.1
İtalya	2.2	2.0	1.9	2.0	1.9	1.8	1.4	1.4	1.4
Letonya	//	//	//	//	1.3	1.6	1.5	1.6	1.2
Litvanya	//	//	//	//	1.2	1.2	1.2	1.1	1.1
Luksembourg	0.8	0.7	0.7	0.7	0.6	0.6	0.6	0.4	0.5
Hollanda	2.8	2.3	1.8	1.5	1.5	1.5	1.5	1.4	1.5
Norveç	2.9	2.8	2.2	1.9	1.6	1.5	1.5	1.4	1.6
Polonya	//	//	//	1.8	1.8	1.8	1.8	1.6	1.7
Portekiz	2.5	2.4	2.1	1.7	1.7	1.6	1.5	1.5	1.6
Romanya	//	//	//	//	2.0	1.8	1.5	1.5	1.4
Slovakya	//	//	//	//	1.7	1.6	1.5	1.5	1.5
Slovenya	//	//	//	//	1.4	1.6	1.5	1.5	1.6
İspanya	2.1	1.6	1.3	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
Türkiye	2.5	2.8	3.2	3.2	2.1	2.2	1.8	2.0	1.8
İngiltere	4.4	3.7	2.7	2.3	2.5	2.4	2.5	2.6	2.7
NATO -Avrupa*	3.1	2.5	2.1	1.9	1.9	1.8	1.7	1.7	1.7
Kanada	2.1	1.8	1.3	1.2	1.2	1.2	1.3	1.3	1.5
Amerika	6.0	4.6	3.3	3.4	4.0	4.1	4.2	4.2	4.0
North Amerika	5.6	4.4	3.2	3.2	3.8	3.9	3.9	3.9	3.8
NATO - Toplam	4.5	3.5	2.7	2.6	2.8	2.9	2.8	2.8	2.8

Kaynak: Nato, Financial and Economic Data Relating to NATO Defence, Nato Public Diplomacy Division, June 1 2010, p.6.

Türkiye, ordu donanması açısından güçlü bir ülkedir. NATO'da ABD'den sonra ikinci büyük orduya sahip olan Türkiye savunma harcamaları açısından 8. sırada yer almaktadır. Türk Silahlı Kuvvetlerine (TSK) bağlı personel sayısı NATO verilerine göre 1980'li yılların ardından azalma eğilimindedir. 1985 yılında 814 bin olan askeri personel sayısı, 1995 yılında 805 bine, 2004 yılında 502 bine, 2009 yılında ise 493 bine gerilemiştir. Bunun sonucunda 1985 yılında yüzde 4.7 olan TSK'nin askeri ve sivil personelinin toplam işgücüne oranı, 2009 yılı itibariyle yüzde 2.5'e kadar inmiştir. Bu düşüşe karşın Türkiye, silahlı kuvvetlerinin personelinin işgücüne oranı açısından Yunanistan'ın dışındaki tüm NATO ülkelerini geride bırakıyor. Bu oran, Yunanistan'da yüzde 3.4, Fransa ve Bulgaristan'da ise yüzde 1.6 olarak hesaplanmıştır.⁸²

Yukarıda verilen tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye'nin 2009 yılında GSYİH'sının %1,8'i savunma harcamalarından oluşmaktadır. Türkiye'nin gerçekleştirmiş olduğu savunma harcaması tüm NATO ülkeleri arasında oransal olarak en yüksek olanlar arasındadır. Türkiye'nin 502.000 askeri personeli NATO'nun Avrupalı üyelerinin askeri gücünün %27'sini oluşturmakta; Türkiye'nin işgücünün %4'üne karşılık gelmektedir. Bu oran diğer NATO üyesi Avrupa ülkelerinde ortalama olarak %1,7'dir.

Yukarıda oransal olarak gösterilen (Tablo 2.5) NATO ülkelerinin savunma harcamaları dikkat edilecek bir noktada diğer ülkelerin savunma harcamalarında GSYİH olarak yıllar itibariyle önemli düşüşler olmasına karşın ülkemizde aksine zaman zaman yükselişler yaşanmıştır. Özellikle 2000 ve 2001 yıllarında ülkemizdeki yükselme önemli boyuttadır.

Savunma harcamalarının GSYİH'ya oranı bakımından, Nato ülkeleri arasında ABD %4 ile başı çekerken, Yunanistan %3,1 ile ikinci sırada yer almaktadır. Türkiye ise %1,8 ile yedinci sırada yer almaktadır. Bu durum NATO ittifakındaki ülkelerin savunma harcamalarını adil olarak bölüşmediklerini de göstermektedir.

Bu mukayese, Türkiye'nin ekonomik açıdan NATO'nun oldukça gerisinde bulunmakla birlikte mevcut kaynaklarının daha büyük bir nispetini savunma harcamalarına ayırmak zorunda kaldığını göstermektedir. Ayrıca bu rakamlar Türkiye'nin en düşük maliyetli en büyük orduyu idame ettiğini göstermektedir. Türkiye'nin çevresinde meydana gelen gelişmeler, Türkiye'yi ekonomik kalkınmaya

⁸² NATO, *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence*, Nato Public Diplomacy Division, June 1 2010,p. 4.

dönük yatırım harcamaları yapma ihtiyacından ziyade savunma harcamalarını yapmaya zorlamaktadır.

2.6.4. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Komşusu Olan Ülkelerle Karşılaştırılması

Türkiye'nin savunma politikası ve harcamalarını etkileyen önemli faktörlerden biri de, komşu ülkelerin savunma harcamalarıdır. Türkiye'nin, çevresinde meydana gelen değişme ve gelişmelere paralel olarak, ulusal güvenliğinin ve çıkarlarının tehlikeye girme ihtimali sürekli mevcuttur. Ayrıca, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgeye en modern silah sistemlerinin yoğun bir şekilde girişiyle artan silahlanma yarışı, Türkiye'nin, komşu ülkelerdeki savunma harcamaların durumun dikkatle izlemesini zorunlu kılmaktadır.⁸³

Tablo 2.8. Türkiye ve Komşu Ülkelerin Savunma Harcamaları

Ülke	GSMH'daki Savunma Harcamaları Yüzdesi				Savunma Harcamaları (milyon dolar)			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
Türkiye	2.5%	2.5%	2.2%	2.2%	16,232	19,260	18,333	21,014
Ukrayna	2.6%	2.8%	2.8 %	2.9 %	12,328	15,082	20,685	25,341
Yunanistan	3.2%	3.5%	3.5%	3.3%	6,818	7,321	7,496	8,620
Romanya	2%	1.8%	1.6%	1.5%	5,757	6,324	6,358	7,558
Bulgaristan	2.6%	2.4%	2.6%	2.4%	1,101	1,171	1,475	1,631
Ermenistan	2.7%	2.9%	2.9%	2.3%	64.4	78.3	95.8	121
Kıbrıs (Rum)	2.1%	2.2%	2.1%	1.9%	302	304	295	310
Gürcistan	3.3.%	5.2%	9.2%	8.5%	388	720	1,556	1,625
Iran	3.8%	3.8%	2.9%	2.7%	69,664	81,283	74,616	90,464
Irak	2.6%	2.6%	2.7%	2.9%	1,649	2,117	2,437	6,352
Suriye	5.1%	4.4%	4.1%	3.4%	75.7	74.9	82.7	86.8
Azerbaycan	2.3%	3.4%	3.2%	3.8%	288	641	812	1,344

Kaynak: <http://milexdata.sipri.org/result.php4>

⁸³ Şimşek, Age., s.147.

GSYİH ile savunma harcamalarına baktığımızda en yüksek savunma harcamayı Gürcistan'ın yaptığını görüyoruz. Daha sonra sırası ile Suriye, Yunanistan, Ukrayna'yı görmekteyiz. Türkiye ortalamaya yakın bir yüzdeyle GSMH içerisinde savunma harcaması mevcuttur.

Savunma harcamaları miktarına baktığımızda ise en yüksek harcamayı İran yapmaktadır. Bunun sebebi son yıllarda ABD ile olan geçimsizliklerini gösterebiliriz. İran'ı Ukrayna, onu ise Türkiye izlemektedir.

Konuya, komşu ülkeler tarafından bakıldığında, Türkiye hepsinden ileri durumdadır. İran, Irak, Suriye gibi savunmalarını, yaptıkları harcamalara dayandıran ülkelerin, savunma sanayi alanında Türkiye'nin gerisinde kalmaları doğaldır.

Yunanistan, her ne kadar savunma sanayi altyapısı olmasa da, bu alandaki girişimlerini hızlandırmaktadır. Ülke sanayi potansiyeli bakımından ise zayıf durumdadır. Yıkılan Doğu Blok'unun yalnız ülke konumundaki Bulgaristan ise, savunma ve savunma sanayi yönünden Rusya'nın etkisinden ve teknolojisinden henüz kurtulmuş değildir.

Türkiye, önceden de belirttiğimiz gibi komşuları tarafından çevresel bir tehdit altındadır. Milli güvenliğimize yönelik bu çevresel tehdit; ülkemizin milli değerlerini, milli menfaatlerini ve halkın refahı için ulaşmak istediği milli hedeflerini elde etmesine veya korumasına yönelik faaliyetlerinin, hasımları tarafından engellenilmesi çabalarından kaynaklanmaktadır. Bu çabalar için de aşırı derecede silahlanmaya gidip, uluslararası platformlarda siyasi, ekonomik ve sosyal çıkarlarımızı önleme gibi bir dizi faaliyet yer almaktadır.

2.7. TÜRKİYE'DE SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ

2.7.1. Ödemeler Dengesi Üzerine Etkisi

Bir ülkenin dış açığı farklı yollarla etkilenebilir. İlk olarak, savunma harcamalarının bütçe gelirleri üzerinde baskı yaratarak, hükümetin borçlanma gereksinimini artırması ve bu gereksinimin özellikle dış kaynaklardan karşılanmasıyla oluşan dolaylı etkidir. İkincisi ise, ülke savunma harcamalarını ithalat yoğunluklu

olarak gerçekleştiriyorsa bunun için gereken ödemeyi dış kaynaklardan temin edecek ve ödemeler dengesine doğrudan etkide bulunacaktır.⁸⁴

Ülkelerin silah sistemleri ithalatında bulunurken telafi edici işlemler uygulamaktadır. Bu uygulamalara yönelmelerinin başlıca sebepleri şunlardır⁸⁵ :

- Silah ithalatının ülkenin ödemeler dengesine olumsuz etkisini azaltmak,
- İhracat artışı sağlamak,
- Yeni iş imkanlarının yaratılarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olması,
- Yurtiçi savunma sanayi üretim kapasitesini artırmak yoluyla dış bağımlılıktan, kurtulma olanağının olması,
- Makul olmayan borçlanmaları önlemek,
- Ticaret ve döviz kontrollerini ortadan kaldırmak,
- Fiyat dışı rekabeti yaratmak,
- İşlem maliyetini azaltmak,
- Sermaye transferi sağlamak,
- Teknoloji transferi için firmalar arası işbirliğini artırmak.

Türkiye ordusunun modernizasyonunu gerçekleştirirken silah donanımı yenilemelerinin bir bölümü yurtiçinden, daha büyük bir bölümü ise yurtdışından, ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin silah, donanım ve yedek parça gereksiniminin %79'u yurtdışından karşılanmaktadır.⁸⁶

2.7.2. İstihdam Üzerine Etkisi

Savunma harcamaları ile istihdam yaratılması arasındaki ilişkinin ne yönde olduğu farklı çalışmalarda farklı sonuçlarla ifade edilse de; silahlı kuvvetlerin bünyesindeki üretim ve bakım amaçlı birliklerde sivil personelin istihdam edildiği açıktır. Ancak istihdam edilen bu personelin çalıştığı bakım birliklerinin fonksiyonlarının verimlilikleri ve maliyetleri açısından bakıldığında yaratılan istihdamın faydasının yanında, burada çalıştırılan personele yapılan personel ödemeleri ve

⁸⁴ Karagöl Erdal ve Palaz Serap, "Does Defence Expenditure Deter Economic Growth in Turkey? A Cointegration Analysis", *Defence and Economics*, Vol.15, No.3, 2004, s.290-297.

⁸⁵ Hasan Gençtürk., *Savunma Sanayilerinde Telafi Edici İşlem Uygulamaları*, M.S.B. Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Ankara 1991.

⁸⁶ Harp Akademileri Komutanlığı (HAK), *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayi Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı*, İstanbul 1998, s.57.

birliklere yapılan harcamaların da, elde edilen çıktı ile karşılaştırıldığında ekonomideki olası olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Savunma sanayinin en önemli özelliklerinden bir tanesi, ileri teknoloji kullanmasıdır. Bu özelliğinden ötürü savunma sanayi alanında faaliyet gösteren firmaların sermaye yoğun üretim yapmaları ve istihdam ettikleri işgücünün de nitelikli işgücü olması oldukça doğaldır. Bununla beraber, bazı karmaşık ve ileri teknoloji gerektiren savunma sanayi kolları kısmen emek yoğun bir üretim süreci ile yapılabilmektedir. Dolayısıyla, savunma sanayinin oluşturacağı istihdam imkanları aynı zamanda üretilen silahların türüne de bağlı bulunmaktadır.⁸⁷

Sayısal olarak Avrupa’da en büyük, NATO’ya üye ülkeler arasında ABD’den sonra ikinci büyük askeri güce sahip ülke olmasına rağmen Türkiye için yapılan savunma harcamalar işsizlik basit regresyonunda, savunma harcamaları ile işsizlik arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla beraber Türkiye’de askerliğe alınanların işsiz sayılmaması ve savunma sanayinde çalışanların toplam istihdam içindeki payının fazla olmaması nedeniyle savunma harcamalarının istihdama etkisinin tahmin edilenin aksine çok büyük olmadığı ileri sürülmüştür.⁸⁸

2.7.3. Enflasyon Üzerine Etkisi

Savunma harcamaları ve enflasyon arsında ki ilişkiyi birçok çalışma tarafından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmaların neticesinde araştırmacıların bir kısmı, savunma harcamalarının enflasyonu doğrudan etkilediğini; bir kısmı ise, iki değişken arasında ilişki bulunmadığını ileri sürmüşlerdir. Türkiye açısından 1980-1995 yıllarına ait verilerle inceleyen Çelik, savunma harcamaları ile enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğunu ancak bu ilişkinin anlamlı olmadığını ve Türkiye’de fiyatların artmasında savunma harcamalarının diğer faktörlerle birlikte etkili olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁹

Erdem ise, savunma harcamaları ile enflasyon arasında ters yönde bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir. Erdem’e göre, savunma harcamaların da meydana gelen bir artış, diğer kamu harcamalarında bir azalmaya yol açmakta ve askeri harcamaların

⁸⁷ Şimşek, Age., s.197.

⁸⁸ Uçar, Age., s.48-49.

⁸⁹ Tuncay Çelik, “*Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir İnceleme(1980-1995)*”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1999, s.95.

büyük bir kısmı da ithalat yoluyla yurtdışına aktığı için, iç talebi daraltıcı bir etki ortaya çıkarmaktadır. Bu yönde bir etki de, enflasyon düşüşüne yol açacaktır.⁹⁰

Askeri harcamalardaki çok büyük ve ani bir artış, ekonomide fazla talebe yol açabilir. Hatta işsizliğin oldukça yüksek ve ekonomideki genel talep baskısının da oldukça düşük olduğu dönemlerde bile askeri harcamalardaki ani bir yükselme enflasyonist darboğazlara yol açabilir. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yeni silah programları için gerekli olan özel nitelikli işgücü ve malzemelerin yetersizliğinden oluşabilir.⁹¹

Buna karşılık, eğer silah üretimiyle diğer malların üretimi arasında bir denge kurulur ve üretilen silahlar diğer ülkelere satılabilirse, enflasyonist baskı azalacaktır. Fakat ihracat imkanı olmadığı sürece üretim faktörlerinin silah üretimine kanalize edilmesiyle, ekonomideki mevcut arz giderek artan toplam talebi karşılayamayacaktır. Bunun sonucu ise, enflasyon ve mevcut yaşam standardının düşmesi anlamını taşıyacaktır.⁹²

2.7.4. Saniyeleşmeye Etkisi

Gelişmiş ülkeler incelendiğinde, bu ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen büyümenin temelinde yatan unsurun sanayileşme olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin endüstriyel geçmişlerine bakıldığında da savunma sanayinin bu ülkelerin gelişmişliğinde önemli bir payının olduğunu anlaşılmaktadır. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı sonrası Hitler Almanya'sında, savunma sanayi yatırımlarıyla işgücü ve diğer atıl kaynakların harekete geçirildiği ve diğer sanayi kollarının da aktive edilerek geliştirildiği gözlenmiştir. Aynı şekilde Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş Batı ülkelerini yakalamasında, özel kesime dayalı savunma sanayi faaliyetleri önemli rol oynamıştır.⁹³

⁹⁰ Fikrullah Erdem, *“Türkiye’de Olağanüstü Dönemlerde Savunma Harcamaları”*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997, s.151.

⁹¹ Şimşek, Age., s.199.

⁹² Şakir Çınar, *“Savunma Harcamalarında İktisadi Etkinlik”*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s.65.

⁹³ Emin Ergin, *Savunma Sanayi Yatırımları ve Ekonomik Büyüme*, Ankara, M.S.B. Savunma Sanayi Müsteşarlığı, 1991, s.30-31.

Savunma sanayi yatırımlarının ülke sanayine kattığı avantajları şu şekilde sıralayabiliriz.⁹⁴

1) Ara ve yatırım malları sanayilerinin geliştirilmesine olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Silah sistemlerinin bünyesinde irili ufaklı birçok parça vardır. Bu parçaların üretimi, imalat sanayine hem teknoloji kazandıracak ve hem de yukarıda da belirtildiği gibi ara ve yatırım malı sanayine olumlu katkılar sağlayacaktır.

2) Savunma sanayi, Türkiye’de halen mevcut olmayan sanayi kollarının kurulmasını ve yan sanayinin gelişimini hızlandıracaktır. Ayrıca, silah sistemlerinin binlerce parçadan ve çok sayıda alt sistemden oluşması, bu parçaların üretimi için de çok sayıda firmaya gereksinim göstermektedir. Böylece, uyarılan her yeni sanayi kolunun ülkenin genel sanayi yapısına katılmasıyla, genel sanayileşme düzeyi yükselecektir.

3) Sanayi firmalarıyla işbirliği sonucu girdi talebi artacak, bununla birlikte atıl kapasite, sürüm tıkanıklığı ile finansman güçlükleri bir nebze olsun giderilecektir.

4) Savunma sanayinin parça ve malzeme sağlanmasında, kalite ve standardizasyon bakımından çok duyarlı oluşu ve aynı zamanda yeterli kalitede malzeme tedarik edebilmek için yan sanayiye yeni teknoloji aktarması, Türkiye’nin sanayi ürünlerinin kalite ve standardizasyonlarının artmasında önemli bir rol oynayacaktır.

5) Nitelikli işgücü savunma sanayinde yoğun olarak kullanılmaktadır. Böylece nitelikli işgücü yetişmesi sağlanacaktır. Üretim tesisleri ve performanslar gelişecektir.

Savunma sanayi olumlu etkilerinin yanında bazı olumsuz etkilere de neden olmaktadır. Bu olumsuz etkiler aşağıdaki gibidir⁹⁵ :

1) Yetersiz Pazar imkanları nedeniyle sivil sanayide fazla kullanım alanı olmayan bazı ürünleri üreten sanayi dallarının gelişmesiyle çarpık bir sanayi yapısı oluşarak kaynak israfına yol açma ihtimali bulunmaktadır

2) Savunma sanayi, yapısı itibarıyla teknolojik eskimesinin hızla yaşandığı bir sanayi dalıdır. Bu nedenle silah sistemlerindeki gelişmelere ayak uydurabilmek için

⁹⁴ Ahmet Hamdi Zekey, “Savunma Sanayi Yatırımlarının Ekonomi Üzerine Etkileri”, *Kho, Bilim Dergisi*, Şubat 1992-1999, s.16

⁹⁵ Çınar, Age., s.57.

kaynakların artan oranda Ar-Ge'ye aktarılması gerekecektir. Bu da diğer sanayi dallarının gelişimini sınırlayacaktır.

3) Savunma sanayinin bazı alanlarda uzmanlaşan işgücünün, diğer sanayi kollarında kullanılma imkanları sınırlı ya da hiç yoktur.

4) Bazı savunma sanayi dallarının sivil üretime dönüşüm imkanlarının sınırlı veya tamamen imkansız oluşu çok önemlidir. Çünkü dönüşüm imkanının sınırlı olduğu veya hiç olmadığı durumlarda savunma sanayi olarak inşa edilmiş binaların, kurumların ve tesis edilmiş üretim kapasitesinin kalkınma için gerektiği gibi kullanılamıyor olması kaynakların israfı gibi bir etki yaratır.

2.7.5. Kaynak Dağılımına Etkileri

Savunma, herhangi bir düzeyde ulusal kalkınmaya ayrılabilen kaynakların tüketicisi durumunda görülebilir. Savunmanın tükettiği kaynaklar çoğunlukla parasal terimlerle ölçülebilen kaynaklardır. Bunlara örnek olarak, ekonomik faaliyetlerde kullanılabilen her türlü endüstriyel fabrika ve donanımı da kapsayan gerçek kapital ve kapital donanımı, çeşitli mamul mallar, hammaddeler, hammadde stokları, toprak, her türlü enerji ve işgücünü kapsamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki savunma harcamalarının önemli bir kısmını oluşturan silah alımı ve üretimi faaliyetlerinin, ekonomiye olumlu ve olumsuz yönde etkisinden bahsedilmektedir.⁹⁶

2.7.6. Büyümeye Etkileri

Savunma sanayinin geliştirmekte olan ülkelerdeki en önemli olumlu etkisi, yeni yatırımların uyarılması ve atıl kaynakların harekete geçirilmesidir. Gelişmekte olan ülkelerde de, savaş gücünü artırıcı akılcı bir planlama ile gerçekleştirilen askeri amaçlı yatırımlar, kaynakların optimale yakın kullanımına hizmet edebileceği gibi, yeni teknolojileri ekonomiye kazandırarak ekonomik gelişmeye katkıda bulunabilecektir. Ancak; bu olumlu sonucun elde edilebilmesi, söz konusu yatırımların ekonominin alternatif yatırım alanları içindeki öncelik sırasına uygunluğu ölçüsünde olacaktır. Aksi takdirde, bir taraftan kaynakların ekonomik hedeflere uygun olarak optimum kullanımı gerçekleştirilmemiş, diğer taraftan da söz konusu yatırımların diğer sanayi kolları ile

⁹⁶ Çınar, Age., s.54-55.

bütünleşme imkanları azaltılmış olacaktır. Bu olumsuzluklar, ekonomik kalkınmayı yavaşlatırken diğer taraftan savunma sanayinin gelişimi de engellenmiş olacaktır.⁹⁷

Savunma harcamaları, devlet harcamalarının genellikle en büyük ve en önemli bölümünü oluşturur. Savunma harcamalarının artırılması ülkenin tüm ekonomik dengelerinde kendini hissettirir. İstihdam, büyüme ve yatırım konularında hatta hükümetlerin politik tercihlerinden sapmaya kadar önemli pek çok değişimin sebebi savunma harcamalarıdır. Ülke ekonomisi ile savunma yapılanmasındaki dengenin savunma yönünde artması yeni yatırımlara güç kazanırken refah düzeyinin eksilmesine neden olacaktır. Ancak yapılacak yatırımlarla rekabet gücü artırılarak ihracat yapıldığında refaha ve ödemeler dengesine katkıda bulunacaktır ve yeni istihdam alanları yaratacaktır.⁹⁸

Savunma harcamalarının etkileri, harcamaların bileşimine bağlıdır. Altyapı harcamaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ülkenin kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Askeri maksatla yapılan birçok altyapı hizmetleri ile genel toplumsal amaçlar için de kullanılabilmektedir. Personel harcamaları, çoğu kez diğer kamu personeline yapılan harcamalardan farksızdır. Savunma harcamalarının ekonomiyi olumsuz yönde etkilediği iddiaları asıl olarak ekipman harcamalarını ve diğer operasyonel harcamaları hedef almaktadır.

Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin ne şekilde olduğu konusu, akademisyenler ve siyasetçilerce oldukça merak edilen ve üzerine yoğunlaşılan bir konu olmuştur. Savunma harcamaları ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok araştırmaya rağmen, savunma-büyüme ilişkisi hakkında güçlü bir yargıya varılamamıştır.⁹⁹

Birçok ülkede gerek toplam kamu harcamalarının gerekse GSMH'nın önemli bir oranını oluşturan savunma harcamaları için ayrılan kaynaklar, büyüme için son derece önemli olabilecek alternatif kullanım alanlarından çekilip alınmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında, savunma harcamalarının, ülkenin gelişmesini ve iktisadi büyümesini hızlandıracak faaliyetlerin ihmal edilmesi pahasına gerçekleştirildiği söylenebilir. Diğer

⁹⁷ Şimşek, Age., s.187.

⁹⁸ Şimşek, s.27

⁹⁹ Uk Heo, "Modeling the Defense-Growth Relationship Around the Globa", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.42, No.5,1998, s.637

tarafından savunma, ülkenin varlığı ve bağımsızlığının korunmasında vazgeçilmesi mümkün olmayan bir hizmettir. Bu görüş Adam Smith'in "Savunma zenginlikten önemlidir" sözü ile desteklenmektedir.¹⁰⁰

Simülasyon çalışmaları, savunma harcamalarının alternatif gelecek senaryolarının ekonomik etkilerini tahmin ederken girdi-çıkı ve ekonometrik modeller kullanılmaktadır. Bu tür pek çok sayıda çalışma, savunma harcamaları yüksek iken çıktı payı ya da diğer bir deyişle büyüme oranı, yatırım ve GSMH'nin azalmakta olduğunu göstermektedir.¹⁰¹

Tablo 2.9. Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkilerini İnceleyen Araştırmalar

ARAŞTIRMACILAR	MODEL/ÖRNEK/DÖNEM	SONUÇLAR
*Alexander (1990)	Feder Tipi 4 sektörlü model, 9 GU, 1974-1985	Büyümeye etkisi yok
*Adams, Behrman, Boldin (1991)	Feder Tipi 3 sektörlü model, GOU, 1974-1986	Büyümeye etkisi yok
***Chowdhury (1991)	Granger nedensellik testleri, 55 GOU, zaman serileri verileri	Çoğu ülkede savunma harcamaları ile büyüme arasında nedensellik yok
*Ward, Davis (1992)	Feder Tipi 3 sektörlü model, ABD, 1948-1996	Dışsalılık etkisi pozitif, büyümeye net etkisi negatif
***Biswas (1993)	Geleneksel ve Feder Tipi 2 sektörlü modelleri, 74 GOU, 1981-1989	Büyümeye etkisi pozitif ve anlamlı
*Mueller, Ateşoğlu (1993)	Feder Tipi Model, ABD, 1948-1990	Büyümeye etkisi küçük ve pozitif
***Mintz, Stevenson (1995)	Feder Tipi 3 sektörlü model, 103 ülke, 1950-1985	Büyüme ile arasında anlamlı bir ilişki yok
*Ram (1995)	Geleneksel ve Feder Tipi 2 sektörlü modelleri, 71 GOU, 1965-1973, 1973-1980, 1980-1990	Geleneksel modelde büyümeye etkisi negatif, Feder tipi modelde ise anlamlı değil
*Roux (1996)	Geleneksel 4 EDM, Güney Afrika, 1960-1990	Büyümeye etkisi negatif
*Macnair (2001)	Feder Tipi Model, 10 NATO ülkesi, 1951-1985	Büyüme ile arasında anlamlı bir ilişki yok
*Çelik (1995)	Basit Regresyon, 1980-1995	Büyümeye etkisi güçlü pozitif, işsizliğe etkisi negatif, yatırım ve enflasyona anlamlı değil
*Karaçay (1995)	Çoklu Regresyon, 1971-1989	Büyümeye etkisi pozitif ancak anlamlı değil
***Özmucur (1995)	Panel Data, 1981-1991	Büyümeye etkisi negatif
***Kollias, Makrydakis (1996)	Granger Nedensellik Analizi, 1954-1993	Büyüme ile arasında nedensellik ilişkisi yok
***Sezgin (1997 ve 2001)	Feder Tipi Arz Yanlı Model, 1950-1993 Değer Tipi 4 EDM, 1956-1994	Büyümeye etkisi pozitif, tasarrufa ve dış ticaret dengesine etkisi anlamlı değil

¹⁰⁰ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Gizem Yayınları İstanbul 1998, s.327.

¹⁰¹ Gordon Adams ve David Gold, "Defense Spending and Economic Performance", *Defense Economic Issues*, National Defense University Press, Washington D.C., 1990, s.157.

Tablo 2.9. (devam)

ARAŞTIRMACILAR	MODEL/ÖRNEK/DÖNEM	SONUÇLAR
***Sezgin (2001)	Zaman Serisi Analizi	Savunma harcamalarından teçhizat harcamalarının büyümeye etkisi kısa ve uzun vadede pozitif
*Yıldırım, Sezgin (2002)	SUR (Seemingly Unrelated Regression) 1927-1996	Savunma harcamaları ile sağlık ve eğitim harcamaları arasında negatif ve pozitif bir tradeoff bulunmaktadır.
***Benoit (1978)	Geleneksel model, Türkiye'nin de içinde bulunduğu 44 GOÜ, 1950-1965	Savunma harcamalarının büyümeye etkisi pozitif ve anlamlıdır.
**Cappelen, Petter ve Bjerkholt (1984)	Karşılaştırmalı kesit analizleri, 17 OECD ülkesi, 1960-1980	Bazı Akdeniz ülkeleri hariç savunma harcamalarının büyümeye etkisi negatiftir.
**Ergin (1991)	Çoklu Regresyon, 1975-1990	Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi pozitif yöndedir.
**Özsoy (2000)	Beşeri sermayeli Feder tipi model	Savunma harcamalarının büyüme üzerinde önemli bir etkisi yok.
***Dunne, Nikolaiodu ve Voguas (2001)	Granger-nedensellik analizi	Savunma harcamaları büyüme üzerinde negatif etkiye sahip.
**Candar (2003)	Engle-Granger eşbütünleşme analizi, 1950-2001	Hem uzun dönemde hem kısa dönemde savunma harcamalarının büyümeye etkisi olumludur.
**Karagöl ve Palaz (2004)	Johansen ve Juselius eşbütünleşme analizi, 1955-2000	Savunma harcamalarından büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
**Dritsakis (2004)	Eşbütünleşme analizi, Türkiye ve Yunanistan ele alınmış, 1960-2001 dönemi	Her iki ülkede de savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki yoktur.
***Dakurah vd. (2001)	Nedensellik analizi	Savunma harcamalarından büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
***Yılcı ve Özcan (2010)	Nedensellik analizi 1950-2006 dönemi	Savunma harcamalarından büyümeye doğru tek yönlü nedensellik vardır.
***Joerding (1986)	Nedensellik analizi, gelişmiş ve gelişmekte olan 57 ülke için.	Çalışmada savunma harcamalarının büyüme üzerinde etkisinin olmadığı buna karşılık büyümenin savunma harcamalarını pozitif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Kaynak: *İbrahim UÇAR, "Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi", Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. ** Hünkar Karahan TÜRK, "Türk Savunma Sanayinin Ekonomik Etkileri ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi", Yüksek Lisans Tezi. *** Kendi eklediklerim.

Feder tipi model

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tespiti için yapılan modeller arasında, hem arz yanlı hem de talep yanlı faktörlerin dikkate alındığı Değer tipi modellerin dışında; yalnızca arz yanlı faktörlerin kullanıldığı modeller de vardır. Bu modellere, Feder tipi model adı verilir. Model esasında, Feder'in (1983) ekonomiyi ihracat sektörü ve ihracat dışı sektör olarak ikiye ayırdığı ve ihracat sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini tahmin etmek için kullandığı bir modeldir.¹⁰²

Feder-Ram Modeli, biri savunma sektörü diğeri de savunma dışı yani sivil sektör olmak üzere iki sektörden ve biri emek diğeri de sermaye olmak üzere iki geleneksel girdiden oluşmuştur.

Bu model, savunma harcamalarının toplam çıktı ve büyüme üzerindeki olumlu etkisini iki yolla tanımlamaktadır;

1. Savunma sektörünün ekonominin geri kalanı üzerindeki marjinal dışsallık etkisi pozitiftir.
2. Savunma sektöründe daha yüksek girdi verimliliği söz konusudur ve bu nedenle kaynaklar, girdi olarak kullanılmak üzere daha verimli olan savunma sektörüne akacak ve neticede toplam çıktıda bir artış yaşanacaktır.

Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye pozitif etkisinin olduğunu ileri süren Benoit'in (1973, 1978) çalışmasından itibaren savunma ekonomisi literatürüne, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan oldukça fazla ampirik çalışma girmiştir. Savunma ekonomisi literatürüne, bu konuyla ilgili olarak, esas olarak iki farklı düşünce daha baskındır. Bunlar, savunma harcamalarının canlandırma ve dışsallık etkisiyle büyümeye pozitif etkisinin olduğunu ileri süren arz yanlı yaklaşım ile ülkelerin sahip olduğu sermaye ve mal varlıklarının yatırıma alternatif olarak savunmaya aktarılması nedeniyle, savunma harcamalarının büyümeye negatif etkisinin olduğunu savunan talep yanlı yaklaşımdır. Ayrıca bazı çalışmalarda da, savunma harcamalarının büyümeye etkisinin anlamlı olmadığı yani ikisi arasında bir ilişkinin olmadığı fikri savunulmaktadır.

Benoit (1978) yılında gelişmekte olan 44 ülke için 1950-1965 yılları arasını içeren çalışmasında ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında pozitif yönlü

¹⁰² Feder, Gershon, "On Exports and Economic Growth", *Journal of Development Economics*, Vol.12, No.1/2,1983, ss.59-73.

ilişkinin olduğunu bulmuştur. Benoit(1978)'in beklentilerinin aksine savunma harcaması fazla olan ülkelerin büyüme oranı yüksek, savunma harcamaları az olan ülkelerin ise büyüme oranı düşüktür. Benoit(1978)'in ortaya attığı bu sav “Benoit Hipotezi” olarak anılmaktadır. Bu çarpıcı ve tartışmaya açık sonuçlar, beraberinde geniş bir literatürü de getirmiştir. Bazı çalışmacılar bu hipotezi desteklemeye çalışırken bazıları da çürütmeye çalışmıştır. Sonuçların birbirinden farklı çıkmasının sebebi, kullanılan yöntem, ele alınan dönem ve örneklemelerde oluşan farklılıklardan kaynaklanmaktadır.

Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilediği sonucuna varılan çalışmalar:

Benoit (1973 ve 1978) 44 gelişmekte olan ülke için 1950-1965 yılları arasında ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında pozitif ilişki bulmuştur. Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki bu pozitif ilişki genellikle “Benoit Hipotezi” olarak anılmaktadır. Bu çarpıcı ve tartışmaya açık sonuçlar, beraberinde geniş bir literatürü de getirmiştir.

Sezgin (1997) ¹⁰³, 1950-1993 döneminde Türkiye’de savunma harcamaları ile ekonomik büyümeyi Feder tipi bir model kullanarak araştırmıştır. Savunma harcamalarının Türkiye ekonomisine zarar verici değil, aksine ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Sezgin (2001) ¹⁰⁴, Türkiye’de 1956-1994 döneminde savunma-büyüme ilişkisini ele almıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye’de savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bazı çalışmalarda savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Mintz ve Stevenson (1995), Türkiye’nin de içinde bulunduğu 103 ülke boylamsal verisiyle Feder-Ram tipi büyüme modeli çerçevesinde yaptıkları çalışmalarında savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında güçlü anlamlı kısa dönemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Askeri olmayan harcamaların birçok ülkede büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olmasına rağmen, askeri

¹⁰³ Selami Sezgin, “Country Survey X: Defence Spending in Turkey”, *Defence and Peace Economics*, Vol. 8, Issue 4, 1997, s.381, 396,407.

¹⁰⁴ Selami Sezgin, “An Empirical Analysis of Turkey's Defence-Growth Relationships With A Multi-Equation Model (1956-1994)”, *Defence and Peace Economics*, Volume 12, Issue 1, 2001, s. 84

harcamaların büyüme üzerindeki etkisi büyük ölçüde anlamsızdır. Bu yüzden hükümetler ekonomik amaçlarla askeri programlarını genişletmeye teşvik edilmemelidir. Savunma harcamaları örneklerin sadece %10unda anlamlı bir pozitif etkiye sahiptir.¹⁰⁵

Biswas ve Ram (1986), Alexander (1990) ve Huand ve Mintz (1990, 1991) ise savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedir.

Kollias, 1954-1993 dönemi için Türkiye’de büyüme ve savunma harcamaları arasındaki nedenselliği araştırmıştır. Türk savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik analizi, temelinde Wald tipi Granger nedensellik testleri ile ampirik olarak incelenmiştir. Ampirik sonuçlar, herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir.¹⁰⁶

Dunne ve Nikolaidou (2005)¹⁰⁷ Yunanistan, Portekiz ve İspanya üzerine yaptıkları çalışmada askeri harcamaların büyümeyi negatif etkilediğine dair anlamlı bir sonuca ulaşamamışlardır.

Smith ve Dunne (2001)¹⁰⁸ 28 ülke için yaptıkları çalışmalarında savunma harcamalarının yatırımlar üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre savunma harcamalarının yatırımlar üzerinde anlamlı bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Görkem ve Işık (2008)¹⁰⁹ 1968-2006 dönemini ele aldıkları çalışmalarında Türkiye’deki savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda söz konusu dönemde savunma harcamaları ile büyüme arasında nedensellik ilişkisi elde edilememiştir.

Sezgin, 1956-1994 dönemi için Türkiye’de savunma-büyüme ilişkisini incelemiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin ekonomik büyümesinin savunma sektörüne uyarıldığını, buna rağmen savunma harcamalarının tasarruf ve ticaret dengesi üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını ortaya çıkarmıştır.

¹⁰⁵ Alex Mintz- Randolph T. Stevenson, “Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend": A Longitudinal Analysis of 103 Countries”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 2, Jun 1995, s.283, 298-300

¹⁰⁶ Christos Kollias,, “Defence Spending and Growth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis”, *Defence and Peace Economics*, Volume 8, Issue, April 1997, s. 193-194

¹⁰⁷ J. Paul Dunne ve Eftychia Nikolaidou, “ Military Spending and Economic Growth in Greece, Portugal and Spain”, 2005, Working Paper, <http://carecon.org.uk/DPs/0510.pdf>, 05 Haziran 2010

¹⁰⁸ Ron P. Smith ve J. Paul Dunne, “Military Expenditure Growth and Investment”, 2001, Working Paper, <http://carecon.org.uk/Armsproduction/Papers/MElandGnew.pdf>, 05 Haziran 2010.

¹⁰⁹ Hilal Görkem ve Serdar Işık “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXV, Sayı 2, 405-24.

Bazı uygulamalı çalışmalarda savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi negatif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Smith (1980) Değer ve Smith (1983), Cappelen vd (1984), Faini vd. (1984) ve Değer (1986) gibi çalışmalar ise savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Ayrıca, Landau (1996) sanayileşmiş ülkeler için savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında lineer olmayan bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Brauer (1991) ise gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının kompozisyonu üzerinde durarak bu tür harcamaların silah ithal eden ülkelere farklı olarak silah üretimi yapan ülkeleri olumlu ya da daha az olumsuz etkileyeceğini iddia etmektedir.¹¹⁰

Deger (1986)¹¹¹ gelişmekte olan ve az gelişmiş 50 ülke için yaptığı çalışmada orduların ARGE çalışmaları yaparak ülkenin teknolojik kapasitesini artırabileceğini ileri sürmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ordular bu ülkelerin en modern örgütleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte çalışmanın sonuçlarında savunma harcamalarının büyüme üzerindeki negatif etkisinin daha baskın olduğu sonucuna varılmıştır.

Dunne ve Üye (2009)¹¹² gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için yaptıkları çalışmada savunma harcamalarının büyümeyi negatif olarak etkilediği, ancak bu etkinin büyük miktarda olmadığı sonucuna varmışlardır.

Özmucur (1996)¹¹³, 1981-1991 dönemi için aralarında Türkiye'nin de bulunduğu yedi ülke için panel verileri kullanarak savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre büyüme oranı ile savunma harcamaları arasında anlamlı ve negatif bir ilişki olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır.

Yakovlev (2007)¹¹⁴ 28 ülkeyi ele aldığı çalışmasında savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Çalışmanın sonuçlarında savunma

¹¹⁰ Ramazan, Gökbuhar ve Halit Yanıkkaya, Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri, 2004, s.3,

¹¹¹ Saadet Deger, "Economic Development and Defense Expenditure", Economic Development and Cultural Change, Vol. 35,, 1, 1986, s. 179-96.

¹¹² J Paul Dunne ve Mehmet Uye, "Military Spending and Development," Discussion Papers 0902, University of the West of England, Department of Economics, 2009.

¹¹³ Süleyman Özmucur, The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey, istanbul, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, Mart 1996, s.9

¹¹⁴ Pavel Yakovlev, "Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth", Defence and Peace Economics, 18, 4, 2007, 317.

harcamalarındaki ve savunma amaçlı ithalattaki artışların büyümeyi olumsuz olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Dunne vd. (2002)¹¹⁵, 14 ülkeyi ele aldıkları çalışmalarında Feder-Ram Modeli'nin geçerliliğini araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarında gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının yatırımlar ve büyüme üzerinde negatif etkileri olduğuna dair bulgulara ulaşmışlardır.

Bazı çalışmalarda ise büyümenin savunma harcamalarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Joerding (1986)¹¹⁶ savunma harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiyi geliştirmekte olan ve az gelişmiş ülkeler açısından incelemiştir. 57 ülkenin ele alındığı çalışmada savunma harcamalarının büyüme üzerinde etkisinin olmadığı buna karşılık büyümenin savunma harcamalarını pozitif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Kollias vd. (2004)¹¹⁷ tarafından yapılan çalışmada 15 Avrupa Birliği ülkesi için savunma harcamaları ile büyüme arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre söz konusu ülkelerde ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru bir nedensellik bulunmaktadır.

Kalyoncu ve Yücel (2006)¹¹⁸ 1956-2003 dönemi için Türkiye ve Yunanistan'ın savunma harcamalarının büyümeleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmanın sonuçlarında Türkiye'de büyümeden savunma harcamalarına doğru bir nedensellik olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Yılancı ve Özcan (2010)¹¹⁹ 1950-2006 dönemi için Türkiye üzerine yaptıkları çalışmalarında GSMH ile savunma harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı sonucuna varmışlardır. Ancak çalışmada uygulanan nedensellik analizi sonuçları GSMH'dan savunma harcamalarına doğru tek yönlü bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir.

¹¹⁵ J. Paul Dunne, Eftychia Nikolaidou, Ron Smith, "The Military Spending, Investment and Economic Growth in Small Industrialising Economies", *The South African Journal of Economics*, 70, 5, 2002, 789-808.

¹¹⁶ Wayne Joerding, "Economic Growth and Defense Spending Granger Causality", *Journal of Development Economics*, 35, 1, 1991, 35-40.

¹¹⁷ Christos Kollias, George Manolas ve Suzanna-Maria Paleologou, "Defence Expenditure and Economic Growth in the European Union: A Causality Analysis", *Journal of Policy Modeling*, 2004, 26, 553-569.

¹¹⁸ Hüseyin Kalyoncu ve Fatih Yücel, "An Analytical Approach on Defense Expenditure and Economic Growth: The Case of Turkey and Greece", *Journal of Economic Studies*, 33, 5, 2006, 336-343.

¹¹⁹ Veli Yılancı ve Burcu Özcan "Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH arasındaki İlişkinin Analizi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Sivas 2010, 21-33.

Bazı çalışmalarda karma sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

Chowdhury (1991)¹²⁰, 55 gelişmekte olan ülke için ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki nedensel ilişkiyi incelemiştir. 15 ülkede savunma harcamalarından ekonomik büyümeye tek yönlü bir nedensellik, 7 ülkede ekonomik büyümeden savunma harcamalarına tek yönlü nedensellik, üç ülkede iki yönlü nedensellik ve 30 ülkede herhangi bir nedensel ilişki olmadığı sonucu bulunmuştur. Dolayısıyla, bu ilişki ülkeler arasında genelleştirilemez.

Dakurah vd. (2001)¹²¹ nedensellik analizi kullandıkları çalışmalarında gelişmekte olan 62 ülkedeki savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Çalışmanın sonuçlarında 23 ülke için savunma harcamalarından ekonomik büyümeye ya da ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü nedensellik elde edilirken, 7 ülkede her iki değişken arasında karşılıklı iki yönlü ilişki elde edilmiştir. Diğer ülkeler için savunma harcamaları ile büyüme arasında herhangi bir ilişki

Yıldırım ve Sezgin (2002) Türkiye’de 1949-1994 yılları arasında yapılan savunma harcamalarının kısa ve uzun dönemde büyümeyi pozitif olarak etkilediği sonucuna varmışlardır.

¹²⁰ Abdur R. Chowdhury, “A Casual Analysis of Defense Spending and Economic Growth”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol 35, No 1, March 1991, s.89-92

¹²¹ A. Henry Dakurah, Stephen P. Davies ve Rajan K. Sampath “Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries: A causality Analysis” *Journal of Policy Modeling*, 23, 6, August 2001, 651-658.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Çalışmanın uygulama bölümünde ekonomik büyüme ile savunma harcamaları arasında ki ilişki ele alınmıştır. Bu amaçla 36 ülke için çeşitli değişkenlerden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenler aşağıda ki tabloda verilmektedir.

Tablo 2.10. Veriler

Değişken	Açıklama	Kaynak
DE	Savunma Harcamaları: Savunma Harc./ GSYİH	Sipri
CORR	Yolsuzluk	Transparency International
POP	Nüfus	Dünya Bankası
EX	İhracat: İhracat/GSYİH	Dünya Bankası
IM	İthalat: İthalat/ GSYİH	Dünya Bankası
g	Büyüme: Kişi başına reel GSHİY büyüme oranı	Dünya Bankası
I	Yatırımlar: Özel yatırımlar/ GSYİH	Dünya Bankası

Burada kişi başına düşen gayri safi milli hasıla, nüfus (artış oranları için logaritması alınmıştır), ithalatın ve ihracatın gayri safi milli hasıla arasındaki ilişkisi incelenmektedir. Literatürde yer alan ve yolsuzlukların büyümeyi olumsuz olarak etkilediğini ifade eden görüşler ışığında yolsuzluk verisi de çalışmada kullanılmaktadır. Tahmin yapılırken Eviews(6.0) istatistik paket programı kullanılmıştır.

3.2. PANEL VERİ KAVRAMI

En genel anlamı ile panel veri analizi zaman boyutuna sahip yatay kesit serilerini kullanarak ekonometrik tahmin yapılmasıdır. Panel veri analizinde verilerin hem zaman

boyutu hem de yatay kesit boyutu biraraya getirilmektedir ¹²². Bu veri türü "Longitudinal(boylamsal) veri" olarak da adlandırılmaktadır¹²³.

Yalnızca zaman serisi ya da yalnızca yatay kesit verileriyle çalışılması zaman zaman yetersiz olabilmektedir. Yatay kesit çalışmalarında değişkenlerin zaman içinde gösterdikleri değişimler dışlanmakta buna karşılık zaman serisi çalışmaları ise belli bir zaman süresinin altındaki zaman boyutlarında doğru tahminler yapılmasına imkan vermemektedir. Panel veri ile yapılan tahminler bu iki problemin ortadan kaldırılmasına yardımcı olmaktadır.

Panel veri ile tahmin edilen modellerde kullanılan "birim" terimi örnekleme yer alan kişi, firma, hane halkı, sektör, bölge veya ülke vb. temsil edebilmektedir. Bu açıdan panel veri kavramı, belirli bir zaman periyodu boyunca yatay kesit gözlemlerinin birleştirilmesini anlamına gelmektedir¹²⁴.

Panel Veri Analizinin Avantajları ve Dezavantajları

Zaman serisi analizinin oluşturacağı dezavantajları yatay-kesit analizi yöntemi ile birleştirerek azaltan panel veri analizinin belli başlı avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir;

- Panel veri ile yapılan analizler neticesinde elde edilen tahminlerin daha fazla bilgi sağlaması ve sadece yatay-kesit ya da zaman serisi analizleri ile ulaşılamayacak etkilerin elde edilebilmesi,
- Panel veri analizlerinin yatay-kesit ve zaman serisi gözlemlerini birleştirerek daha fazla gözlem sayısına sahip olması ve zaman serisi boyutunun kısa olması ve/veya yatay-kesit gözleminin yetersiz olması durumlarda da ekonometrik analizlerin yapılmasına imkan vermesi¹²⁵,
- Gözlem sayısının artmasına bağlı olarak serbestlik derecesinin artması¹²⁶,

¹²² William H., Green, *Econometric Analysis*, Fifth Edition, Analysis of Panel Prentice Hall, New Jersey 2003, s.283

¹²³ Edward, W. Frees, *Longitudinal and Panel Data : Analysis and Applications in the Social Sciences*, Cambridge university Press, united Kingdom, 2004, s.2.

¹²⁴ Badi, H., Baltaghi, *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&Sons Inc, England, 2005, s.1.

¹²⁵ Laszlo Matyas and Patrick Sevestre, *The Econometrics of Panel Data:A Handbook of the Theory with Applications*, Second Revised Edition, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 1996,s.17

¹²⁶ Cheng Hsiao, *Analysis of Panel Data*, Cambridge university Press, united Kingdom, 2003, s.3.

- Zaman serisine ait veri ile yapılan uygulamalarda sıklıkla karşılaşılan çoklu doğrusal bağlantı) sorununun azalması¹²⁷,
- Heterojenliğin kontrol edilebilmesine olanak sağlaması,
- İhmal edilmiş değişkenlerden kaynaklanan problemlerin ve tahmin sapmalarının azaltılmasına imkan tanınması¹²⁸,

Panel veri analizlerinin bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Bu dezavantajlar şöyle sıralanabilir;

- Özellikle saha araştırmalarında yapılan anketler yoluyla veri sağlandığı durumlarda, ankete katılan birimlere farklı dönemlerde ulaşılamaması, eksik cevap alınması vb. nedenlerle verilerin elde edilmesinin sağlıklı olarak yapılamaması,
- Panel verilerde veri setinin geniş olması nedeniyle ölçüm hatalarının fazla olabilmesi;
- Özellikle ülke ve bölge verisi ile çalışıldığında seçicilik sapması problemlerinin oluşması

Olarak sıralanabilir¹²⁹.

3.2.1. Panel Veri Modelleri

Y bağımlı değişkeni göstermek üzere;

$Y_{it} : i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T$

İfadesinde i birimleri ve t zaman periyodunu ifade etmektedir.

Panel veri modellerinde doğrusal bir model¹³⁰;

$$Y_{it} = \alpha_{1it} + \sum_{k=1}^K \beta_{kit} x_{kit} + \mu_{it} \quad (1)$$

¹²⁷ Baltaghi, Age., s.5.

¹²⁸ Robert S. Pindyck ve Daniel L. Rubinfeld, *Econometric Models and Economic Forecasts*, Fourth Edition, McGraw-Hill, New York 1998, s.250-251.

¹²⁹ Hsiao, Age., s.6.

¹³⁰ Colin Cameron and Pravin K. Trivedi, *Microeconometrics : Methods and Applications*, Cambridge university Press, New York 2005, s.698-699.

Şeklinde tanımlanabilir. (1) nolu ifadede yer alan Y_{it} bağımlı değişkeni, α_{it} sabit terimi, x_{kit} i.nci birimin t zamanında k.nci açıklayıcı değişken değerini, β_{it} eğim katsayısını göstermektedir. u_{it} ise ; $E(u_{it})=0$ ve $E(u_{it}^2) = \sigma^2$ u koşullarını sağlayan rassal hata terimidir. Bu modelde α_{it} sabit terimi ve β_{it} açıklayıcı değişken katsayısının her ikisi de, hem zamana hem de yatay-kesitlere göre değişimi yansıtmaktadır. Bu nedenle, panel veri ile analiz gerçekleştirildiğinde bir değişkenin hem yatay-kesit birimleri arasındaki farklılaşması hem de zaman içinde gösterdiği farklılaşma modelde vurgulanmış olmaktadır.

(1) nolu modelde birtakım kısıtlayıcı varsayımlar yapılarak çeşitli modellerin oluşturulması mümkündür. Bunlardan modelin sabitinin ve eğim katsayılarının tümünün sabit olduğu bir model aşağıdaki gibi yazılabilir¹³¹;

$$Y_{it} = \alpha_1 + \sum_{k=2}^K \beta_k x_{kit} + \mu_{it} \quad (2)$$

Bu tür modeller havuzlanmış (pooled) model olarak adlandırılır ve en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir.

3.2.1.1. Sabit ve Rassal Etkili Panel Veri Modelleri

Panel veri modellerinde, birimlere ve zamana göre verilerde ortaya çıkan farklılıklar, modelin sabitinde (α) ve eğim katsayılarında (β) değişmelere neden olabilmektedir¹³². Bu durumlarda, Sabit Etkili Modeller (Fixed- Effects Model) ve Rassal Etkili Modeller (Random Effects Model) olmak üzere iki grupta toplanmaktadır¹³³.

Birimlere bağlı olarak sabitin değiştiği durumlarda model;

$$Y_{it} = \bar{\alpha}_1 + \mu_t + \sum_{k=2}^K \beta_k x_{kit} + \mu_{it} \quad (3)$$

$i=1, \dots, N \quad t=1, \dots, T$

¹³¹ Hsiao, Age., s.11-12.

¹³² Gary Koop, Bayesian Econometrics, John Wiley&Sons, Inc, England 2003,s.147.

¹³³ Frees, Age., s.8.

şekline dönüşmektedir. Bu durumda her bir birimin farklı bir katsayıya sahip olduğu varsayılmaktadır. (3) nolu modelde;

$$\alpha_{1i} = \bar{\alpha}_1 + \mu_i \quad (4)$$

Bir diğer model, eğim katsayılarının (β) tüm zaman dilimlerinde ve kesit birimlerinde sabit olduğu ve birimlere ve zamana göre meydana gelen farklılıkların sadece sabitte (α) değişmeye neden olduğu model ise;

$$Y_{it} = \bar{\alpha}_1 + \lambda_t + \mu_i + \sum_{k=2}^K \beta_k X_{kit} + \mu_{it}$$

$$i = 1, \dots, N \quad t = 1, \dots, T \quad (5)$$

Olarak yazılmaktadır. Bu modelde de $\alpha_{it} = \bar{\alpha}_1 + \lambda_t + \mu_i$ sabit terimi göstermektedir.¹³⁴

Sabit Etkili Modeller, kesitlere göre sabit bir eğime fakat farklı kesim noktalarına sahip olan modellerdir. Bu modellerde zaman etkileri anlamlı olmamakla beraber, kesit farklılıkları anlamlıdır. Sabit etkili bir model aşağıdaki gibi gösterilebilir;

$$y_{it} = a_1 + a_2 grup_1 + a_2 grup_2 + \beta_2 x_{2it} + \beta_3 x_{3it} + e_{it} \quad (6)$$

Tesadüfi etkiler modeli, bir tesadüfi sabit terime sahip regresyonlardır. Bu durumda zaman serisi yatay kesit regresyon modeli tesadüfi etkili bir kesim noktasına sahip bir modeldir;

Tesadüfi Etkiler Modeli

Tesadüfi etkiler modelini bir tesadüfi sabit terim ile regresyon olarak tanımlanabilir (Greene, 2003). Hatayı ele almanın yollarından birisi, kesim noktasının

¹³⁴ Ayşe Demirhan “Bankaların Sektörel Paylarındaki Değişimin Nitel Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modeliyle Analizi”, 2009, Yönetim, 64, 78-97.

tesadüfî bir sonuç değişkeni olduğunu kabul etmektir. Bu tesadüfî sonuç ortalama değer artı bir tesadüfî hatanın bir fonksiyonudur. Fakat yatay kesit biriminin sabitinden sapmayı gösteren yatay kesite özgü hata terimi v_i , eğer modelleştirilmiş ise değişkenin hataları ile ilişkisiz olmalıdır. Bu zaman serileri yatay kesit regresyon modeli bir tesadüfî etki olan kesim noktasına sahip olur;

$$\begin{aligned} y_{it} &= \beta_{0i} + \beta_1 x_{it} + \beta_2 x_{it} + e_{it} \\ \beta_{0i} &= \beta_i + v_i \\ \therefore y_{it} &= \beta_i + \beta_1 x_{it} + \beta_2 x_{it} + e_{it} + v_i \end{aligned} \quad (7)$$

Bu durumlar altında, tesadüfî terim olan v_i bir yatay kesit birime heterojen olarak özgü olur ve zaman içinde sabittir. Bu nedenle $E[v_i | x] = \sigma_i^2$ dir. Ayrı yatay kesit hata terimlerinden dolayı bu modeller bazen tek yönlü tesadüfî etkiler modeli olarak adlandırılırlar.

3.3. Panel Veri Modellerinin Seçiminde Kullanılan Testler

Panel veri modellerinin seçiminde genel olarak Hausman Testi ile Breusch-Pagan LM Testi kullanılmaktadır. Yapılan araştırmada, model seçimi için Hausman testinden yararlanılmıştır.

Hausman Testi, Sabit Etkili ve Rassal Etkili Modeller arasında bir seçim yapılması gerektiği zaman kullanılır¹³⁵. Hausman Testi'nde kullanılan hipotezler¹³⁶,

$$H_0 : \text{Rassal Etkili Model} [E(\alpha_i / x_i) = 0] \quad (8)$$

$$H_1 : \text{Sabit Etkili Model} [E(\alpha_i / x_i) \neq 0] \quad (9)$$

Hausman test istatistiği ki-kare dağılımı göstermektedir. Hausman Testinin anlamlı bulunması sonucunda sabit etkili modelin geçerli olduğu sonucuna varılacaktır.

3.3.1. Tahmin sonuçları

Savunma harcamalarının büyümeye etkisinin araştırıldığı tahmin sonuçları sabit etkili model için Tablo 2.11'de verilmiştir.

¹³⁵ Green, Age., s.301.

¹³⁶ Baltaghi, Age., s.66.

Tablo 2.11. Sabit etkili model tahmin sonuçları, Bağımlı değişken: Büyüme oranı (g)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t- istatistiği	Prob.
Sabit	8.468290	31.85899	0.387405	0.6988
CORR	-0.677130	0.493357	-1.331956	0.1841
DE	-1.988408	0.839830	-2.367630	0.0187
ln POP	-2.445914	6.708419	-0.364604	0.7157
I	0.546864	0.100282	5.453253	0.0000
EX	0.105700	0.065795	1.606500	0.1094
IM	-0.114911	0.71590	-1.605118	0.1098
R ² : 0.1604 AIC: 4.927032 SC: 5.461214 DW: 1.797809 F: 5.144(000)				

Tablo 2.11’den elde edilen sonuçlara göre savunma harcamaları arttıkça büyüme oranı azalmaktadır. Söz konusu ilişki istatistik olarak anlamlıdır. Tahminden elde edilen diğer sonuçlara göre yolsuzluklar arttıkça büyüme azalmaktadır. Ancak bu ilişki istatistik olarak anlamsızdır. Nüfus büyümeyi olumsuz olarak etkilemekle birlikte istatistik olarak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Büyümeyi en çok etkileyen değişken özel kesim yatırımlarıdır. Söz konusu ülkelerde özel kesim yatırımları arttıkça büyüme oranı artmaktadır. İhracat ta büyümeyi olumlu olarak etkilemektedir. Buna karşılık ithalatın büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Söz konusu etkiler istatistik olarak anlamsız olmakla birlikte Keynesyen teori ile uyumludur.

Savunma harcamalarının büyümeye etkisinin araştırıldığı tesadüfi etkiler tahmin sonuçları sabit etkili model için Tablo 2.12’de verilmiştir.

Tablo 2.12. Tesadüfi etkili model tahmin sonuçları, Bağımlı değişken: Büyüme oranı (g)

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart hata	t- istatistiği	Prob.
Sabit	-0.464334	2.045308	-0.227024	0.8206
CORR	-0.383343	0.166727	-2.299225	0.0222
DE	-0.161404	0.220710	-0.731293	0.4652
ln POP	0.214926	0.220710	-0.731293	0.4652
I	0.234537	0.049401	4.747612	0.0000
EX	0.055683	0.043014	1.294543	0.1965
IM	-0.036413	0.051291	-0.709923	0.4783
R ² : 0.087221 DW: 1.636281 F: 4.475(000)				

Tablo 2.12’den elde edilen sonuçlar, Tablo 2.11’den elde edilen sonuçlar ile paralellik arz etmekle birlikte anlamlılık düzeyleri açısından farklılıklar bulunmaktadır. Savunma harcamaları büyümeyi olumsuz olarak etkilemekle birlikte söz konusu etki istatistik olarak anlamsızdır. Yolsuzlukların büyüme üzerindeki etkisi ise negatif ve istatistik olarak anlamlıdır. Yatırımlar oldukça anlamlı olarak büyümeyi etkilemektedir. İhracat ve ithalatın büyüme üzerindeki etkisi sırasıyla pozitif ve negatiftir. Ancak söz konusu etkiler istatistik olarak anlamsızdır.

Yukarıdaki sabit etkili model tahmini ile tesadüfi etkili model tahmini arasında yapılacak seçim için hesaplanan Hausman testi 31. 0322 olarak elde edilmiş olup p-olasılığı =0.000’dır. Bu durumda Tablo 2.11’de yer alan sabit etkili model sonuçları dikkate alınmalıdır.

SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRMELER

Dünyada bütün ülkelerin milli ekonomileri içerisinde kamu harcamaları farklı boyutlarda yer almaktadır. Kamu kesiminin ortaya çıkması, bazı hizmetlerin devlet tarafından gerçekleştirilmesi zorunluluğundan ortaya çıkmaktadır. Bu hizmetlerin kollektif, faydası bölünemez olmasından dolayı piyasa mekanizmasıyla yürütülmesi imkansızdır. Bu hizmetlerin başında savunma hizmetleri en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Savunma hizmetleri, ülkelerin varlığını devam ettirebilmesi, birliğini ve gücünün koruyabilmesi açısından vazgeçilmez bir unsurdur. En geniş anlamıyla savunma, devletin iç ve dış tehditlere karşı koyabilmesi, güvenliğini sağlaması olduğuna göre bu harcamalar ülkenin jeopolitik, coğrafi, jeostratejik durumuna, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapısına, siyasi istikrarsızlıklara bağlı olarak değişecektir.

20. yüzyılda bilim ve teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi, özellikle silah sanayi, ve savunma sistemleri alanında ülkeleri milli ekonomilerinden savunma hizmetlerine büyük bir pay ayırma yarışına itmiştir. Ülkelerin gelişmiş, gelişmekte olan gibi sınıflara ayrılması benzer ekonomik güçlere sahip ülkelerin bloklaşmasına sebep olmuştur. Özellikle İkinci Dünya savaşının ardından dünyada siyasi dengeler değişmiş ve yeni siyasi denge arayışları ülkeleri birleşme ve güçlü ittifaklar oluşturma arayışlarına yöneltmiştir. Başlangıçta ABD ve S.S.C.B'nin etrafında toplanan ülkeler ile NATO ittifakı kurulsa da, 1990'lı yılların ardından S.S.C.B'nin dağılması ile ABD süper güç özelliğini ele almış ve diğer ülkeleri ekonomik, siyasi ve asker alanda bir yarışa itmiştir.

İkinci Dünya savaşının ardından ülkelerin savunma harcamalarında hızlı bir artış olmasına rağmen, Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından soğuk savaşın bittiği izlenimi ile ülkelerin kamu harcama kalemlerini yeniden düzenlemesi gerekliliğini doğuran mali sıkıntıları, savunma harcamalarında bir azalmaya sebep olmuştur. Bu azalma eğilimi 1998 yılından sonra ortadan kalkarak tekrar artmaya başlamıştır. 2006 yılında Stockholm Barış Enstitüsü'nün yaptığı araştırmaya göre; 2005 yılında dünya yapılan savunma harcamalarının toplamı 2003 sabit fiyatlarıyla 1 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır.

Türkiye’de savunma ve milli güvenlik hizmetleri için GSMH’nın yaklaşık %5’i ayrılmaktadır. Bu oran NATO ülkeleri ile karşılaştırıldığında zaman oldukça yüksektir. Eğitim harcamaları, sağlık harcamaları ile karşılaştırıldığında zaman konsolide bütçeden savunma harcamalarına ayrılan pay fazla görünse de Türkiye’nin komşu ülkeleri ile olan ilişkileri, coğrafi konumu nedeniyle savunma harcamalarında artış eğilimi göstermesi kaçınılmazdır. Türkiye’nin jeopolitik ve jeostratejik konumu itibarıyla tehdit olarak algıladığı faktörler savunma harcamalarını doğrudan etkilemektedir. Bu faktörlerden başlıcaları: Kıbrıs ve Ege sorunu, PKK sorunu, Ortadoğu’da İsrail’in hakim güç olma çabası ile çıkardığı karışıklıklar, Irak’ın toprak bütünlüğüne karşı Kuzey Irakta yaşanan kaygı verici gelişmeler, komşu ülkelere karşı yapılabilecek saldırılar gösterilebilir. Özellikle Ortadoğu’da hızla gelişen ve değişen yapı karşısında ülkelerin silahlanma yarışı içinde olması Türkiye’nin ulusal çıkarlarını koruması ve caydırıcı bir askeri güce sahip olmasını zorunlu hale getirmiştir.

Bu çalışmada 1997-2004 dönemine ait veri ile 36 ülke için savunma harcamalarının büyümeye etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla panel veri ile regresyon tahminleri yapılmıştır.

Sabit etkili model tahmininden elde edilen sonuçlara göre savunma harcamaları arttıkça büyüme oranı azalmaktadır. Söz konusu ilişki istatistik olarak anlamlıdır. Elde edilen bu sonuçlar Smith (1980), Değer ve Smith (1983), Cappelen vd (1984), Faini vd. (1984) Değer (1986), Özmucur (1996), Dunne vd. (2002), Yakovlev (2007) ile Dunne ve Üye (2009) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Tahminden elde edilen diğer sonuçlara göre yolsuzluklar arttıkça büyüme azalmaktadır. Ancak bu ilişki istatistik olarak anlamsızdır. Nüfus büyümeyi olumsuz olarak etkilemekle birlikte istatistik olarak anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Büyümeyi en çok etkileyen değişken özel kesim yatırımlarıdır. Söz konusu ülkelere özel kesim yatırımları arttıkça büyüme oranı artmaktadır. İhracat ta büyümeyi olumlu olarak etkilemektedir. Buna karşılık ithalatın büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Söz konusu etkiler istatistik olarak anlamsız olmakla birlikte Keynesyen teori ile uyumludur.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinin büyümesi için dış borçlanma ve faiz unsurlarını dikkate alarak silah ve teçhizat ithalatını azaltmalıdır. Bunun yerine, yurt içi üretim kapasitesini artırarak özellikle milli ekonomiye getirisi daha yüksek olan

savunma sanayi alanında üretim ve ihracat yapmalı, kamu hizmet yükünü azaltıcı özel kesim yatırımlarını teşvik etmeli ve yolsuzlukla mücadelesine önem vermelidir.

KAYNAKÇA

- Adams, G., ve Gold D., “Defense Spending and Economic Performance”, *Defense Economic Issues*, National Defense University Press, Washington D.C 1990, s.157.
- Akdoğan, Abdurrahman, *Kamu Maliyesi*, 7.Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara 1999, s.58
-----, *Kamu Maliyesi*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1985, s.54
- Akgül A., “Savunma Sanayi İşletmelerinin Yapısı ve Türk Savunma Sanayi”, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 1986, s.19
- Aksoy, Şerafettin, *Kamu Maliyesi*, 2. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul 1994,s.64
- Akyol, Taha, *Sovyet Rusya Stratejisi ve Türkiye*, Cilt 1, İstanbul 1976.
- Alan Kashdan, The Broad Scope Of ITAR-Controlled ‘Defense Services—Lessons Learned From The Analytical Methods Case”, *International Government Contractor*, Temmuz 2009, Cilt 6, No. 7, s.2.
- Alexander, W. i Robert, J. (1990), "The Impact of Defence Spending and Economic Growth: A Multi.Sectoral Approach to Defence Spending and Economic Growth with Evidence from Developed Economies," *Defence Economics*, 2819: 39-55.
- Alniak, O., ‘‘Savunma Endüstrilerinde Teknolojik Gelişme Stratejileri’’, *Savunma sanayisinde Stratejik ilişkiler Sempozyumu*, Pelin Ofset, Ankara, 2002, s.16.
-----, “Türk Savunma Sanayi Hakkında Genel Değerlendirme”, *Savunma Sanayindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu*, Kara Harp Okulu, Ankara 1997.
- Altun N., *Savunma Harcamaları ve Türkiye’deki Gelişme Seyri (1973-1988)*, (Maliye Anabilim Dalı Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1998, s.29
-----, *Savunma Harcamaları ve Türkiye'deki Gelişme Seyri (1973-1998)*, (Maliye Anabilimdalı Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1998.
- Ataç B. ve Alaç E., Türkiye'de 1964 - 1991 Döneminde Ekonomik Açıdan Kamu Harcamaları Bileşiminin Analizi, *Anadolu Üniversitesi İ İ B F , Maliye Bölümü 1993 Maliye Sempozyumu*, s.3.

- Ayaz, N., MSB Faaliyetlerindeki Son Gelişmeler ve Türkiye'nin Savunması, *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 7 , No: 4, Temmuz- Ağustos 1993, s.20.
- Baltaghi Badi, *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, John Wiley&Sons Inc, England 2005, s.1,5,6.
- Barro, J Robert, *Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth*, NBER 1988, s.2588.
- Benoit, E. (1978), "Growth and Defense in Developing Countries," *Economic Development and Cultural Change*, 26: 271-280.
- Biswas, B. i Ram, R. (1986), "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence," *Economic Development and Cultural Change*, 34: 361- 372.
- Brauer, Jurgen (1991), "Military Investments and Economic Growth in Developing Nations," *Economic Development and Cultural Change*, 39/4: 873-884.
- Brumm, H.J. (1997), "Military Spending, Government Disarray and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Analysis," *Journal of Macroeconomics*, 19: 827-838.
- Bulutoğlu, Kenan, *Kamu Ekonomisine Giriş*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1988.
- Burchell G., Liberal government and techniques of the self, *Economy and Society*, Vol. 22, sayı:3, 1997,s.267.
- Cameron Colin and Trivedi K Pravin, *Microeconometrics : Methods and Applications*, Cambridge university Press, New York 2005, s.698-699.
- Candar, Ömür "Military Expenditures and Economic Growth in Turkey",Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.
- Cansızlar, Doğan, *Kamu harcamaları Rehberi*, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, sayı: Ankara 1995/2, s.92.
- Cappelen, Adne/Gleditsch, Nils Peter isferkholt, Olav (1984), "Military Spending and Economic Growth in the OECD Countries," *Journal of Peace Research*, 21/4: 361-373.
- Chowdhury Abdur R., "A Casual Analysis of Defense Spending and Economic Growth", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol 35, No 1, March 1991, s.89-92
- Cömert A., *Kamu Maliyesi İçinde Fon Uygulamasından Beklenen Faydalar ve Savunma Sanayii Destekleme Fonunun Bu Açıdan İncelenmesi*, (SSM Uzmanlık Tezi), Ankara 2004.

- Craufurd G., *Economics and National Security*, Duke University Pres, London 1991, s.256.
- Cullis, John ve Philip, Jones, *Public Finance and Public Choice*, McGraw-Hill Book Company, England 1992, s.385.
- Cuthbertson, K., *Keynesyen, Yeni Cambridge ve Monetarist Makroekonomik Modeller*, (Çev. N. Engin), Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1987, s.154.
- Çelebi, F., *Türkiye'de Kamu Harcamalarını Genel Bir Değerlendirilmesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri*, (Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi), Ankara 1994, s. 6.
- Çelik T., “*Askeri Harcamalar ve Ekonomik Etkileri Türkiye Üzerine Bir İnceleme(1980-1995)*”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1999,s.95.
- Çınar Ş., “*Savunma Harcamalarında İktisadi Etkinlik*”, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s.65.
- Dakurah, A. Henryı Davis, Stephen P./Sampath, Rajan K. (2001), "Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries: A Causality Analysis," *Journal of Policy Modeling*, 23: 651-658.
- Değer, Saadet/Sen, Somnath (1991), "Military Expenditure, Aid and Economic Development," *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics: 159-186*.
- Demirhan A., “Bankaların Sektörel Paylarındaki Değişimin Nitel Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modeliyle Analizi”, 2009, Yönetim,64, 78-97.
- Dunne, J. P., Nikolaidou, E., Smith, R. (2002) “ The Military Spending, Investment and Economic Growth in Small Industrialising Economies”, *The South African Journal of Economics*, 70, 5, 789-808.
- , J. P, Nikolaidou, E. (2005) “ Military Spending and Economic Growth in Greece, Portugal and Spain”, Working Paper, <http://carecon.org.uk/DPs/0510.pdf>, 05 Haziran 2010
- , J. P., Üye, M. (2009) "Military Spending and Development," , University of the West of England, Department of Economics Discussion Papers, 0902.
- Dünya Bankası, *Dünya Kalkınma Raporu 1997(Özet)*, 1997 Haziran, s.96.

- Efendioğlu M., *Türkiye'de Savunma Harcamalarının Kaynak Tahsisi Açısından Değerlendirilmesi (1985-1999 Dönemi)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999, s.10.
- Eker, Aytaç ve Tüğen, Kamil, *Kamu Maliyesine Giriş*, 6.Baskı, Takav Matbaası, İzmir 1995.
- Erdal K. ve Palaz S., “Does Defence Expenditure Deter Economic Growth in Turkey? A Cointegration Analysis”, *Defence and Economics*, Vol.15, No.3, 2004, s.290-297.
- Erdem F., *“Türkiye’de Olağanüstü Dönemlerde Savunma Harcamaları”*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997,s. 151.
- Ergin, E., *Savunma Sanayi Yatırımları ve Ekonomik Büyüme*, M.S.B. Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Ankara 1991, s.30-31.
- Erginay, Akif, *Kamu Maliyesi*, Turhan Kitabevi, Ankara 1984, s.166.
- Erlat Haluk, Panel Data:A Selective Survey, METÜ, Discussion Paper Series No: 97-04, 1997.
- Faini, R.I Annez, P.I Taylor, L. (1984), "Defense Spending, Economic Structure, and Growth:Evidence Among Countries and Over Time," *Economic Development and Cultural Change*, 32: 487-498.
- Falay N., Kapitalist Devletler ve Savaşlar, *İktisadi Gelişmeler İzleme Raporu* (2.Bölüm), Temmuz 2004, s.6.
- Fölster, S. ve Henrekson M., Growth and the Public Sector: a Critique of the Critics, *European Journal of Political Economy*, Vol. 15, 1999, s.342.
- Frees E.W., Longitudinal and Panel Data : Analysis and Applications in the Social Sciences, Cambridge university Press, united Kingdom 2004, s.2.
- Gençtürk, Hasan, *Savunma Sanayilerinde Telif Edici İşlem Uygulamaları*, M.S.B. Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Ankara 1991.
- Gershon Feder., “On Exports and Economic Growth”, *Journal of Development Economics*, Vol.12, No.1/2,1983,s.59-73.
- Gökbuhar Ramazan., ve Halit, Yanikkaya, Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyüme Etkileri, 2004, s.3.

- Gökhan Koçer , “1990’lı Yıllarda Askeri Yapı ve Türk Dış Politikası”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Vol.29, No:1-2, ss.125,2002, s.151.
- Görkem Hilal ve Serdar Işık “Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki (1968-2006)”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt XXV, Sayı 2, 405-24
- Görgün, Sevim, *Kamu Maliyesi Ders Notları*, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul 1989, s.21.
- Green W.H, *Econometric Analysis*, Fifth Edition, Analysis of Panel Prentice Hall, New Jersey 2003, s.283,301,306.
- Gülay Günlük Şenesen, Kamu Harcamalarının Ölçülmesi Üzerine Bir Deneme: Savunma Harcamaları, *Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ*, İzmir 1997, s. 4
- Güngör, H., "Ortadoğu'da Genel Stratejik Durum Değerlendirmesi ve Bölgedeki Krizlerin Türkiye'nin Milli Güvenliğine Etkileri", *Stratejik Etüdler Bülteni*, Sayı: 76, s 61
- Gürsoy, Bedri, *Kamusal Maliye*, A Ü S B F Yay., Cilt 1, 2. Baskı, Ankara 1978, s.63.
- Harp Akademileri Komutanlığı (HAK), *Türk Silahlı Kuvvetlerinin Savunma Sanayi Yoluyla Ülke Gelişimine Katkısı*, İstanbul 1998, s.57.
- Heo U., “Modeling the Defense-Growth Relationship Around the Globa”, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.42, No.5,1998, s.637
- Hsiao C, *Analysis of Panel Data*, Cambridge university Press,ünitd Kingdom 2003, s.3.
- Huand, c.1 Mintz, A. (1991), "Defense Expenditures and Economic Growth: the ExternalityEffect," *Defense Economics*, 3: 35-40.
- http://www.tskgv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=91
- IMF, *International Finance Statistics*, 2002.
- , Sweeden Selected Issues-The Role of Government, *IMF Country Report* No.01/169, September 2001.
- J. Turnovsky Stephen, *Macroeconomic Analysis and Stabilization Policy*, Cambridge 1977, s.123.
- Joerding Wayner, “Economic Growth and Defense Spending Granger Causality”, *Journal of Development Economics*, 35, 1, 1991, 35-40.
- Jack Johnston and John DiNardo, *Econometric Methods*, Fourth Edition, McGraw-Hill Inc, New York 1997, s.403.

- Johnston John, *Econometric Methods*, McGraw- Hill, New York 1984, s.401-404.
- Kalyoncu Hüseyin ve Fatih Yücel, “An Analytical Approach on Defense Expenditure and Economic Growth: The Case of Turkey and Greece”, *Jurnal of Economic Studies*, 33, 5, 2006, 336-343.
- Karaçay H., *Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995, s.4.
- Karagöl Erdal ve Palaz Serap, “Does Defence Expenditure Deter Economic Growth in Turkey A Cointegration Analysis”, *Defence and Economics*, Vol.15, No.3, 2004, s.290-297.
- Kazgan, Gülten, *Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri*, 2.basım, Altın kitaplar, İstanbul 1995, s. 257.
- Kennedy P., *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri-1500'den 200'e Ekonomik Değişme Ve Askeri Çatışmalar*, (Çev. Birtane Karanakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991, s. 16.
- KESK, *Bariştan Yana Bir Çözüm İçin Henüz Geç Değil*, <http://www.kesk.org.tr / kesk.asp ? sayfa = kesksesyazi & id = 266>, (20.06.2010) .
- Koban, E., Savunma Harcamaları, Ekonomik Etkileri ve Türkiye'deki Gelişimi, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, sayı:355, Ocak-1998, s.40.
- Kollias Christos., “Defence Spending and Growth in Turkey 1954-1993: A Causal Analysis”, *Defence and Peace Economics*, Volume 8, Issue , April 1997, s. 193-194
- Koop Gary, *Bayesian Econometrics*, John Wiley&Sons, Inc, England 2003, s.147.
- Landau, Daniel (1996), "Is One of the 'Peace Dividends' Negative? Military Expenditure and Economic Growth in the Wealthy OECD Countries," *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 36/2: 183-195.
- Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-199)* , Ankara Eylül-1993, s.11.
- Matyas L. and Sevestre P, *The Econometrics of Panel Data:A Handbook of the Theory with Applications*, Second Revised Edition, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, 1996, s.17.

- Macnair, Elizabeth S./Murdoch., James CI PI, Chung-Ron/Sandler, Todd (1995), "Growth and Defense: Pooled Estimates for Three NATO Alliance, 1951-1988," *Southern Economic Journal*, 61: 846- 860.
- Milli Savunma Bakanlığı (1998), *Beyaz Kitap Savunma*, Ankara 1998, MSB., s.5-6
- Millî Savunma Bakanlığı 2009 Yılı Kurumsal Mali Durum Ve Beklentiler Raporu, <http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/2009MALIRAPOR.pdf>
- Milli Savunma Bakanlığı, *Savunma Politikası ve T.S.K*, Beyaz Kitap, Ankara 1990.
- Mintz Alex - Randolph T. Stevenson, "Defense Expenditures, Economic Growth, and the "Peace Dividend": A Longitudinal Analysis of 103 Countries", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 2, Jun 1995, s.283, 298-300
- Muammer Şimşek, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayi, SAGEP
- Murdoch, James CIPI, Chung.Ron/Sandler, Todd (1997), "The Impact of Defense and Non-Defense Public Spending on Growth in Asia and Latin America," *Defense and Peace Economics*, 8: 205- 224.Yayın no: 3, Ankara 1989, s.143.
- Mutlu, Ayşegül, *Savunma Harcamaları 1924-1993*, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi, Yayın no:6, İstanbul 1994.
- NATO (1991), *CRS Report for congress*, Bölüm II-6.
- , *Financial and Economic Data Relating to NATO Defence*, Nato Public Diplomacy Division, June 1 2010, s.4.
- Nemli, Arif, *Kamu Maliyesine Giriş*, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1996, s.21.
- Özer M.,A., Savunma Harcamaları ve Ekonomiye Etkileri, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Bütçe Ve Mali Planlama Bilim Dalı, İstanbul 2001, s.25.
- Özkan, T., Türkiye'de ve Dünya'da Savunma Harcamaları, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Ekim 1991 Sayı: 330, s.5.
- Özkök, H., "Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı:381, Ankara Temmuz-2004, s.8.
- Özmucur Süleyman., The Economics of Defense and The Peace Dividend in Turkey, istanbul, Boğaziçi Üniversitesi Basımevi, Mart 1996, s.9
- Pindyck Robert ve Rubinfeld L. Daniel, *Econometric Models and Economic Forecasts*, Fourth Edition, McGraw-Hill, New York 1998, s.250-251.

- Ram R., "Defense Expenditures and Economics Growth", Handbook of Defense Economics I, (Ed: Keith Hartley and Todd Sandler), Amsterdam: Elsevier Science B.V.,1995, s.251.
- Sargent, J. Thomas., *Macroeconomic Theory*, Academic Pres, New York 1979, s.357.
- Saunders Peter., "Recent Trends in the Size and Growth of Government in OECD Countries", *The Growth of the Public Sector*" Norman Gemmell (Ed.), England: Edward Edgar Publishing Limited, 1993,s.26
- Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Gizem Yayınları İstanbul 1998, s.32
- Sezgin S., "An Empirical Analysis of Turkey's Defence- Growth Relationships With A Multi-Equation Model(1956-1994)", *Defence and Peace Economics*, Volume 12, Issue 1, 2001, s.84.
- , "Country Survey X: Defence Spending in Turkey", *Defence and Peace Economics*, Issue 4, 1997, s.381,396,407.
- , "Türkiye'de Savunma Harcamaları: Bir Giriş", *Savunma Sanayii Sempozyumu-2000: Türk Savunma Sanayii'nin Dünü, Bugünü, Yarını*, Ankara 7-8 Kasım 2000, s.476.
- , ve Yıldırım J., "The Demand for Turkish Defence Expenditure", *Defence and Peace Economics*, Vol.13. No.2., 2002, ss. 121-123
- Smith Ron P ve J. Paul Dunne, "Military Expenditure Growth and Investment", 2001, Working Paper, <http://carecon.org.uk/Armsproduction/Papers/MElandGnew.pdf>, 05 Haziran 2010.
- Social Security Administration (SSA) Publication, *Military Service and Social Security*, No. 05- 10017 ICN 451475, 2010, s. 1, <http://www.ssa.gov/pubs/10017.pdf>
- Steven A. L., Government Spending and Economic Growth, *Applied Economics*, Vol:26, 1994,s..83
- Susam N. ve Yılmaz E. B., Türkiye'de Kamu Harcamalarının GSMH içindeki Payının Analizi ve Ülkeler Arası Karşılaştırma, *16. Maliye Sempozyumu*, Celal Bayar Üniversitesi,Manisa 2001, s.5.
- Şenesen G. G., Kamu Harcamalarının Ölçülmesi Üzerine Bir Deneme: Savunma Harcamaları, *Maliye Sempozyumunda Sunulan Tebliğ*, İzmir 1997.

- Taner M., *Dokuzuncu Kalkınma Planı Savunma Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı*, 2006, s.3.
- Trevor S. Breusch, , "Maximum Likelihood Estimation of Random Effects Models", *Journal of Econometrics*, Vol:XXXVI, No.3, 1987, s:383-389.
- Turan T., *Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi*, <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der69m2.pdf> (12 Haziran 2010)
- Tüğen, K., "Dünyada ve Türkiye'de Savunma Harcamalarındaki Gelişmeler ve Ekonomik Etkileri", *Dokuz Eylül Üniv. İİBF Dergisi*, Cilt:3 Sayı:2, s.285.
- Türkaslan Ali., *Klasik Kamu Gelirleri İle Fon Gelirlerinin Mukayesesi ve SSDF'nin Bu Açidan Değerlendirilmesi*, 1994, s 25
- Uçar İ., *Savunma Harcamalarının Ekonomiye Etkileri Ve Savunma Harcamaları-Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Modellenmesi*, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), KHO Savunma Bilimler Enstitüsü Harekat Araştırması Anabilim Dalı, Ankara 2003.
- Uluslar Arası Para Fonu (IMF) 2009 yılında küresel üretimde %1.1'lik bir düşüş beklendiğini açıklamıştır. Monetary Fund, World Economic Outlook database, Oct. 2009, <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>
- Ulutürk, S., Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 1: 131-139, Antalya 2001, s.131.
- Usluer, Y., Türkiye'nin Savunma Harcamaları, *M-5 Savunma Dergisi*, sayı:69, 994, s.29.
- Ünsal, Erdal, *Makro İktisat*, İmaj Yayıncılık, Ankara 2000.
- Yakovlev Pavel, "Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth", *Defence and Peace Economics*, 18, 4, 2007, 317.
- Yaşa, Memduh, *Kamu Maliyesi Ders Notları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Yavaş A., Does too Much Government Investment Retard Economic Development of a Country, *Journal of Economic Studies*, Vol.25, No.4, 1998, s.296
- Yılancı Veli ve Burcu Özcan "Yapısal Kırılmalar Altında Türkiye için Savunma Harcamaları ile GSMH arasındaki İlişkinin Analizi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Sivas 2010, s: 21-33.
- Zekey A. H., "Savunma Sanayi Yatırımlarının Ekonomi Üzerine Etkileri", *Kho, Bilim Dergisi*, Şubat 1992-1999, s.16.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	SERKAN KÜNÜ
Doğum Yeri ve Tarihi	ARALIK/ 1983
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üni. İİBF İktisat Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	
Stajlar	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Erzurum Bölge Birliği Müdürlüğü
Çalıştığı Kurumlar	Iğdır Tarım Kredi Kooperatifi Müdürlüğü
İletişim	
E-Posta Adresi	Serkan_kunu@hotmail.com
Tarih	03.08.2010